

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 11 (2022/Yaz), ss. 3-87.

Geliş Tarihi: 10 Ağustos 2022

Kabul Tarihi: 30 Ağustos 2022

Araştırma Makalesi/Research Article*

MONDROS MÜTAREKESİ DÖNEMİNDE SERMUHARRİR OLDUĞU GAZETELERE GÖRE HASAN TAHSİN RECEB VE İTTİHATÇILARA BAKIŞI (6 Kasım 1918-15 Mayıs 1919)

Muhammet GÜÇLÜ**

Öz

Bu çalışmada gerçek Tahsin Efendi/Hasan Tahsin'in ve onun kimliğini kullanan Nevres Bey/Osman Nevres'in hayatı yeni bilgiler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca İttihat ve Terakki ile Teşkilat-ı Mahsusa üyesi Hasan Tahsin Receb'in ticaret yapmak amacıyla İzmir'e gelmesinde Talat Paşa ile Mahmut Celal Bey'in (Bayar) rolü üzerinde durulmuştur.

Mondros Mütarekesi sonrası Hasan Tahsin Receb'in Hukuk-u Beşer, Öz Hukuk-u Beşer, Sulh ve Selamet ve yeniden Hukuk-u Beşer adlı gazeteler çıkarması ele alınmıştır. Söz konusu gazetelerin hepsinin mesul müdürlüğünü yapan Dr. Avni Muhiddin Bey'in hayatından ilk defa kesitler verilmiştir. Ayrıca Hasan Tahsin Receb'in Sulh ve Selamet Cemiyeti/Fırkası ile ilişkisi, fırkanın yönetiminde görev alması, önce Öz Hukuk-u Beşer adlı gazetesini fırkanın naşir-i efkarı ilan etmesi sonra fırkanın adıyla bir gazete çıkarması üzerinde durulmuştur.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeniden faaliyet geçmesiyle bizzat Damat Ferit Paşa hükümetlerinin kurulması İttihatçılara karşı uygulamaları hızlandırmıştır. Bu kapsamda Hasan Tahsin Receb'in de gazetelerinde İttihat ve Terakki ile fırkanın İzmir mensupları (Anadolu ve Duygu gazeteleri sahip ve sermuharriri Haydar Rüştü, Vali Rahmi, Sanayi Mektebi Müdürü Sezai Bey, Alaiyeli Mahmut vb.) hakkında çeşitli yazılar yazdığı görülmektedir. Ayrıca çalışmada Mondros Mütarekesi sonrası Hasan Tahsin Receb'in Sulh ve Selamet ile Hürriyet ve İtilaf

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr. Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Kampus/ Antalya, (mguclu@akdeniz.edu.tr), Orcid: 0000-0001-5590-8743.

Fırkası çizgisine nasıl geldiği ve kendisini ilk mektepten itibaren yetiştiren İttihatçılara hangi sözlerle saldırdığının kanıtları kendi kaleminden görülmektedir. İlaveten vatan, millet ve Damat Ferit Paşa'ya bakışı yine başyazılarından örneklerle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hasan Tahsin Receb, Osman Nevres, İzmir, İttihat ve Terakki Fırkası, Mondros Mütarekesi.

HASAN TAHSİN RECEB AND HIS VIEWS ON THE UNIONISTS DURING THE PERIOD OF THE ARMISTICE OF MUDROS ACCORDING TO THE NEWSPAPERS IN WHICH HE WAS THE LEAD WRITER (November 6, 1918-May 15, 1919)

Abstract

In this study, the life of the real Tahsin Efendi/Hasan Tahsin and Nevres Bey/Osman Nevres, who used his identity, are evaluated within the framework of new information. In addition, the role played by Talat Pasha and Mahmut Celal Bey (Bayar) in the arrival of Hasan Tahsin Receb, a member of the Committee of Union and Progress and Teşkilat-ı Mahsusa, to İzmir to do business, is emphasized.

Hasan Tahsin Receb's publishing of newspapers named Hukuk-u Beşer, Öz Hukuk-u Beşer, Sulh ve Selamet and again Hukuk-u Beşer after the Armistice of Mudros are discussed. For the first time, sections from the life of Dr. Avni Muhittin, who was the responsible director of all the mentioned newspapers, are presented. On the other hand, Hasan Tahsin Receb's relation with Sulh ve Selamet Community/Party, the office he took there, his declaration of Öz Hukuk-u Beşer newspaper as the public speaker of the party and then publishing a newspaper which carry the name of the party are emphasized.

With the re-activation of the Freedom and Accord Party, the practices against the Unionists accelerated as a result of the establishment of the governments of Damat Ferit Pasha. In this context, it is seen that Hasan Tahsin Receb wrote various articles in his newspapers about the Committee of Union and Progress and the İzmir members of the party (Haydar Rüştü; owner and lead writer of Anadolu and Duygu newspapers, Governor Rahmi, Sezai Bey; Director of Industry School, Alaiyeli Mahmut, etc.). In addition, in this study, the proofs of how Hasan Tahsin Receb came to agree with the ideas of Sulh ve Selamet and Freedom and Accord Party after the Armistice of Mudros and with what words he attacked the Unionists who trained him from primary school are cited from his own writings. In addition, his view of homeland,

nation, and Damat Ferit Pasha with examples from his editorials are revealed.

Keywords: Hasan Tahsin Receb, Osman Nevres, İzmir, Committee of Union and Progress, Armistice of Mudros.

Giriş

Bu çalışmada öncelikle Hasan Tahsin Recep ile ilgili yaşanan isim karışıklığını ortadan kaldırmak amaçlanmaktadır. Dolayısıyla konuyla ilgili Silahçı Tahsin, Hasan Tahsin ile Nevres Bey, Nevres Receb, Osman Nevres üzerinde durulmuştur. Sonra müstear adıyla Hasan Tahsin Receb'in ticaret amacıyla İzmir'e gelmesi, Hatıra adlı şirketiyle tüccar ve komisyonculuk yapması, Hukuk-u Beşer gazetesini çıkarması, Sulh ve Selamet Cemiyeti/Fırkası ile ilişkisi ele alınmıştır. Ayrıca Hür Hukuk-u Beşer adlı gazetesini Sulh ve Selamet gazetesine dönüştürmesine değineceğiz. Bütün bu ticari, siyasi ve basın işlerini Frenk Mahallesi Bakırcıyan Ferhanesi 47-49 Nolu adreste yapmasına vurgu yapılmıştır. Aynı adreste faaliyet gösteren Hasan Tahsin Receb'in gazetelerinin mesul müdürü olan Dr. Avni Muhiddin Bey ve Yeni Köylü adlı ticarethanesi hakkında da bilgi verilmiştir. Bu arada Mütareke'nin ilk ayının sonunda 24 Kasım 1918 tarihinde Yunanlıların Leon torpidosunun İzmir limanında görülmesiyle Rum nümayişçilerin taşkınlığı yüzünden Haydar Rüştü Bey matbaasını Frenk Mahallesi Isponti Ferhanesi'nden Köylü gazetesinin Beyler Sokağı'ndaki yerine (Mehmet Refet Bey gazetesini Birinci Kordon'a taşıdı) taşımak zorunda kalırken,¹ Hasan Tahsin Recep ve ortağı Dr. Avni Muhittin basın ve ticari faaliyetlerini Frenk Mahallesi Bakırcıyan Ferhanesi'nde rahatlıkla sürdürebilmekteydiler. En azından Haydar Rüştü Bey gibi matbaa ve gazetelerini Türk mahallesine taşımak zorunda kalmamıştır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Kampus/Antalya, (mguculu@akdeniz.edu.tr); Orcid No. 0000-0001-5590-8743.

¹ Celal Bayar, *Ben De Yazdım-Millî Mücadeleye Giriş*, İstanbul, 1997, C. 5, Sabah Kitapları 52, s. 130, 133; Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz. Zeki Arkan, Ankara, 1991, s. 46, 50.

Bu arada eski bir ittihatçı ve Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olan Hasan Tahsin Receb'in kendisini okutan, yetiştiren, yurt dışına gönderen, İttihatçılara nasıl sırt çevirdiğini ve onlara karşı sarf ettiği sözlerini Hukuk-u Beşer, Öz Hukuk-u Beşer, Sulh ve Selamet ve daha sonraki adıyla yine Hukuk-u Beşer gazetesindeki yazılarından örneklerle ortaya koyacağız. Yukarıda sözü edilen gazetelerde yayınlanan baş makalelerin altında isim olmayanları Hasan Tahsin'in olarak kabul ettik. Çünkü bu isimsiz başyazıları onun yazdığına dair birçok ipucu bulunmaktadır. İttihat ve Terakki taraftarı Köylü gazetesi sahibi Mehmet Refet'e göre Hasan Tahsin Receb, İzmir'de ittihatçılar tarafından devlet memuru bile yapılmıştır. Onun bu duruma gelmesinde üyesi bulunduğu, yönetiminde çalıştığı ve hatta İzmir'de kuruculuğunu üstlendiği Sulh ve Selamet Cemiyeti ve sonradan fırkasının önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Ama belki de İzmir'de varlığının en önemli mihenk taşı olması hasebiyle İttihat ve Terakki Fırkası'nın İzmir Katib-i Mesulü olan kendi ifadesiyle Celal Bey'e tam adıyla Mahmut Celal Bey'e (Bayar) her zaman saygı duyduğu burada ifade edilmelidir. Buna karşılık Celal Bey yıllar sonra yayınladığı dönemi ve İzmir'i anlattığı sekiz ciltlik *Ben De Yazdım* adlı eserinin altıncı cildinde ve kendisiyle 1985 yılında yapılan röportajda Hasan Tahsin Receb ve ilk kurşun olayı hakkında şunları söylemektedir. Mahmut Celal Bey, ilerde üzerinde duracağı gibi Hasan Tahsin'i tanıdığını, arkadaşı olduğunu, bir fedai olarak İzmir'e geldiğini ve Hukuk-u Beşer gazetesini çıkardığını² belirttikten sonra kışla önünde ilk kurşunu atanın saatçi Aziz Efendi olduğunu belirtmektedir. Bu bilgisini de İttihat ve Terakki Mektebi Müdür Yardımcısı ve Ahenk gazetesi başyazarı Şevki Bey'in anlattıklarına dayandırmaktadır.³ Kendisiyle yapılan röportajda ise "Aziz'dir atan! Ama bence, o atmuş, bu atmış, bir fark yoktur!" demiştir. Hasan Tahsin için de "Rıhtımda bir gazino var, Hasan Tahsin halk arasında oturuyordu. İskele vardır orada, orası merkezidir bunun.. Yunanlılar oraya çıkıyorlar ve Aydın şimendifer hattına doğru ayrılıyor bir kısmı; bir kısmı da Hükümet konağına doğru geliyor. Vaka Hükümet konağına doğru olan yerde oluyor. Orda Aziz'dir; orda yoktur Hasan Tahsin! Hasan Tahsin şimendifere doğru giden bir gazinoda oturuyormuş. . Yunanlılar, Rumlar tanıyorlar kendisini; fedai bir adamdır diye.. Ondan sonra bunu, orada öldürüyorlar. O da gaye için şehit edilmiştir; ama silahu berikisi atmıştır!"

² Utkan Kocatürk, "Celal Bayar'la Bir Konuşma", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. II, S. 5, Mart 1986, s. 331.

³ Celal Bayar, *Ben De Yazdım-Milli Mücadeleye Giriş*, İstanbul, 1997, C. 6, Sabah Kitapları 52, s. 50-51.

demektedir.⁴ Ayrıca Mukaddimesi'nin sonundaki tarihten (22 Haziran 1919) anlaşıldığına göre İzmir'in işgalinden 38 gün sonra basılan İzmir Fecayii adlı eserde işgale ve yaşanan facialara ilişkin asker, polis, jandarma, sivil ve mülki erkan tarafından hazırlanan raporlarda ilk kurşuna ilişkin bazı bilgiler verilmekle beraber Hasan Tahsin Receb adı sadece bir raporda geçmektedir. Burada İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti tarafından 13 Haziran 1919 tarihinde Osmanlı sulh murahhaslarından Tevfik Paşa'ya takdim edilen uzunca muhtıra metninde İzmir'in işgali detaylı olarak anlatılırken Hasan Tahsin Receb ile basına ilişkin "*Hukuk-u Beşer gazetesi sahib ve sermuharriri Tahsin Receb Bey ikametgâhında şehit edilmiştir. Köylü gazetesi müretteplerinden iki masum yavrucuk parçalanmıştır*" denilmektedir.⁵ Bu bilgiye göre de Hasan Tahsin Receb Bey'in evinde şehit edildiği anlaşılmaktadır. Çalışmada Hasan Tahsin Receb'in şehit edilişi ile şehit edildiği yer üzerinde durmayacağız. Hasan Tahsin Receb'in şehit edildiği yer ve ilk kurşun üzerine birçok kitap, makale ve bildiri kaleme alındığı için ilgilenenler bu yayınlara bakabilirler.

Bu arada Hasan Tahsin Receb'in İzmir'de mezarı olduğuna dair bilgi bulunmazken, yıllar sonra (15 Mayıs 1961) Konak Meydanı'na onun da adını içeren bir anıt (İzmir Şehitler Anıtı/Hasan Tahsin Anıtı) dikildiği herkesin malumudur. Yaşar Aksoy'a göre üç gün sonra diğer şehitlerle beraber günümüzde Bahribaba Parkı olarak bilinen Maşatlık Tepesi'ne gömülmüştür.⁶ Ama İstanbul Üsküdar'da Selaniklilerin defnedildiği mezarlık olarak bilinen Bülbülderesi Mezarlığı'nda⁷ resmini havi adına bir mezar taşı dikildiği görülmektedir. Bu taşta "*İzmir'de işgalci düşmana ilk kurşunu atan hürriyet kahramanı mukaddes şehit Gazeteci Osman Nevres (Hasan Tahsin Receb) Ruhuna Fatiha, 1888-1919*" ifadesinin yazılı olduğunu ilave edelim.⁸ Taş Latin alfabeli olduğuna göre 1928 yılından sonra dikildiği düşünebilir. Burada konuyu dağıtmadan şunları da vurgulamak isteriz. Hasan Tahsin Receb, çalışmada da görüldüğü gibi birçok yazısında sosyalist olduğunu kendisi belirtmektedir. O dönemde Vedat Nedim Bey (Tör) gibi başka sosyalistler de

⁴ Kocatürk, *Agm.*, s. 331-332.

⁵ *İzmir Fecayii*, Yay. Haz. Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi, İzmir, 2020, İzmir Büyükşehir Belediyesi İzelman A.Ş.Yayımları, No: 47904, s. 100-101.

⁶ Yaşar Aksoy, *Hasan Tahsin Yüreklere Selanik ve İşgal İzmir'inden Hatıralar*, 2. bs., İstanbul, 2019, Kırmızı Kedi Yayınevi, s. 240.

⁷ Hristos K. Hristodolu, *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, Çev. Burcu Yamansavaşçılar, İstanbul, 2008, s. 39.

⁸ Bu taşı bizim için fotoğraflayan Ordinaryüs Profesör Mehmet Şerafettin Yaltkaya'nın kendi adını taşıyan torunu Dr. Şerafettin Yaltkaya'ya teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

bulunmaktadır.⁹ Demokrat Partili Rauf Onursal'ın İzmir Belediye Başkanlığı sırasında Şubat 1951 tarihinde Nevres Receb'in anısını yaşatmak için Cumhuriyet Meydanı ile Montrö Meydanı'nı birleştiren Tevfik Rüştü Aras Bulvarı'nın adı *Şehit Nevres Bulvarı* olarak değiştirilmiştir.¹⁰ Şehrin bu kısmına Nevres Receb'in adı şehit edildiği yere çıktığı için mi verildi, yoksa bu tasarruf Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun yıllar Dışişleri Bakanı olan Tevfik Rüştü Bey'in adını şehirden silmek için siyasi bir kaygı ile mi yapıldı orası tam olarak belli değildir.

1. Tahsin Efendi/Hasan Tahsin'in Hayatı

Burada öncelikle çalışmanın ana karakteri olan Hasan Tahsin Receb üzerinde durmak icap ediyor. Konumuzu ilgilendiren iki tane Hasan Tahsin bulunmaktadır. Bunlardan ilki daha çok Tahsin Efendi, Silahçı Tahsin olarak bilinen Hasan Tahsin olup, 1883 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası İstihkâm Binbaşı Seyit Bey gibi askerlik mesleğini seçmiştir.¹¹ Ama Hasan Tahsin üzerine kaleme alınan bir Yüksek Lisans tezinde babasının Miralay (Albay) Seyit Bey olduğu ve aslen Bolulu olduğu vurgulanır.¹² Hasan Tahsin'in isminde geçen Tahsin'in nereden geldiği tam olarak belli değildir. O günün geleneğine göre adı Hasan Seyit olması icap ederken Hasan Tahsin olarak kullanıldığı görülmektedir. Muhtemelen Tahsin ismi bir hocası, bir büyüğü ile ilişkili olmalı (Mustafa Kemal, Ali Kemal'de olduğu gibi) veya bilinmeyen bir açıklaması bulunmalıdır. Tahsin Efendi, Harbiye Mektebi'nden Mustafa Kemal Paşa'nın sınıf arkadaşıdır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, İkinci Meşrutiyet'in ilanını müteakip hatıralarını anlatırken konuyla ilgili "*Tahsin Efendi benim sınıf arkadaşım. Yüzbaşı iken istifa etmiş veya tekaüt edilmiş ve Selanik'te Silah gazetesini çıkarıyordu*" demektedir.¹³ Harbiye Mektebi'nden sonra ilk görev yeri Van olan Hasan Tahsin, daha sonra Kuleli

⁹ *Berlin'den Türkler Geçti 1871-1945*, Yayımlayanlar: Ingeborg Böer, Ruth Haerkötter, Petra Kappert, Giriş: Sabine Adatepe, Çev. Can Uralcan, İstanbul, 2012, s. 225-229.

¹⁰ Erdoğan Sorguç, *19 Aralık 1918-19 Aralık 2018 "İlk Kurşun"un 100. Yılına Armağan*, İzmir, 2018, s. 70; Erdoğan Sorguç, *İzmir'in İşgali ve Söзде İlk Kurşun*, Cinius yayınları, İstanbul, 2019, s. 123. Bundan sonra çalışmamızda Erdoğan Sorguç'un İzmir, 2018 baskısı olan eserine atıf yapılmıştır.

¹¹ Ahmet Mehmetefendioğlu, "Teşkilatın İki Elemanı Silahçı Hasan Tahsin'den Osman Nevres'e İki Hasan Tahsin", *Toplumsal Tarih*, S. 185, Mayıs 2009, s. 34.

¹² Hakan Ayaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Hasan Tahsin ve Gazeteciliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2014, s. 69.

¹³ Ayşe Afetinan, *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Ankara, 1991, 2. bs., s. 47.

Askeri Lisesi¹⁴ ile Askeri Tıbbiye'ye öğretmen olarak atandı. II. Meşrutiyet'in ilanı arifesinde Tıbbiye'de talebe olan Selanikli Dr. Mazlum (Boysan), Yaşar Aksoy'a verdiği röportajında Tıbbiye'deki sınıf zabiti (Silahçı) Tahsin Efendi'den "*cahil, lisan bilmeyen, şerefsiz*" bir kişi olarak söz etmiştir. Ayrıca frengili olduğu için sonunda ordudan atıldığını ilave etmiştir.¹⁵ Dr. Mazlum Bey'in Mekteb-i Tıbbiye'den hocası olan Hasan Tahsin'e ilişkin yapmış olduğu bu acımasız değerlendirme, arkadaşı Nazım Şakir ile beraber Tıbbiye'de hürriyetçi bir cemiyet kurmaları, mektep koridorlarının duvarına 22 Birincikanun 1323/4 Ocak 1908 tarihinde "*Yaşasın hürriyet, adalet, müsavat! Kahrolsun istibdat, kahrolsun zulüm!*" yazmaları üzerine tutuklanmaları, sorgulanmaları ve Tophane Zindanı'na atılmaları sırasında etkisiyle açıklanabilir.¹⁶ Bundan sonra Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) Hasan Tahsin'in Selanik'te III. Ordu emrinde görevli olduğu görülmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Dahiliye kısmında bulunan 29. 1. 1327/20 Şubat 1909 tarihli belgeye göre III. Ordu 17. Nişancı Taburu Zabiti Mülazım-ı Evvel Hasan Tahsin Efendi'nin Silah adıyla bir askeri risale tabı için izin talebi üzerine imtiyaz alacakların 30 yaşından küçük olmaması gerektiği Dahiliye Nezareti tarafından Selanik'e bildirilmiştir. Yine Osmanlı Arşivi Dahiliye kısmında bulunan 14. 6. 1327/3 Temmuz 1909 tarihli belgeye göre Selanik Vilayet-i Celilesi'ne hitaben yazılan yazıda "*Efrad-ı askeriyeye mahsus olarak neşr edilecek Silah gazetesi ruhsatnamesi 25 Mart 325/7 Nisan 1909 tarihinde ba'tahrirat atufilerine irsal kılınmıştır*" denilmektedir.¹⁷ Yukarıdaki belgelerden Mülazım-ı Evvel Hasan Tahsin Efendi'nin Selanik'te III. Orduda görevli iken 20 Şubat 1909 tarihinde askeri amaçlı Silah adlı gazete çıkarmak için başvurduğu, 30 yaşından küçük olmasına (1883-1909) rağmen 7 Nisan 1909 tarihinde ruhsatnameyi aldığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi 31 Mart Olayı'ndan önce Silah gazetesi ruhsatnamesi düzenlenmekle beraber ancak 3 Temmuz 1909 tarihinde Selanik Vilayeti'ne bildirilmiştir. Selanik'te III. Ordu bünyesinde bulunan 17. Nişancı Taburu'nda komutan olarak görev yapan (1 Eylül 1907-24 Ocak 1909) Erkan-ı Harp Binbaşı Behiç Bey (Erkin) döneme ait hatıralarında Mülazım-ı Evvel Hasan Tahsin'den söz etmemiştir. Ancak kendi deyimi ile Mülazımların laubali tavırlarından rahatsız olmuştur.¹⁸

¹⁴ Mehmetefendioğlu, *Agm.* , s. 34.

¹⁵ Aksoy, *Age.* , s. 120.

¹⁶ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, 1945, Tan Matbaası, s.229-230.

¹⁷ Ayaz, *Age.* , s. 104-105.

¹⁸ Behiç Erkin, *Hatırat (1876-1958)*, Haz. Ali Birinci, 2. bs. , Ankara, 2019, s. 71-85.

Aynı günlerde Tahsin Efendi'nin 31 Mart olayını bastıran Hareket Ordusu'nda da görev aldığı görülmektedir. Çünkü Hareket Ordusu Mürettep Birinci Tümen Komutanlığı Kurmay Başkanı olan Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey, Karargâh Kayıt Defteri'nde misafir olarak görevlendirilenler arasında “*Ordu açığında 29 ncu Alay 2 nci Taburda Misafir Yüzbaşı Tahsin Efendi*” adını kaydettiği görülmektedir.¹⁹ Bundan sonra Hasan Tahsin Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıda ifade ettiği gibi Yüzbaşı iken istifa etmiş veya tekaüt edilmiş idi. Hasan Tahsin'in hangi tarihte askerlikten ayrıldığına ilişkin sarih bir bilgi olmamakla beraber Mustafa Kemal Paşa'nın anlattığı bir olay fikir vermektedir. Mustafa Kemal Paşa, Selanik'te III. Ordu'da görevli iken askeri kulübün idare heyeti azasından olduğunu, hürriyetin ilanını müteakip bir gece askeri kulüpte fevkalade bir toplantı yapılacağını akşamüzeri işittiğini, akşam toplantı salonuna gittiğinde toplantının meşhur muharrir Hüseyin Cahit Bey'e (Yalçın) verilecek altın kalemin ücretinin zabitlerden toplamak olduğunu öğrendiğini, Tahsin Efendi'nin gayet hararetli ve muntazam bir nutkunun alkışlandığını ifade ediyordu. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa uzunca (Hasan) Tahsin Efendi hakkında bilgi verdikten sonra Selanik'te Silah gazetesini çıkardığı için “*Tahsin Efendi, Silahçı Tahsin lakabını almışdı*” diye ilave ediyordu. Ayrıca “*köylerde kasabalarda hatta büyük şehirlerde avam için Tahsin, milliyet ve vatanperverliğin bir sembolü idi. Bence de zavallı garip bir tip idi*” diyordu.²⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın bu ifadelerinden Hasan Tahsin'in 1909 yılının ikinci yarısında askerlikten ayrıldığını söyleyebiliriz. Falih Rıfkı Atay ise Mustafa Kemal Bey'in durumu ile Hüseyin Cahit Bey'e altın kalem verilmesine ilişkin şunları söylemektedir. Mustafa Kemal Bey, 31 Mart hadisesindeki görevinden sonra Selanik'te kendisini askerliğe verdiği için askeri kulüpte konferanslar vermiştir. Bu sırada İttihat ve Terakki Fırkası'nın Selanik'te yapılan (1909) toplantısında Hüseyin Cahit'e altın kalem hediye edilmesi teklifi ortaya atılmıştır.²¹ Yukarıda Mustafa Kemal Paşa'nın söz ettiği askeri kulüpteki toplantı bundan sonra yapılmış olmalıdır. Tahsin Uzer'in *Makedonya'da Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi* (Ankara, 1979) adlı eserine göre 31 Mart İsyanı'nın bütün ağırlığının Selanik'e yüklendiğinden burada bir “*Tahkik Heyeti'nin*” kurulması istenildiği, söz konusu heyette

¹⁹ Atatürk'ün Not Defterleri I, Ankara, 2004, s. 98, 366-367.

²⁰ Afetinan, Age. , s. 46-47.

²¹ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, bty. , s. 66, 443. Bazı araştırmalara göre İttihat ve Terakki Cemiyeti'in ikinci kongresi Eylül 1909 tarihinde Selanik'te yapılmıştır. Nurettin Şimşek, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey (Hayatı, Siyasi ve Askeri Faaliyetleri)*, İstanbul, 2008, s. 45.

Tahsin (Uzer) Bey, Savcı Şakir, Yarbay Hüsnü, Silah gazetesi sahibi ve başyazarı Hasan Tahsin'in bulunduğu belirtilmektedir.²² Tahsin Uzer'in verdiği bu bilgiden ve Silah gazetesi sahibi ve başyazar vurgusundan Hasan Tahsin'in 31 Mart Olayı'ndan sonra askerlikten ayrıldığı düşünülmektedir.

Hasan Tahsin üzerine önemli bir mesai harcayan Diş Hekimi Erdoğan Sorguç'a göre Hasan Tahsin, Silah gazetesini Temmuz 1909 tarihinde çıkarmıştır.²³ Ama gazetenin ilk nüshasındaki bilgilerden kesin olarak Hasan Tahsin'in 10 Temmuz 1325/23 Temmuz 1909 tarihinde Selanik'te Silah adlı bir gazeteyi Mülazım Tahsin imzasıyla çıkardığı görülmektedir. Gazetenin kimliğinde mesleği ittihad, hedefi terakki, Sahibi ve Müdürü Mülazım Tahsin, şimdilik onbeş günde bir neşr olunur ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca onaltı sayfalık Silah gazetesinin sonunda Latin alfabesi ile "*TAHSİN: Silah-Salonique*" yazıyordu. Gazetenin idarehanesi olarak ise Selanik'de Örtülü Çarşı'da Asır Matbaası kaydı bulunuyordu.²⁴ Silah gazetesi ikinci sayısında (Silah, 25 Temmuz 1327/7 Ağustos 1909) amacını "*Silah'ın Beyanati*" başlığıyla vermiş ve "*..... Silah Selanik askeri kulübünün merci-i efkâridir. Ve bütün askeri kulüplerine hizmet eder*" diyerek açıklamıştır.²⁵ Ama Silah gazetesinin beşinci sayıdan itibaren Sahibi ve Müdürü Mahmud İzzeddin, Sermuharriri Nakam olduğu görülüyor.²⁶ Burada gazetenin diğer bilgileri aynı olmakla beraber Tahsin, Mülazım Tahsin veya Hasan Tahsin adının geçmediği görülmektedir. Silah gazetesi dokuzuncu sayıdan itibaren ise "*haftada bir neşr olunur*" konuma gelmiştir.²⁷ 23. sayıdan itibaren Silah gazetesinde yeniden Sahibi ve Sermuharriri Tahsin (bu sefer sadece Tahsin), Müdür-ü Mes'ul Mahmud İzzeddin, mesleği ittihad, hedefi terakki, haftada bir neşr olunur bilgisinin olduğu görülmektedir.²⁸ 4 Mart 1910 tarihli ve 23. sayı olan Silah gazetesinde Sahibi ve Sermuharriri olarak Mülazım Tahsin yerine sadece Tahsin adını kullanması artık onun askerlik ile ilişkisi kalmadığı manasına gelebilir. Bundan sonra Silah gazetesinin sahibi, müdürü ve sermuharriri hep Tahsin olarak geçmekte ve şimdilik haftada üç defa çıkar siyasi gazete kaydı bulunmaktadır. İdarehanesinin ise sürekli değiştiği görülmektedir. Örneğin

²² Ayaz, Age. , s. 73.

²³ Erdoğan Sorguç, 19 Aralık 1918-19 Aralık 2018 "İlk Kurşun"un 100. Yılına Armağan, İzmir, 2018, s. 272-273.

²⁴ Silah, Numru: 1, 10 Temmuz 325.

²⁵ Ayaz, Age. , s. 84.

²⁶ Silah, Numru: 5, 10 Eylül 325.

²⁷ Silah, Numru: 9, 1 Teşrin-i sani 325.

²⁸ Silah, Numru: 23, 19 Şubat 325.

48. sayıda Selanik'te Örtülü Çarşı'da Mısır Matbaası verilmektedir.²⁹ Silah gazetesi 186. sayıda Selanik'te Kolomiye'de Silah idarehanesinde çıkarırken³⁰, 352. sayıda üçüncü senesinde yeniden Örtülü Çarşı'da daire-i mahsusasında çıktığı ve Eski Mısır Matbaası'nda basıldığı görülmektedir.³¹ Kataloglara göre Selanik, Asır Matbaası'nda basılan Silah gazetesi 1325-1328/1909-1912 yılları arasında toplam 593 sayı çıktığı, Silah gazetesinin Salah, Türk ve yeniden Silah adlarını aldığı görülmektedir. Silah gazetesinin kimlik bilgilerinden İttihat ve Terakki Fırkası'nın yayın organı olduğu sonucuna varılabilir.³²

Görüldüğü gibi Hasan Tahsin'in Selanik'te çıkardığı Silah gazetesi hürriyetin ilanının birinci sene-i devriyesi onuruna çıkarılmıştır. Bundan sonra gazeteci kimliğiyle karşımıza çıkan Hasan Tahsin, öğrenciliği sırasında tanıştığı İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası ile ilk zamanlarda yakın mesai içinde çalışmış olmalıdır. Çünkü Silah gazetesinin nüshaları incelendiği zaman İttihat ve Terakki Fırkası'nın yayın organı olduğunu düşündürecek emareler taşıdığı görülmektedir. Silahçı Tahsin'in İttihat ve Terakki Fırkası ile ilişkisi ve gazetesinin yayın politikası hakkında Harbiye Mektebi son sınıf talebesi olan Trabzonlu Ahmet Bedevi (Kuran) Bey, 31 Mart Hadisesi üzerinde dururken Manastır'da çıkan Neyyir-i Hakikat ile Selanik'te yayınlanan Silahçı Tahsin'in Süngü, Bomba gibi manasız yayınları ile cemiyet adına herkese saldırdığını ve her tarafa saikalar/yıldırımlar yağdırdığını belirtiyordu. Ayrıca Silahçı Tahsin Bey'in Fransız İhtilali sırasında birçok kafanın uçmasına sebep olan ve sonunda Charlotte adında vatansever bir genç kızın elinde can veren Marat'ın mukallitliğini yaptığını ilave ediyordu.³³ Ahmet Bedevi Bey'in verdiği bu bilgilerden Silahçı Tahsin'in Silah gazetesi dışında Süngü, Bomba gibi yayınlar yaptığı bilinmektedir. Onun Silah gazetesinin İttihat ve Terakki Fırkası ile ilişkisi konusunda yaptığı yorumların benzerini sonra üzerinde duracağımız Dr. Rıza Nur'un da yapacağını burada ilave edelim. Ayrıca Servet-i Fünun sahibi Ahmet İhsan Bey (Tokgöz), Trabzonlu Ahmet Bedevi gibi Silahçı Tahsin'in başka gazeteler çıkardığını açıkça belirtmese de İstanbul'daki İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası gazetelerine (Şura-yı Ümmet) yardımcı olmak üzere Selanik ve Manastır'da

²⁹ *Silah*, Numru: 48, 27 Temmuz 326; *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Katalogu*, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları, C. I, Ankara, 1987, s. 230.

³⁰ *Silah*, Numru: 186, 6 Nisan 327.

³¹ *Silah*, Numru: 352, 24 Teşrin-i Evvel 327.

³² Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, Ankara, 2000, C. 2, s. 752.

³³ Kuran, *Age.*, s. 277.

çıkmaaya başlayan Top ve Süngü adlı gazetelerin siyasi meselelerde atıp tutmaları, yabancıları fena halde kuşkulandırdığını ifade etmektedir.³⁴ Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 1908-1918 yılları arasında Ankara Mebusu olarak görev yapan Mahir Said (Pekmen) Bey, 31 Mart Vakasını anlatırken Hasan Tahsin adını anmadan Ahmet Bedevi Bey'in ifadelerini daha da zenginleştirerek Rumeli'de Top, Tüfenk, Silah, Süngü gibi gazeteler çıkarıldığını belirtmekte ve "Top, Tüfenk, Silah, Süngü isimleriyle milleti velveleye veren, herkesi beht ü hayret içinde bırakan bu renkli varak-pareler gazeten başka hey şeye benziyordu" demektedir.³⁵ Ama Mahir Said Bey'in yukarıda açıkça belirtildiği üzere Silah gazetesinin 31 Mart Vakası'ndan yaklaşık dört ay sonra yayınladığı konusunu göz ardı ettiğini vurgulamak gerekir. Bu arada Hasan Tahsin'in kendisi gibi başka gençlerin de Selanik'te İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan Rumeli gazetesinde faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Bunlar arasında Yunus Nadi³⁶, Mehmet Zekeriya (Sertel), Ziya Gökalp³⁷, Haydar Rüştü (Öktem) gibi isimler hemen sayılabilir. Bunların hepsinin ayrı bir hikâyesi olduğu malumdur. Örneğin Haydar Rüştü Bey'in hayatının ayrıntıları için Murat Kaya'nın çalışmasına bakılabilir.³⁸

Yaşar Aksoy'un vurguladığı gibi Hasan Tahsin, (Mülazım Tahsin) ve Tahsin imzasıyla uzun süre Selanik'te Örtülü Çarşı'da (farklı adreslerde) gazetesini Silah, Salah ve yeniden Silah adıyla çıkarmıştır.³⁹ Bu arada Silahçı Tahsin'in Girid meselesine dikkat çekmek için Meşrutiyet'in ikinci sene-i devriyesinin arifesinde Selanik'te 1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910 tarihinde Girid adlı beş perdelik milli bir tiyatro kaleme aldığı, tiyatrodan geçen karakterlerden birisinin Türkçe bir gazetenin muharriri olan Tahsin olduğu, eserini önce Silah gazetesinde tefrika ettiği sonra Selanik'te Asır Matbaası'nda 1326/1910 yılında bastırıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁰ Tahsin'in bu eseri kataloglarda "Girid, Tahsin, Selanik, Asır Matbaası, 1326, 105 s. , Res. 8"

³⁴ Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım (1888-1914)*, Haz. Necati Tonga, Ankara, 2020, s. 233.

³⁵ Mahir Said Pekmen, *31 Mart Hatıraları-İşyan Günlerinde Bir Muhallif*, Haz. Hasan Babacan-Servet Avşar, 2. bs. , Ankara, 2018, s. 57

³⁶ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul, 2003, s. 103.

³⁷ Hristodulu, *Age. , s. 182.*

³⁸ Murat Kaya, *Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2018.

³⁹ Aksoy, *Age. , s. 119.*

⁴⁰ Tahsin, *Girid*, Milli Tiyatro, Beş Perde, Üç Tablo, Selanik, Asır Matbaası, 1326-Temmuz, 105 s; Berna Akyüz Sızgen, "Silahçı Tahsin'in Girid Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 59, Erzurum, 2017, s. 201-227.

olarak geçmektedir.⁴¹ 1327/1911 yılının ikinci yarısında Manastır'da bulunan mektep arkadaşı Celal Preveze'nin daveti üzerine Paris'ten Üsküp ve Selanik yoluyla Manastır'a giden Trabzonlu Ahmet Bedevi Bey, 1327/1911 yılı Nisan ayında Kristohor Manastır'nda verilen ziyafeti müteakip alınan karar üzerine bazı zabitlerin hükümeti ikaz etmek için çadırılı ordugâha çıktıklarını gördü. Bu zabitler arasında Mülazım Tahsin'in de ismi geçmektedir.⁴² Burada adı geçen Mülazım Tahsin ile Silahçı Tahsin'in aynı kişi olduğu düşünülmektedir. Çünkü Silahçı Tahsin'de artık İttihat ve Terakki karşıtlığı yavaş yavaş belirmeye başlamıştır. Aynı günlerde Rumeli gazetesinin 4 Mayıs 1327/17 Mayıs 1911 tarihli nüshasında yer alan haberde Selanik'te İttihat Bahçesi'nde Kolağası Mustafa Kemal ve Silahçı Tahsin Bey'lerin mensup olduğu Harbiye Mektebi'nden 1317/10 Şubat 1902 mezunlarının Yüzbaşılığa terfileri münasebetiyle verilen ziyafet konu edilmekte ve *"Bu ziyafette Erken-ı Harp Kolağası Mustafa Kemal, Ömer Naci Beyler ile Topçu Kolağası Rasim, Binbaşı Cemil, yine bu sınıftan olan Silah sahibi Tahsin Beyler tarafından okunan askerce nutuklar, bu gecenin ulviyet ve samimiyetini yükseltmiştir"* denilmektedir. *"Delifışek"* olarak tanınan Silahçı Tahsin ziyafet sırasında çekilen anı resmini dört ay sonra gazetesinin 22 Eylül 1911 tarihli nüshasında (Silah, 9 Eylül 1327, Sayı: 319) *"317 sınıfının Yüzbaşılığa terfi tarihinde Selanik'teki 317 sınıfının Erkan-ı Harbi Mustafa Kemal ve Halil Beyler ve İnkılapçı Ömer Naci, Silahçı Tahsin Beyler ile sınıf refikleri, silah arkadaşlarını musavver hatıradır"* altyazısı ile yayınlıyordu.⁴³ Görüldüğü gibi Erkan-ı Harp Kolağası Mustafa Kemal Bey ile Silahçı Tahsin Selanik'te birçok ortamda Harbiye Mektebi'nden sınıf arkadaşı olmaları hasebiyle beraber bulunuyorlardı.

Trabzonlu Ahmet Bedevi, Dr. Rıza Nur ile Ankara Mebusu Mahir Said Bey'in vurguladığı gibi Mülazımların basın yoluyla saldırıları artık kontrol edilemeyince, hükümet sonunda 3 Mart 1912 tarihinde Osmanlı Basın Kanunu'na eklediği geçici madde ile askerlerin yazı yazmaları yasaklanmıştır.⁴⁴ Böylece Hasan Tahsin'in gazeteciliğinin ve saldırgan yazılarının önüne geçilmiş oldu. Hasan Tahsin, Selanik'in Yunanlılar

⁴¹ Seyfettin Özege, *Bağış Kitapları Kataloğu, Kitap Adına Göre, C. 1-2, A-K*, Haz. Ali Bayram-M. Şadi Çöğenli, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Yayınları, No. 4, Erzurum, 1978, s. 221.

⁴² Kuran, *Age.*, s. 299, 302.

⁴³ Mehmet Emin Elmacı, *Kurtuluşun Lideri ve Gazetecisi Mustafa Kemal Atatürk ve Yunus Nadi*, İstanbul, 2021, Cumhuriyet Kitapları, s. 42, 44, 61.

⁴⁴ Topuz, *Age.*, s. 86.

tarafından 9 Kasım 1912 tarihinde işgali üzerine İstanbul'a gelmiş olmalıdır.⁴⁵ Kuşçubaşı Eşref Bey'in 1914 yılında Talat Bey'e (sonra Paşa) söylediği sözlerden Silahçı diye bilinen muhalif karakterli Hasan Tahsin'in İstanbul hayatında artık gazete çıkarmadığı, kendisine susması için her ay 25 altın ödendiği anlaşılmaktadır.⁴⁶ Bu arada temeli 1903 yılında Hicaz çöllerinde Kuşçubaşı Eşref Bey tarafından atılan, isim babası Baytar Miralay Rasim Bey olan⁴⁷ ve genel kaniya göre 1911 yılında Trablusgarp savaşı sırasında kurulan, 1913 yılında resmileşen Teşkilat-ı Mahsusa⁴⁸ ile tanışmış olmalıdır. Artık onun İttihat ve Terakki Fırkası'nın siyasette fedaisi rolü üstlendiği görülmektedir. Enver Bey, Bab-ı Ali baskınından üç gün sonra 26 Ocak 1913 tarihinde Almanya'da Maria Sarre'ye gönderdiği Fransızca mektubunda gerçekleştirdiği baskını ".... Yanımda atıyla H. [Halil Paşa] ve bana sadık on kişiyle birlikte yürürken, titremiyordum. Nereye yürüdüğümü biliyordum ve Bab-ı Ali muhafızlarının ateş etmek için tüfeklerini doldurduklarını gördüğümde de ellerim titremiyordu. ..." şeklinde anlatıyordu.⁴⁹ Bu mektupta geçen ve ona sadık olan on kişiden birisi Hasan Tahsin olmalıdır. Çünkü Yahya Kemal, 1913 yılının başında meydana gelen Bab-ı Ali baskını anlatırken;

"Bu sırada birdenbire, Meclis-i Hass kapıları açıldı, içeriden siyah bir bulut gibi bir insan kalabalığı koştu, sahanlığı doldurdu. Ortalarında elinde bir kağıt tutan Enver Bey görüldü; etrafındakiler kanatlarını açmış kuşlar gibi Enver'i muhafaza ediyorlar ve aynı zamanda kalabalığa ve askere karşı: "Edirne! Edirne!" sayhalarıyla bağırıyorlardı. Sahanlık üzerinde en ziyade Silahçı Tahsin ve fedai Gümülcineli Eyüp göze çarpıyordu; bunlar boyunlarındaki şallarını sallıyorlardı" demektedir. Ayıca Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın yaveri olan ve nazır ile aynı kaderi paylaşan Paris'ten tanıdığı Kıbrıslı zade Tevfik Bey'in naaşının nerede olduğunu öğrenmek için Ömer Naci'yi aradığını, Köprü üzerinde Ömer Naci ile karşılaştığında *"sağında Silahçı Tahsin, solunda Fedai Eyüb'le bir ihtilal devriyesi"* gibi gezindiklerini gördü. Yahya Kemal ile Ömer Naci ikisi Tevfik Bey'in ölümü ve naşının bulunması konusunu konuşarak Köprü'den Bahçekapı'ya geldiler, bu sırada arkalarında iki maruf fedai de onları takip etti. Sebül önünde naaşı alma vadini tekrarlayan Ömer Naci'yi duyan Silahçı Tahsin, onlara yaklaştı ve *"Nafile yoruluyorsunuz beyefendi! Bu sabah Süleymaniye*

⁴⁵ M. Abdülhalik Renda, *Hatırat*, Yay. Haz. Aytaç Demirci-Sabri Sayarı, İstanbul, 2018, s. 113; İpek Çalışlar, *Latife Hanım*, 11. bs. , İstanbul, 2006, s. 91.

⁴⁶ Aksoy, *Age.* , s. 117.

⁴⁷ Aksoy, *Age.* , s. 76.

⁴⁸ Şimşek, *Age.* , s. 117-121.

⁴⁹ Murat Bardakçı, *Enver*, 6. bs. , İstanbul, 2021, s. 116-117.

mezarlığına gömdüler!" dedi. Sonradan Silahçı Tahsin'in yalan söylediği ortaya çıktı.⁵⁰

Bab-1 Ali baskının ardından 1913 yılının ortalarında Harbiye Nazırı ve Sadrazam olan Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine İttihat ve Terakki Fırkası dizginleri tam olarak eline aldı, muhalifleri bu olayı bahane ederek yargıladı, sürdürdü ve bunların bir kısmı da yurt dışına kaçtı.⁵¹ Bu arada Fırka, Teşkilatı Mahsusa aracılığıyla Balkanlar üzerine eğildi. Silahçı Tahsin Efendi'yi Trakya ve Makedonya'daki Türk çetelerini örgütlemek ve kontrol etmek üzere görevlendirdi. Ama Hasan Tahsin görev yeri olan Nevrekop bölgesine gitmek yerine Sofya'ya gitmeyi tercih etti.⁵² Biraz sonra göreceği gibi zaten Makedonya'ya gönderilenler önce Sofya'ya geliyordu. Ama onun için farklı bir durum vardı. Çünkü orada Harbiye Mektebi'nden sınıf arkadaşı Binbaşı Mustafa Kemal Bey (1 Mart 1914'te Kaymakam/Yarbay) askeri ateşe olarak bulunuyordu. Mustafa Kemal Bey'in Corinne Lütfü'ye yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre 21 Kasım 1913 tarihinden itibaren Sofya'da görevinin başında bulunduğunu belirtmekte fayda vardır.⁵³ Bundan sonra sözü Sofya'da askeri ateşe olan Mustafa Kemal Bey'e bırakalım: "1913'de Sofya'da ateşemiliter bulunduğum sırada, bir gün Silahçı Tahsin'in sırtında alelacele bir sivil elbise, ayaklarında ihtimal zabıtlık zamanından kalmış bir çizme olduğu halde sefarethanenin önünde gördüm." Mustafa Kemal Bey, hayrola Tahsin Efendi ne vakit geldiniz deyince muhatabı dün geldiğini, onu aradığını ve görüşmek istediğini belirtti. Bunun üzerine sefarethaneye girmek üzere iken geri dönen Mustafa Kemal Bey, beraber kaldığı haneye gittiklerini, Teşkilatı Mahsusa'nın kuruluşu, amaçları, faaliyet alanları hakkında biraz bilgi verdikten sonra Makedonya şubesinin faal olduğunu, oraya gitmek isteyen komitacıların Sofya'ya gönderildiğini belirtiyordu. Silahçı Tahsin de bu kapsamda Sofya'ya gelmişti. Ama Tahsin Efendi görev yerine gitmeyip İstanbul'a dönmek istiyordu. Beraber komitenin nizamnamesini okudular ve kaçınıcı maddesinde "komiteye dahil olanlar, sözlerinden hulf ederlerse hakkında tatbik olunacak cezaya" ait olduğunu gördüler. Mustafa Kemal Bey cezanın idam olduğuna dikkat çekti. Ama Tahsin Efendi İstanbul'a dönmeyi, oradaki zevatla anlaşmayı ümit ediyordu. Bir gün sonra Sofya'ya gelen Talat Bey

⁵⁰ Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebi Portreler*, İstanbul, 2018, 6. bs. , s. 96-98.

⁵¹ Ali Kemal, *Ömrüm*, Yay. Haz. Zeki Kunalp, İstanbul, 1985, s. 180; Dr. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C. I, Yay. Haz. Abdurrahman Dilipak, İstanbul, 1992, İşaret Yayınları, s. 394-395.

⁵² Mehmetefendioğlu, *Agm.* , s. 34.

⁵³ Melda Özverim, *Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü*, 2. bs. İstanbul, 1998, , s. 35, 103.

(sonra Paşa) ile sefarethanede görüşen Tahsin Efendi, onun ilgililerle görüşeyim bekle tavsiyesine uymadığını ve birkaç gün sonra İstanbul'a gittiğini belirtir. Mustafa Kemal Bey, beş on gün sonra İstanbul gazetelerinde "*Silahçı Tahsin Bey'in biruh olarak cesedi bir çuval içinde mezarlıkta bulunmuştur. Merhumun Allah taksiratını affetsin*" ibareli müessif bir vaka okuduğunu ilave eder.⁵⁴ Ahmet Bedevi Kuran'ın Ahmet Hulusi takma adıyla 1926 yılında Cumhuriyet gazetesinde yayınladığı hatıratına göre Teşkilatı Mahsusa, Süleyman Askeri Bey'in başkanlığında Hasan Tahsin'in durumunu görüşmek üzere toplanmış, uzun tartışmalardan sonra esrar veya başka bir uyuşturucu madde içeren kahve içirilen Hasan Tahsin'i Çerkez Eşref boğmak suretiyle öldürmüştür. Burada adı geçen Çerkez Eşref'in Kuşçubaşı Eşref olduğunu ilave edelim. Cesedi bir çuvala konup Edirnekapı dışındaki bir mezarlığa bıraktılar. İki hafta sonra Silahçı Tahsin'in cesedi orada bulunmuştur.⁵⁵

Dr. Rıza Nur hatıratında İttihatçıların mülazımlar eliyle Selanik ve Manastır'da Silah, Top, Bomba gibi bir sürü gazete çıkardığını, bunların ağızlarının pek pis olduğunu, kendilerine olmadık küfürler savurduklarını, bir süre sonra İttihatçı reislerin bile bunlara söz geçiremediğini, bu mülazımlardan birisinin de Silahçı Tahsin olduğunu belirttikten sonra "*Onu Talat, bir gece Makriköyü civarında kestirip bir çuvala koydurmuştur*" demektedir. Ayrıca İttihatçılar için bunlar muhalifleri kestikleri gibi bazen de kendi adamlarını keserler diye ilave etmektedir.⁵⁶ Hasan Tahsin'in öldürülmesine ilişkin bir başka görüş ise Osman Nevres'in 1919 yılı başında İzmir'de Kudret Sandalcı'ya anlattığına göre şöyledir. 1914 yılında Talat Bey'in huzurunda bulunan Kuşçubaşı Eşref, yanındaki Osman Nevres'e verilecek sahte pasaportta kullanılan ismin asıl sahibi olan Silahçı Tahsin diye bilinen Hasan Tahsin'in kendisine "*yeni paye verme numarası ile İstanbul'a çağrıldığını*", Acı Hamam'daki Teşkilat-ı Mahsusa merkezinin dehlizinde Yakup Cemil tarafından idam edildiğini, cesedinin bugün sabaha karşı Talimhané'de halk tarafından bulunduğunu ifade ediyordu.⁵⁷ Şayet Kuşçubaşı Eşref kendini aklamak için bu sözleri söylemediyse anlatımı akla daha yakın gelmektedir. Hasan Tahsin'in Sofya'dan izinsiz ayrılması kendi karakterinden kaynaklandığı gibi Kuşçubaşı Eşref Bey'in ifadesinden anlaşıldığına göre yeni paye verme numarası ile İstanbul'a çağrılmasından kaynaklandığı da

⁵⁴ Afetinan, *Age.*, s. 47-49.

⁵⁵ Sorguç, *Age.*, s. 275; Hıfzı Topuz, *Age.*, s. 91.

⁵⁶ Dr. Rıza Nur, *Age.*, s. 293-294.

⁵⁷ Aksoy, *Age.*, s. 115-118.

görülmektedir. Ama burada nizamnamedeki ölüm cezasına rağmen Hasan Tahsin'in aksine Mısırlı Aziz Bey'in (Albay) Teşkilat-ı Mahsusa tarafından verilen idam cezasının İttihatçılar ve Mekteb-i Harbiye'den sınıf arkadaşı olan Enver Paşa'nın etkisiyle af edildiğini ifade edelim.⁵⁸

Bu müessif olay A. Mehmetefendioğlu'na göre en erken 1913 yılının sonu, en geç 1914 yılının başında vuku bulmuştur.⁵⁹ E. Sorguç'a göre ise Silahçı Tahsin 27 Temmuz 1914 günü hala sağdır.⁶⁰ Bu durumda Hasan Tahsin'in ölüm haberini veren bir gazete nüshası bulunmalıdır ya da Talat Bey'in Sofya'ya geliş tarihi belirlenmelidir. Bu iş de savaş öncesi yoğun trafikte oldukça zor bir iştir. Örneğin Gazeteci Falih Rıfkı (Atay) Bey'in ifadesine göre Dahiliye Nazırı Talat Bey ile beraber 1913 yılında Bükreş'e gitmiştir.⁶¹ Bu seyahat sırasında Sofya'ya uğramış olabilirler. Ama Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey'in (Menteşe) hatıratından öğrendiğimiz kadarıyla Talat Bey, Halil Bey ile beraber Yunanlılarla Adalar meselesini müzakere etmek üzere 15 Ağustos'ta Romanya'ya hareket etti. Yolda Bulgaristan'a uğramaya karar verildi. Bu kapsamda Talat Bey, Sofya'ya gitmiş oldu. Halil Bey, 31 Ağustos 1914 tarihinde Talat Bey'i Bükreş'ten İstanbul'a uğurladı ama kendisi bir süre daha orada kaldı.⁶² Bu durumda Silahçı Tahsin'in hala sağ olması gayet doğaldır diye düşünülebilir. Tahsin Bey'in Temmuz 1914 tarihi itibarıyla yaşadığına dair bir başka kanıt ise 22 Ağustos 1914 tarihli yazısıdır. Çünkü İttihat ve Terakki genel merkezinden Tahsin Bey, "bomba" imzasıyla Rize'den Teşkilat-ı Mahsusa Mekez-i Umumi Heyeti muhteremesine gönderdiği yazıda faaliyetlerini ve taleplerini sıralamaktadır. Buna göre durumu incelemek için sınıra hareket eden Tahsin Bey, merkez heyetinin yardım etmesini ve Enver Paşa'dan izin alınmasını istemektedir. İyi silah kullanan yerel kayıkçı reisleri ile tayfalarının Bayburt ve Erzurum'a sevklerinin 3. Ordu'ya yarar sağlamayacağını, bunların "sahil muhafızı" ve "akıncı" olarak askerliklerini yapmalarının hayati önemde olduğunu belirtir. Son olarak da "Teşkilat yapılmıştır. Emrin gelmesini bekliyorum" demektedir.⁶³ Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkas Cephesi'ndeki

⁵⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları, *Bellekten*, S. 174, Nisan 1980, s. 313.

⁵⁹ Mehmetefendioğlu, *Agm.*, s. 34-35.

⁶⁰ Sorguç, *Age.*, s. 273.

⁶¹ Atay, *Age.*, s. 499.

⁶² *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları*, Giriş: İsmail Yazar, İstanbul, 1986, Hürriyet Vakfı Yayınları, s. 209-210.

⁶³ Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarıyye Dairesi) Tarihi*, C. I, 1914-1916, 6. bs., İstanbul, 2021, s. 269-270.

faaliyetlerinde bundan sonra Tahsin Bey'in adı geçmemektedir. Burada geçen Tahsin adının Hasan Tahsin olduğunu düşündüren iki konu vardır. Birincisi adını sadece Tahsin olarak kullanması, ikincisi imzasını "bomba" olarak atmasıdır. Bu durumda Tahsin Bey, Balkanlarda Nevrekop bölgesindeki görevine gönderilmeden önce Kafkas Cephesi'nde Rize'ye gönderildiği anlaşılmaktadır. Kafkas Cephesi'nde diğer şehirlere gönderilen Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarının (Dr. Bahattin Şakir, Tevfik Bey, Rıza Bey gibi) adı sürekli belgelerde geçerken, Tahsin adına Ağustos 1914 tarihinde bir kez geçtikten sonra rastlanılmamıştır. Bu durumda Tahsin Bey, Kafkas Cephesi'nden geri çağrılarak Balkanlara gönderilmiş olmalıdır. Bu belgenin tarihi Talat Paşa'nın Sofya'ya uğraması ile E. Sorguç'un görüşü ile örtüşmektedir.

2. Nevres Receb'in Hayatı

Konuyu ilgilendiren ikinci Hasan Tahsin ise 1888 yılında Selanik'te doğan ve adı kullanılan şekliyle Osman Nevres Receb idi.⁶⁴ Resimde görüldüğü gibi İstanbul Üsküdar'da bulunan Bülbülderesi Mezarlığı'na adına mezar taşı dikenler de adını Gazeteci Osman Nevres olarak yazdırmışlardır. Ama gerçekte onun adı Nevres Bey veya Nevres Receb idi. Çalışmada yakın çevresinin böyle kullandığı örnekleriyle görülecektir. Osman Nevres Receb genel olarak Selanik'te dönme olarak bilinen Yahudi topluluğuna mensup olduğu kabul edilmektedir.⁶⁵ Onu yakından tanıyan Mihail Rodas ise hatıralarında işgal öncesi İzmir'i anlatırken "Hukuk-u Beşer gazetesinin genç Çerkes (?) muharriri Hasan Tahsin'e tesadüf ettim" diyerek onun Çerkes kökenine işaret etmektedir.⁶⁶ Ama bu düşüncenin başka kanıtı bulunmamaktadır. Babası Selanik Yedikule Hapishanesi'nde başgardıyan olarak çalışan Recep Ağa idi. Üvey ağabeyi Mehmet ile beraber dört kardeş (iki kız Binnaz, Melek) idiler.⁶⁷ İlk ve orta eğitimini Selanik'te Fevzi Sübyan/Fevziye Mektebi'nde yapan Nevres Receb'in sınıf ve mektep arkadaşları arasında Ahmet Emin Yalman ile Lütfü Arif Kamber bulunmaktadır. Osman Nevres, ilk ve orta tahsili Selanik'te tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiştir.⁶⁸ Dr. Fahri Can'a göre İstanbul'da Şamlı Mehmet

⁶⁴ Mehmetefendioğlu, *Agm.* , s. 34.

⁶⁵ Sorguç, *Age.* , s. 255-256; Hristodulu, *Age.* , s. 39.

⁶⁶ Zeki Arıkan, "Mihail Rodas'ın Anıları", *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, S. 6, Mart 2003, s. 151.

⁶⁷ Sorguç, *Age.* , s. 256-257.

⁶⁸ Sorguç, *Age.* , s. 261-262.

Efendi'nin mağazasında çalışmıştır.⁶⁹ Bu arada II. Meşrutiyet'in ilanını öncesi teşkilata girmesi için gelecekte Dahiliye Nazırı olacak olan Hacı Adil Bey'in "Vatanı için gözlerini kırpmadan ölüme atılabilir" sözü ile Selanik'te İzmir Taburu komutanı olan Kuşçubaşı Eşref Bey ile tanıştırdı. Osman Nevres, Yunanca, Sırpça ve Arnavutça gibi Balkan dillerini konuştuğu gibi iyi silah da kullanıyordu.⁷⁰ Meşrutiyet'in ilanını müteakip yapılan Mebus seçimleri sırasında İstanbul'a gelen Osman Nevres Bey, İttihat ve Terakki adayı Hüseyin Cahit Bey'in seçilmesi için Ömer Naci ve Aka Gündüz ile beraber çalışmıştır. İstanbul seçimlerine şahit olan Selanikli Dr. Mazlum Bey, Osman Nevres Bey için "Selanik'ten tanıdığımız Osman Nevres'in fedakârane çalışması, heyecanlı söylemleri ve hele baldırı çıplak takımıyla nümayişler düzenlemesi dikkatimizi çekti" demektedir.⁷¹ Bu arada İstanbul'da Darülfünun'a kayıt yaptırdığı ve Kuşçubaşı Eşref Bey ile yakın mesaide bulunduğu, ondan gerillacılık öğrendiği de bilinmektedir.⁷² Ama Darülfünun'da ne tahsil ettiği malum değildir. Bükreş polisininin 17 Ekim 1914 tarihli tutanağında geçen Osman Nevres'in ifadeleri bir nebze olsun gerçeği yansıtıyorsa İstanbul'da Ticaret Okulu'nda okuduğu anlaşılmaktadır. Bu okul da Servet-i Fünun sahibi Ahmet İhsan Bey'in (Tokgöz) II. Meşrutiyet devrinde 1909-1915 yılları arasında İktisadi Coğrafya hocalığı yaptığı Âli Ticaret Mektebi olmalıdır.⁷³

Fevziye Mektebi'nde hocası ve müdürü olan Cavit Bey aracılığıyla İttihat ve Terakki Fırkası'na katılan Nevres Receb, bu durumunu Kuşçubaşı Eşref ile sürdürmüştür. Emrullah Bey'in Maarif Nazırlığı zamanında Fransa'ya gönderilen (1909-1910) öğrenciler arasında yer alan Nevres Receb⁷⁴, Paris'te Sorbonne'de Siyaset ve Sosyal Bilimler bölümüne kaydolmuştur.⁷⁵ Ama Paris'ten arkadaşı olan Yusuf Hikmet (Bayur) Bey, Lous de Grand Lisesi'nde 1909-1910 eğitim yılında birlikte bulunduk, o zaman adı Nevres Receb idi diyerek onun gerçek adına, yurtdışına hangi yılda çıktığına ve daha da önemlisi Sorbonne öncesi lisede okuduğuna işaret etmektedir.⁷⁶ Sorbonne Üniversitesi'nde yakın arkadaşları arasında kendisi gibi üniversite öğrencisi olan ve Osmanlı istihbaratı adına çalışan Dr. Mazlum Boysan ile Ertuğrul

⁶⁹ Aksoy, *Age.*, s. 296.

⁷⁰ Aksoy, *Age.*, s. 84-85.

⁷¹ Aksoy, *Age.*, s. 71-72.

⁷² Sorguç, *Age.*, s. 263.

⁷³ Tokgöz, *Age.*, s. 251-253.

⁷⁴ Tokgöz, *Age.*, s. 265-266.

⁷⁵ Mehmetefendioğlu, *Agm.*, s. 34.

⁷⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eserleri I-Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar*, Ankara, 1997, Tıpkı Basım, s. 337

Baykal bulunuyordu.⁷⁷ Ama 31 Mart hadisesinden sonra Harbiye Mektebi hürriyetperverlerinin tutuklanması üzerine Mısır ve Fas üzerinden Paris'e kaçak olarak gelen (1909 yılı ikinci yarısı) Trabzonlu Ahmet Bedevi Bey, hükümet tarafından tahsil için oraya gönderilenleri sayarken Dr. Mazlum ile Nevres Bey'in adını verirken Ertuğrul Baykal'ın adını vermemektedir.⁷⁸ Dr. Mazlum Boysan ise Paris'te Val d'Grasse Askeri Tıp Akademisi'ndeki eğitimini, Nevres ile Le Jardin de Luxembourg/Lülsemburg Bahçesi'nde karşılaşmalarını, St. Germain semtinde Monge Sokağı'nda 51 numaralı apartmanın 3. katındaki bir oda bir mutfaktan oluşan dairede beraber kalmalarını, Nevres'in Teşkilat-ı Mahsusa elemanı olduğunu, onun için devlete karşı olan başka sorumluluklarını yerine getirdiğini ifade eder. Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde Sosyoloji Bölümü'nde okuyan Osman Nevres, ev arkadaşlarından Dr. Mazlum Bey'e imrendiğini açıkça ifade eder ve *"Ne mutlu sizlere; vatan, millet ve inkılap için hayatınız pahasına büyük mücadeleler verdiniz. Benim ise 1908 inkılabına sizler kadar büyük bir dahlim olmadı"* derdi.⁷⁹ Bu ifadelerden Nevres'in 1908 inkılabına fazla katkısı olmadığını, Sorbonne'de Sosyoloji okuduğunu, sadece onun Teşkilatı Mahsusa elemanı olduğunu açık olarak öğrenilmektedir. Bu arada Nevres Bey'in farklı konulara ilgi duyduğu, zaman zaman İsviçre'nin Neuchatel şehrinde ticaret tahsil eden (Yüksek Ticaret Okulu) Selanikli arkadaşı Azmi Galip'i (Saldacı) ziyaret ettiği oluyordu. Hatta 1911 yılı ziyaretinde arkadaşı ile beraber tayyareci kıyafetiyle uçağın pilot mahallinde poz vermişlerdir.⁸⁰ Bu arada Le Matin gazetesinin ünlü yazarı Stephen Lausanne ile diyalog geliştirdiği, Kuşçubaşı Eşref Bey'den gelen Trablusgarp ile ilgili bilgileri ona aktardığı, bu diyalogdan sonra Stephen Lausanne'nin de *Au Chevet de la Turguie* adlı eserini 1913 yılında yayınladığı bilinmektedir.⁸¹ Paris'te öğrenimine devam eden Osman Nevres Bey, Bab-ı Ali Baskını üzerine Nevres Receb imzasıyla 23 Ocak 1913 tarihinde ağabeyi Mehmet'e yazdığı mektupta,

"Vicdan-ı millimizin isyan ve uyanışı, en büyük gündür. Ben bu günü heyecanla alkışladım. Şimdiye kadar vatanımızın havasını soluyan Balkan halklarının ihanetine karşı muzafferiyatımızın ebediyen dimağımızdan silinmeyeceğini ümit ederim. Sosyalistler, "Bravo Genç Türkler. Şahsi haysiyetiniz ve milli sevginizle, milli vicdanınızla sizi küçümseyenlere bir ders verdiniz. Hayat hakkınızı ve

⁷⁷ Mehmetefendioğlu, *Agm.* , s. 34.

⁷⁸ Kuran, *Age.* , s. 288.

⁷⁹ Aksoy, *Age.* , s. 89-91.

⁸⁰ Aksoy, *Age.* , s. 93.

⁸¹ Aksoy, *Age.* , s. 97-98.

şahsiyetinizi de parlak bir surette ispat ettiniz" diyorlar. Evvela memlekette böyle kadi (önemli) dakikalar yaşandığı zaman Bizans siyaseti, yani fırka siyaseti takip edilmemeli. Milli bir politika etrafında muhalif, muvafık herkesi toplamaya gayret edilmeli. İşte memleketin çıkmaz sokaktan kurtulması için Talat ve Lütüfi Beylerin el ele vermesi şarttır. ... Bana ihtilalin nasıl cereyan ettiğini etraflıca bildiriniz" demektedir.⁸²

Burada ismi geçen Lütüfi Bey, Prens Sabahattin'in sekreteri, Hürriyet ve İtilafçıların önemli ismi Satvet Lütüfi (Tozan) olduğunu ilave edelim. Yine Selanik Fevziye Mektebi'nden arkadaşı olan o zaman Yüksek Ticaret Okulu'nda okuyan Osman Suavi (Kökmen) Bey'i görmek için İsviçre'nin Neuchatel şehrine gittiği de bilinmektedir. Osman Bey'in anlattığına göre gittikleri sinemada ekranda "Yaşasın İtalya, Kahrolsun Türkler" yazısı görününce, Nevres'in perdeye üç el ateş ettiğini ve ardından oradakilere Fransızca bir konuşma yaptığını belirtir. Bu olayla ilgili polisin elinden Bölge Kantonu Başkanı'nın kefilliği sayesinde kurtulduklarını, ama müzikli kahvelerin birinde yine İtalya yüzünden karıştıkları kavgadan dolayı mahkeme tarafından sınır dışı edildiklerini, Nevres'in Fransa'ya geçmesine polisin göz yumduğunu, kendisinin de İstanbul'a döndüğünü belirtir. Ama sonra Fransa basınının özellikle Katolik basınının "Bu anarşist Türk'ün" sınır dışı edilmesi konusunu diline dolması üzerine Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarından Hamza Osman (Erkan) Bey'in girişimleri ile Polis takibinden kurtarılan Nevres Bey, 1914 yılının başında İstanbul'a gönderildi.⁸³

Fransa'da okuduğu okullar göz önüne alındığında iki yıl üniversiteye hazırlık için Lous le Grand Lisesi'ne,⁸⁴ üç yıl da Sorbonne Üniversitesi'ne devam eden Nevres Recep Bey'in 1914 yılının başlarında İstanbul'a dönmüş olduğu söylenebilir. Ülkede Trablusgarp ve Balkan savaşları yaşanırken Nevres Receb, Paris'te devlet adına eğitim görmüş ve kendisini oraya yukarıda belirttiğimiz gibi İttihatçılar göndermiştir. Ama Paris'te dünyaya bakış açısı değişen Nevres Receb, hem sosyalist olmuş hem de Prens Sabahattin Bey'in etkisinde kalmıştır.⁸⁵ Biraz sonra üzerinde ayrıca

⁸² Aksoy, Age. , s. 110-111.

⁸³ Aksoy, Age. , s. 106-109. Bu arada olay bir kaynağa göre Paris'te Olimpia sinemasında Türkleri kötülediği (Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1981, s. 103), İtalyanları mazlum gösterdiği için perdeye sandalye fırlattığı, bir başka tanık ise olayı İsviçre, Neuchatel sinemasında perdeye kurşun sıktığı şeklinde anlatılır. Sorguç, Age. , s. 264.

⁸⁴ Sorguç, Age. , s. 264.

⁸⁵ Sorguç, Age. , s. 265.

duracağımız gibi 1913 yılı Mart ayından itibaren Prens Sabahattin Bey'in Paris'te yaşadığı bilinmektedir.⁸⁶

Dr. Mazlum Boysan'a göre Nevres Receb, 1913 yılının sonuna kadar Paris'te kaldı. 1914 yılının başlarında İstanbul'a döndü. İttihat ve Terakki ileri gelenleri ile yakın temas kurdu. Dr. Nazım ve Teşkilat-ı Mahsusa başkanı Kuşçubaşı Eşref Bey yakın arkadaşı olduğu için ona Teşkilat-ı Mahsusa'da çeşitli görevler verildi.⁸⁷ Nevres Recep Bey İstanbul'da geldiği zaman Şişli'de kalmış olmalıdır. Çünkü hem Romanya polisinin düzenlediği tutanakta kardeşlerinin adresi olarak Osman Bey'i (Şişli)⁸⁸ hem de hapishaneden ailesine gönderdiği mektupta Gedikpaşa'ya taşınmalarına üzülmüş olmalı ki İstanbul'a dönünce Şişli veya Büyükkada'ya hep birlikte naklederiz demektedir.⁸⁹

Osman Nevres Recep, 1919 yılı başında İzmir'de Selanik'ten yakın arkadaşı Kudret Sandalcı'ya Hasan Tahsin adını almasını ve Balkan Komitesi görevini uzun uzadıya anlatmıştır. Buna göre 1914 yılında Talat Bey'in odasında Kuşçubaşı Eşref ile Osman Nevres beraber Balkan Komitesi ve onların yarattıkları sorunun halledilmesi konusunu konuşurlar. Önce Talat Bey, yolculuğun epey tehlikeli olacağını vurguladıktan sonra yanında kimler gelecek diye sordu. Bir adım öne çıkan Kuşçubaşı Eşref Bey,

"Kalabalık istemiyor Paşam. Tek kişi yeter diyor. Biz de uygun bulduk. Ona sahte bir pasaport hazırladık. Pasaportun meslek hanesine "Gazeteci", isim hanesine de "Hasan Tahsin" yazdık. Selanik'te Silah isimli anarşist gazeteyi yayınlayan ve bize daima muhalefet etmiş bulunan "Silahçı" namıyla maruf Hasan Tahsin Bey'i hatırlarsınız. Hani susması için her ay 25 altın ödediğimiz ve bizim Bahriye'den frengi olduğu için atılan karanlık ruhlu eski yüzbaşıyı. Silah gazetesi kapatıldığı zaman Salah'ı çıkararak, o da kapatılınca yine Silah'ı çıkararak, bizlere içinden daima düşman olan kaogacı adamı iyi bilirsiniz paşam. Onun Hasan Tahsin ismini, bizim Nevres'e verdik. Gazeteci kimliği ve biz İttihatçılara düşman bilinen tavrı ile Buxton'lara daha kolay ulaşabilir. Bundan sonra Osman Nevres'in ismi, hep Hasan Tahsin olarak kalacak" dedi. Talat Bey'in "peki, Silahçı Hasan Tahsin ne olacak? Ya işimizi bozar ise?" demesi üzerine Kuşçubaşı Eşref Bey, "İmkansız Paşam. Cesedini bugün sabaha karşı Talimhane'de halk bulmuş. Onu yeni paye verme numarası ile

⁸⁶ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul, 1990, Dergah Yayınları, s. 205.

⁸⁷ Sorguç, *Age.*, s. 265-266.

⁸⁸ Mehmetefendioğlu, *Agm.*, s. 36.

⁸⁹ Sorguç, *Age.*, s. 258.

İstanbul'a çağırıldı. Acı Hamam'daki Teşkilat-ı Mahsusa merkezinin dehlizinde idam edildi. İnfazı Yakup Cemil yaptı. Korkacak bir şey yok. Silahçı artık konuşamaz!" dedi.⁹⁰

Böylece kendisine Balkanlarda Türkler aleyhine çalışan ve Balkan Komitesi'nin iki etkin üyesi olan Buxton kardeşleri takip etme görevi verilir. Bunlar Güney Avustralya Valisi Sir Thomas Powel Buxton'un çocukları olup, biri Noel Buxton sonradan İngiliz kabinesinde Tarım ve Balıkçılık Bakanı oldu. Diğeri ise Charles Roden Buxton idi.⁹¹ Selanikli Kudret Sandalcı'ya göre Osman Nevres'in görevi kabul tarihi ve o zaman İttihat ve Terakki içindeki durumu şöyledir: "1914'ün galiba ilk aylarında idik. Osman Nevres ile her gece Bakırköy'e gider ve dostlarımıza misafir olurduk. Nevres o sıralar İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumisi emrinde önemli bir kişiydi. Ama nedense gizli çalışırdı, galiba Mekez-i Umumi'nin de üyesiydi. Hatta o günlerde yakın akrabamız Vedia kızımız ile de nişan olmuşlardı. Sonra bir gün aniden ortadan kayboldu. Sanki yer yarılıp içine girmişti. Bir iki hafta onu hep merak edip durduk."⁹² Osman Nevres Receb, Hasan Tahsin Recep adıyla çıkardığı Hukuk-u Beşer gazetesinin 24 Kasım 1918 tarihli 13. sayısında isimsiz olarak yayınladığı "Fethi Beğ ve Fırkası" adlı başmakalede "Efkar-ı siyasiyyesinde 324'cilik (1908) hakimdir" dediği Ali Fethi Bey'in hayatı, Sofya Sefirliği ve Avam-ı Hürriyetperver Fırkası hakkında bilgi verdikten sonra Sofya'ya gidiş zamanı ile gazeteciliği hakkında harb-i umumi buhranını işaret etmekte ve "Fakat harb-i umumi buhranı ile Fethi'nin acz-ü za'fi tezahür etmiş; İngiliz, Rus siyaseti karşısında şaşırılmışdı. Bir hatıra olarak kar'ilerime şunu da arz edeyim ki: tesadüf bu an-ı tarihide beni Sofya'da bulunduruyor ve Fethi Beğle mülakatım tekrar ediyordu" demektedir.⁹³ Ahmet Mehmetefendioğlu'da araştırmasında müstear adıyla Hasan Tahsin'in yeni görevini perdelemek içinde Talha ve Velid EbuZZiya beylerin Tasvir-i Efkar gazetesinin muhabiri olarak Sofya'ya gönderildiğini belirtir. Hasan Tahsin, Talha ve Velid beylerin yakın arkadaşı Nevrekoplu Celal Bey'in yardımıyla önce Makedonya oteline sonra Buxton kardeşlerin kaldığı Bulgaria oteline yerleştirilir. Sofya'da suikastı gerçekleştiremeyen veya idam cezasından dolayı gerçekleştirmeyen Hasan Tahsin, Buxton

⁹⁰ Aksoy, Age. , s. 115-118. Bir başka görüşe göre Nevres Recep, Hacı Adil Bey'in daveti üzerine Şişli'de bir apartman dairesinde Eşref Bey ile görüşür ve böylece Teşkilat-ı Mahsusa'ya girer. Bundan sonra adı da Hasan Tahsin olur. Sorguç, Age. , s. 266.

⁹¹ Sorguç, Age. , s. 268.

⁹² Aksoy, Age. , s. 132.

⁹³ Efdal Sevinçli, "Hukuk-u Beşer'in 106 Yıldır Kayıp Sayısı", 9 Eylül İzmir Gazetesi, 18 Haziran 2022, s. 13.

kardeşlerin de bindiği tren ile Romanya-Bükreş'e gitti. Bükreş'te Athena Palace otelinde onların yanındaki odaya yerleşir. Buxton kardeşleri burada adım adım takip eden Hasan Tahsin, uygun bir fırsat kolladı. Bu arada Buxton kardeşler ile görüştüktan sonra Romanya Kralı Carol aniden öldü. Buxton kardeşler, Kral Carol'un cenaze törenine katılmak üzere fayton arabası ile 15 Ekim 1914 tarihinde otelden ayrıldılar ve Corabia sokağından Episkopia sokağına geçmek üzereyken Hasan Tahsin yedi milimetrelik tabancasıyla altı el ateş etti. Charles Buxton göğsünden, Noel Buxton çene kemiğinden yaralanır. Bir mermi de yanlarında olan Bulgaristan eski Başbakanı Geşof'un oğlunun şapkasına isabet eder. Elisabetha Hastanesine kaldırılan yaralıların tedavisini Profesör Toma Ionescu üstlenir. Buxton kardeşlerin hastanede ziyaretçileri arasında Bükreş'teki Osmanlı Büyükelçisi Sefa Bey de bulunuyordu.⁹⁴

Eski Köy Postası sahip ve başyazarı Kadri Oğuz, 1914 yılında Plevne Rüştiye Okulu'nda öğrenci olduğunu, okul müdürü Mustafa Saffet Bey'in eski bir arkadaşı olan daha sonra Hasan Tahsin olarak tanınan Osman Nevres Bey'i kapıya seğirterek karşıladığını, uzun boylu, genç ve vakurlu olan büyük fedaiyi coşkuyla alkışladıklarını, ilk uçak şehitlerimiz Fethi ve Sadık Bey için Aka Gündüz tarafından yazılan bir şiiri müdürün isteğiyle okuduğunu, uygulanan Osman Nevres'in kendisini yanına çağırarak "*İstanbul'a dönmek nasip olursa seni oraya aldırıp ben okutacağım*" dediğini, duyduğuna göre bir Bulgar nazırın bizim kanunlarımız böyle bir suça ölüm cezası verir dediğini, Romanya'da ise en ağır cezanın müebbet olduğunu belirtmesi üzerine Osman Nevres'in suikasttan vazgeçtiğini, Sofya'dan İstanbul'a geri dönerken Plevne'ye uğradığını, birkaç gün sonra akşam yemeğinde babasının şehrimize gelen o yiğit, genç ve kahraman Türk'ün Sofya, Plevne'den sonra Romanya'ya geçip Bükreş'te Buxton Kardeşleri yaraladığını üzümlere haber verdiğini belirtir.⁹⁵ Hukuk-u Beşer gazetesinde 29 Mart 1919 tarihinde kaleme aldığı bir baş makalede Hasan Tahsin Receb, İttihat ve Terakki'yi konu edinmiş ve suikasta ilişkin "*... Bükreş'te saray kralı karşısında titremeden, tereddüt etmeden bir alay askerinin arasında vatanın siyanet-i hukuku, gençliğin tercüman-ı heyecan ve isyanı olan Tahsin'in vücudu, kabiliyeti ve mahiyeti hakkında şüphesi olanlar tashih-i keyfiyet ve zehap ederler*" ifadesi ile kendi ağzından bilgi vermektedir.⁹⁶ Noel Buxton hatıratında Birinci Dünya savaşını kastederek

⁹⁴ Mehmetefendioğlu, *Ağm.*, s. 35.

⁹⁵ Aksoy, *Age.*, s. 123-127.

⁹⁶ Oktay Gökdemir (Yay. Haz.), *Hukuk-u Beşer*, İzmir, 2011, s. 127-128.

“Savaşın ilk günlerinde, İstanbul’dan bir Türk, bana suikast düzenleme göreviyle gönderilmiş, Sofya’da bir süre suikast imkânı bulana kadar beklemişti. Bulgaristan’ın başkentinde kaldığım otelde yan yana odalarda kalıyorduk” diyordu.⁹⁷ Osman Suavi Kökmen ise bu seyahatte Hasan Tahsin’e Sofya’ya kadar yoldaşlık etmiştir. Hasan Tahsin bir Bulgar çetecisinin ikazı üzerine suikastı Sofya’da yapmamış, Bükreş’e geçmiştir.⁹⁸ Hasan İzzet Dinamo’ya göre ise Bulgaristan’a gönderilen Nevres’i (Hasan Tahsin) Sofya’da Ateşemiliter olan Mustafa Kemal Bey suikast için orasının uygun olmadığına ikna etmiş ve ona yol da göstermiştir. Bunun üzerine o da Romanya’ya geçmiş ve bombasını Bükreş’te hazırlamıştır.⁹⁹

Buxton kardeşlere düzenlenen suikast Romanya, Avrupa, Amerika ve Osmanlı basınında kendine yer bulmuştur.¹⁰⁰ Osmanlı basınından Tasvir-i Efkâr gazetesi suikast haberini “*Bir İslam Düşmanının Akıbeti*” başlığıyla verdi. Olaydan hemen sonra Dimutru Drachici adında bir polis memuru tarafından Hasan Tahsin tutuklandı. 17 Ekim 1914 tarihli resmi tutanağa göre Adı Soyadı, Recep Mehmet, bilinen başka adı Hasan Tahsin Efendi, doğum tarihi 10 Temmuz 1887, asıl mesleği komisyoncu, diğer mesleği eski gazeteci, baba adı Mehmet İsmail, ana adı Ayşe, Romanya’ya geliş tarihi 29 Eylül 1914, girdiği gümrük kapısı Giurgiu Limanı, Pasaport olarak 12 Eylül 1914 tarihli ve gazeteci Hasan Receb Tahsin ismine düzenlenen pasaportu kaybettiğini, okuduğu okul olarak Galata’da lise, İstanbul’da Ticaret okulu, Paris’te Sosyal Bilimler Bölümü (1910), oturduğu yer olarak Paris’te Reu Manche, İstanbul’da Osman Bey Şişli’de oturduğunu beyan etmiştir. Görünüşüne ilişkin bilgiler evraka yazıldıktan sonra kendisi Receb, Polis amiri Vintila adıyla imza etmiştir.¹⁰¹ Görüldüğü gibi buradaki bilgiler oldukça karışıktır. Bunu Hasan Tahsin bilinçli yapmış olmalıdır. Ama göreve giderken bir başka adının Hasan Tahsin Efendi olduğu artık açıktır. A. Mehmetefendioğlu, Hasan Tahsin’in “*Sorgulamada suikastı kendi inisiyatifiyle ve hiçbir kuruma bağlı olmadan gerçekleştirdiğini söylediğini*” ve yanıltıcı bilgiler verdiğini belirtir. Ona yardım ettiği söylenen Rosenberg takma adlı Osmanlı istihbarat elemanı da tespit edilememiştir. Mahkeme heyeti suikast girişimini kişisel bir eylem olarak değerlendirerek Hasan Tahsin’i 1915 yılında beş sene hapis cezasına

⁹⁷ Noel Buxton, *Travels and Reflections*, London, 1924, s. 123.

⁹⁸ Sorguç, *Age.*, s. 267.

⁹⁹ Hasan İzzet Dinamo, *Kutsal İsyan*, C. I, İstanbul, 1966, May Yayınları, s. 386-387.

¹⁰⁰ Sorguç, *Age.*, s. 269.

¹⁰¹ Mehmetefendioğlu, *Ağm.*, s. 35-36.

çarpıtmıştır.¹⁰² Bazı kaynaklar onun on beş sene hapse mahkûm olduğunu yazarken kendisi Bükreş hapisanesinden kız kardeşlerine 13 Şubat 1915 tarihinden itibaren mektuplar yazdığını, bu mektuplarda kendisine ve devam eden davasına ilişkin bilgiler verdiğini, 13 Teşrinisani 1916 tarihli mektupta ise “beş sene kalebentliğe mahkûmiyetimden fazla müteessir olduğunuzu Nihat’tan öğrendim. Bu mahkûmiyetime teşekkür etmelisiniz. Romanya kanunu, benim suikastıma benzeyen vakalara yirmi sene kürek cezası veriyor” demektedir. Ayrıca hapisane ortamında Recep Tahsin adına kartvizit bastırabiliyor ve bunu kız kardeşlerine gönderiyordu.¹⁰³ Aile çevresinin söylemiyle Nevres’in (Hasan Tahsin) nişanlısı Vedia Hanımın görünüşü olan ve olay olduğunda Karaman’da ikamet eden Ferdane Atak’a göre bu mektupta adı geçen Nihat, akrabalarından Nihat Demir Bey olup Bükreş’e gidip hapisanede Nevres ile görüşmüştür.¹⁰⁴

Bazı kaynaklar 1916 yılında Türk ordusunun Bükreş’e girmesiyle serbest bırakılan Hasan Tahsin’in buradan İsviçre’ye geçtiğini belirtir.¹⁰⁵ Ama eldeki bir fotoğraf Hasan Tahsin’in serbest bırakılmadığı kaçtığını, en azından o zaman İsviçre’ye gitmediğini İstanbul’a geldiğini göstermektedir. Bu durum Romanya’nın işgali gündeme gelince mahkûmların güvenli yerlere nakli sırasında meydana gelmiş olmalıdır. Çünkü E. Sorguç’un söylemi ile hapisane kılığı ile İstanbul’da çektiği resmin altına el yazısıyla “2 Teşrinievvel 1914-8 Kanunuevvel 1916 Bükreş Boxtonlara suikast tarihi-Romanya’dan firarım” ibaresini yazdığı görülmektedir.¹⁰⁶ E. Sorguç’un belirttiği gibi Hasan Tahsin, mahkûmlar nakledilirken tren istasyonundan kaçmayı başarmış, hatta bir kurşun ile baldırından yaralanmış, önce Alman askerler tarafından yakalamış sonra onun ısrarlı isteği üzerine Türk askerlerine teslim edilmiştir. Bükreş’te askeri doktorlar Hasan Tahsin’in bacağındaki kurşunu çıkarmak isteseler de o bunu kabul etmeyip İstanbul’a girmek üzere olan bir trene bindirilmeyi tercih etmiştir. Hasan Tahsin’in bacağındaki kurşun İstanbul’da Besim Ömer Paşa tarafından kendi evinde cerrahi müdahale ile çıkarılmıştır.¹⁰⁷ Hıfzı Topuz’a göre Hasan Tahsin, bir yıl hapis yattıktan sonra Hilmi Paşa’nın girişimleriyle özgür kaldı. Sonra önce

¹⁰² Mehmetefendioğlu, *Agm.*, s. 35-36.

¹⁰³ Aksoy, *Age.*, s. 139-147; Sorguç, *Age.*, s. 258, 270.

¹⁰⁴ Aksoy, *Age.*, s. 303-304.

¹⁰⁵ Mehmetefendioğlu, *Agm.*, s. 36.

¹⁰⁶ Sorguç, *Age.*, s. 270.

¹⁰⁷ Aksoy, *Age.*, s. 147-148.

İstanbul'a geldi, Mütareke'nin başında ise İzmir'e yerleşti.¹⁰⁸ Burada Hıfzı Topuz'un İzmir'e gelmesi konusunda verdiği tarihin doğru olmadığını bir sonraki başlıkta vurgulayacağımızı ifade etmek isteriz. Hasan Tahsin'in özgür kalması konusunda Romanya Cephesinde görevlendirilen VI. Kolordu Komutanı Mirliva Mustafa Hilmi Paşa'nın (dini bütün) etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü 15, 25, 26. Tümenleri olan VI. Kolordu Ağustos 1916-Haziran 1918 tarihleri arasında Romanya'da görev yapmıştır.¹⁰⁹ Bu durumda Hıfzı Topuz'un dediği gibi bir yıl değil ancak iki yıl sonra serbest kalmış olmalıdır. Zaten yukarıda vurgulanan ile kendisinin resminin altına yazdığı tarihte düşünüleni teyit etmektedir.

Cemal Kutay'ın Hamza Osman Erkan'ın notlarına dayandırdığı söylemine göre ise başta Enver Paşa olmak üzere yetkililerin isteği üzerine verem tedavisi görmek üzere İsviçre'ye gönderilir. Hamza Osman Erkan onu Davos'da bir sanatoryuma yatırmıştır.¹¹⁰ Hamza Osman Erkan ise Hasan Tahsin'e ilişkin 1949 yılında Resimli Tarih Mecmuası'nda yayınladığı "Unutulan Kahramanlar: İzmir'e Çıkan Düşmana İlk Kurşunu Atan Hasan Tahsin" başlıklı yazısında Hasan Tahsin'e ilişkin önemli detaylar vermektedir. Onun aslen Selanikli olduğunu, asıl adının Nevres Recep, orta ve lise tahsilini Selanik'te Fevziye Mektebi'nde, yüksek tahsili Paris'te yaptığını, Türk-İtalyan savaşı sırasında İsviçre'de Olimpia sinemasının perdesini delik deşik ettiğini, Buxton kardeşlere saldırıdan dolayı on seneden fazla hapis cezasıyla zindana atıldığını, ordumuz tarafından kurtarıldıktan sonra İstanbul'da kısa süre ikamet ettiğini, Hasan Tahsin müstear adıyla çıkarttığı bir pasaportla tedavi için İsviçre'ye geldiğini belirtmekte ve kendi ifadesiyle "İstanbul'dan getirdiği bir tavsiye mektubu ile Cenevre'de doğruca bize gelmişti" demektedir.¹¹¹ Dr. Fethi Can'da İsviçre'ye giderken onun pasaportuna babasının adı olan Recep'i koyduğunu, gerçek ismini saklamak için vefat eden bir gazeteci olan Hasan Tahsin ismini eklediğini ve böylece isminin Hasan Tahsin Recep şeklinde müstear olduğunu belirtir.¹¹² Burada Osman Nevres'in Hasan Tahsin adını Hamza Osman Erkan ve Dr. Fethi Can'ın belirttiği gibi İsviçre'ye tedavi için gitmeden önce değil Buxton kardeşler görevine giderken aldığını yukarıda vurgulanmıştı. Bu durumda 1917 yılının başında İsviçre'ye gelen Hasan

¹⁰⁸ Topuz, *Age.*, s. 118.

¹⁰⁹ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Ankara, 2014, s. 251-252.

¹¹⁰ Sorguç, *Age.*, s. 276-277.

¹¹¹ Aksoy, *Age.*, s. 290-291, 153.

¹¹² Aksoy, *Age.*, s. 298.

Tahsin, Cenevre ve Lozan'da okuyan Türk öğrenciler ile ilişki kuruyordu. O günlerde Mahmut Esat (Bozkurt) ve Cemal Hüsnü (Taray) Lozan'da öğrenci olarak bulunuyordu. 25 Temmuz 1917 tarihinde Türk Yurdu'nda birlikte fotoğraf çektirmişler ve altına da "*Fedakar kahramanımız Hasan Tahsin Bey'e Lozan Yurdu'nun hürmetli hatırası*" ibaresini yazmışlardı.¹¹³ Bu arada Hasan Tahsin İsviçre'de bulunduğu sırada memleketi Selanik'te bir yangın çıktığını öğreniyor. 12 Eylül 1917 tarihinde kız kardeşleri Melek ve Binnaz hanımlara Hasan Tahsin Receb imzasıyla yazdığı mektubunda,

"Burada tabedilen mevkutelerden ve Selanik'ten buraya gelebilen memleket matbuatından, yahut Selanikli hemşehri kardeşlerimizden kadim şehrimizin başına gelenleri duyduk ve öğrendik; bunlar hepimizi ve beni ziyadesiyle üzdü ve göz pınarlarıma hakim olamadım. Gözlerim günlerce ıslaktı. Merhamet, saadet ve inayet ocağı mahallelerimizin ve evlerimizin yanışı tarihin sayfalarına kızıl bir alev olarak işlenirken, mahzun kalplerimizde dağıldı, acıyla sarsıldı. ... Bir mübarek hizmet için buralardayım. Yakında İstanbul'umuza vasil olacağım" demektedir.¹¹⁴

Hasan Tahsin Receb'in bu mektubundan Selanik yangını ile ilgili düşüncesi öğrenildiği gibi İstanbul'a dönme hazırlığı içinde olduğu da anlaşılmaktadır. Hasan Tahsin'in İsviçre'ye gelmesi, oradaki ilişkileri ve ülkeye dönmesi ile ilgili Prens Sabahaddin Bey'in yakın adamı olan Ahmet Bedevi Kuran'ın farklı bilgiler verdiği görülmektedir. A. B. Kuran, hatıratında bir müddet sonra Sabahaddin Bey de İsviçre'ye gelmişti dedikten sonra Nevres Bey dediği Hasan Tahsin'in Romanya'da bulunduğu hapishaneden orayı işgal eden Almanlar tarafından serbest bırakılması üzerine Leh asilzadelerinden Grikofsky takma adıyla Cenevre'ye geldiğini belirtir. Bir süre sonra harbin sonuçta nereye varacağını anlayan Hasan Tahsin, milli varlığımız konusunda endişe duymaya başlamıştır. A. B. Kuran, Nevres Bey'in "*Hatta sulhün bir an evvel akdine çalışmak maksadile gizli bir teşkilat vücuda getirilmesini ve bu fikrin organı olarak bir gazete tesisini düşünmüştü. Nevres Bey, Prens Sabahaddin Bey'le temasa gelmeden İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır*" demektedir.¹¹⁵ Teşkilat-ı Mahsusa'nın 1917 yılında Rusya ve İran şubelerinde yapılan yazışmalarda İsviçre'nin Stockholm şehrinde yapılacak olan Sosyalist Kongresi, kongreye katılanlar ve kongrenin mevzuları üzerine birçok yazışma yapılırken, aynı çevrede (İsviçre) bulunan ve Teşkilat-ı Mahsusa elemanı olan, kendisini daha sonra Sosyalist olarak takdim edecek olan Hasan Tahsin

¹¹³ Taçalan, *Age.*, s. 111-112; Aksoy, *Age.*, s. 156.

¹¹⁴ Aksoy, *Age.*, s. 169-170.

¹¹⁵ Kuran, *Age.*, s. 357; Taçalan, *Age.*, s. 112; Sorguç, *Age.*, s. 278.

(Recep) hakkında tek bir kelime bile geçmemektedir.¹¹⁶ Bir yıl kadar İsviçre’de kalan Hasan Tahsin, A. B. Kuran’ın ifade ettiği gibi kendisi ile görüşemese de Prens Sabahattin’in yakın çevresiyle ilişki kurduğu anlaşılmaktadır. Onun bu durumu da İttihat ve Terakki’yi rahatsız ettiği için belki de zamansız olarak İstanbul’a çağrılmıştır. Hasan Tahsin, elimizde bir kanıt olmamakla beraber 1918 yılının başlarında İstanbul’a dönmüş olmalıdır.¹¹⁷ Görüldüğü gibi Hasan Tahsin’in İttihatçılarla arasındaki mesafe belki de İsviçre’de açılmaya başlamıştır. Bunda da yine ittihatçı karşıtı Prens Sabahattin ve çevresi etkili olmuş olmalıdır. Ama Sabahattin Bey ile Talat Paşa’nın bir şekilde ilişkisi olduğu da açıkça görülmektedir. Çünkü Taklib-i Hükümet teşebbüsünden sorumlu tutulan Sabahattin Bey ile Dr. Nihat Reşat Bey’in (Belger) Mart 1913 tarihinde Talat Bey tarafından Avrupa’ya kaçmalarına zemin hazırlanmıştır. Sabahattin Bey Avrupa’da bulunduğu sırada bir yandan İttihat ve Terakki hükümetinin Fransa’dan borç bulma gayretlerine yardım ederken öbür yandan I. Dünya savaşına girilmemesi konusunda Padişah’a ve Talat Bey’e telgraf çektiği görülmektedir. 1915 yılında birkaç ay Talat Paşa’nın olumlu görüşüyle Atina’da bulunan Sabahattin Bey, 1916 yılında Bern’e gitmiştir. Burada Rusların İstanbul Elçiliği Baştercümanı Mandelstam ile görüştüğü anlaşılmaktadır.¹¹⁸ Bundan sonra İsviçre’de bulunan Sabahattin Bey’in Hasan Tahsin ile aynı çevrelerde bulunduğu müşahede edilmektedir.

3. İzmir’e Gelmesi ve Hukuk-u Beşer Gazetesini Çıkarması

1918 yılının ilk aylarında Hasan Tahsin’in İstanbul’da yaşadığı bilinmektedir. Ama hayatının bu dönemine ilişkin ne yazık ki elimizde bilgi bulunmamaktadır. Hasan Tahsin’in İzmir’e hangi tarihte geldiği ve geliş sebepleri üzerine de birçok senaryo yazılmıştır. Öncelikle Erdoğan Sorguç’un elinde bulunan Hamza Bey (Hamza Osman Erkan olmalı) ve kardeşi Cici Melek’e imzaladığı fotoğraflardan 4 Mayıs 1918 tarihinde İzmir’de olduğu öğrenilmektedir.¹¹⁹ Neden ve ne zaman İzmir’e geldi. Bu tam olarak belli değildir. Yaşar Aksoy’un Teşkilat-ı Mahsusa başkanı Hüsamettin Ertürk’ten aktardığına göre Mondros Mütarekesi öncesi Enver Paşa’nın Kuruçeşme Yalısı’nda kendisine Kuşçubaşı’nın Manisa Salihli’deki çiftliğine silah ve

¹¹⁶ Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şakıyye Dairesi) Tarihi*, C. II, 1917, 2. bs. , İstanbul, 2020, s. 68 vd.

¹¹⁷ Sorguç, *Age.* , s. 279.

¹¹⁸ Birinci, *Age.* , s. 205, 218-220.

¹¹⁹ Bu belgeleri kullanmamıza izin veren Diş Hekimi Sn. Erdoğan Sorguç’a çok teşekkür ederim.

cephane yığınağı yapıldığını belirttikten sonra “Bu iş için İzmir’e en cefakâr bendelerimizi gönderdik. Gerektiğinde her şey yeniden başlayacaktır” dediğini aktarır.¹²⁰ Ama eserin bizim elimizdeki 1964 yılı baskısında böyle bir ifade olmadığını belirtmek isteriz.¹²¹ Dolayısıyla *İki Devrin Perde Arkası*’nda geçen konuyla ilgili ifadeler net değildir.

Bunların içinde akla en yatan o zamanın İttihat ve Terakki Fırkası’nın Aydın Vilayeti (İzmir) Katib-i Mesulü olan Mahmut Celal Bey’in (Bayar) söyledikleridir. Prof. Dr. Utkan Kocatürk, 25 Ekim 1985 tarihinde Çiftelhavuzlar’daki evinde Celal Bayar ile yaptığı bir röportajda “Hasan Tahsin’i tanıyor musunuz?” diye sorduğunda; “Hasan Tahsin. O da arkadaşım. Ve onu bana Talat Paşa tavsiye etmiştir. İstanbul’a gelmiş. Onu Vali (Rahmi Arslan) ile bana tavsiye etti: “Bu genç, fedaidir; bunu gözetin!” diye. Vali de “Bu gençle sen meşgul ol!” demişti. Hukuk-u Beşer diye de bir gazete çıkarıyordu Hasan Tahsin” demiştir.¹²² Koyu bir ittilhatçı olan Mehmet Refet’in Köylü gazetesinde (17 Aralık 1918) çıkan bir yazıdaki ifadeler de Mahmut Celal Bey’i destekler niteliktedir. Çünkü orada “..... daha dün Tokatlıyan’da Enver için söz söyleyeni öldürürüm diye bağırın ve İzmir’e Talat Paşa’nın tavsiyesiyle gelerek bir yurt edinmeye çalışan bu kahraman ...” ifadesi yer almaktaydı.¹²³ Böylece Hasan Tahsin, Talat Paşa’nın tavsiyesi ile İzmir’e geldiği kesindir. Hatta bazı kaynaklar Talat Paşa kendisini İzmir’e gönderirken 3 bin altın lira verdiğini ve yurdun içlerine silah saklanmasıyla görevli olduğunu belirtir.¹²⁴ Burada düşünülmesi gereken döneme ilişkin ciltlerle eser yazan Celal Bayar, neden Hasan Tahsin konusuna uzunca değinmedi. Mahmut Celal Bey, Hasan Tahsin’i tanımakla beraber onun evinde¹²⁵ veya rıhtımda¹²⁶ şehadeti sırasında İzmir’de bulunamamış olmasından olabilir. Ama Mahmut Celal Bey, Hasan

¹²⁰ Aksoy, *Age.*, s. 172-175. Y. Aksoy burada Samih Nafiz Aksoy, *İki Devrin Perde Arkası*, Süvari Albayı Hüsametdin Ertürk, Nugök Matbaası, 1957 ve *Nokta Kitap*, 2016 baskılarını kullanmıştır.

¹²¹ Samih Nafiz Aksoy, *İki Devrin Perde Arkası*, Emekli Süvari Albayı Hüsametdin Ertürk anlatıyor, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 173-179.

¹²² Kocatürk, *Agm.*, s. 331; Sorguç, *Age.*, s. 279-280.

¹²³ Taçalan, *Age.*, s. 113.

¹²⁴ Aksoy, *Age.*, s. 188.

¹²⁵ Buğra İnal, “Bir İngiliz Subayın Gözünden İzmir’in İşgali ve Yaşananlar”, *Büyük Taarruz’un 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele Sempozyumu*, Uşak, 2-4 Ekim 2012, C. II, Yay. Haz. Arzu Güvenç-Murat Saygın, Ankara, 2014, s. 1218.

¹²⁶ Mıntika Müfettişi Yüzbaşı Ziya Bey’in Yunan işgali sırasında İzmir’de meydana gelen olaylarla ilgili Umum Jandarma Kumandanlığı’na gönderdiği 5 Haziran 1919 tarihli raporunda “Hukuk-u Beşer gazetesi sahibi olup Kordon üzerinde parça parça edilmek suretiyle şehit edilen Tahsin Recep Bey, şehitler zümresinde başta bulunmakta olup” demektedir. Bayar, *Ben De Yazdım-Milli Mücadeleye Giriş*, C. 6, s. 196-198.

Tahsin gibilerin niçin İzmir'e gönderildiğini şöyle anlatır. İzmir Limanı savaş yüzünden kapandığından Ege'nin ürünleri demiryolu ile nakledilmesi gerekiyordu. Ordunun ihtiyacı dışında kalan vagonların idare ve bölümünü de yapan vali ve askeri otoriteler arasında anlaşmazlıklar vardı. *"Hasılı, iktisadi deyimle, talep çoktu, karşılığı arz ise noksandı. Esas dert buradan doğuyordu. ... Bu yüzden gizli bir vagon piyasası kurulmuştu, alıcıları, satıcıları vardı. Bu maksatla şuradan buradan İzmir'e gelen göze çarpıyordu"* demektedir.¹²⁷ Mahmut Celal Bey'in bu sözlerinden Talat Paşa'nın da Hasan Tahsin'i bu amaçla İzmir'e gönderdiği anlaşılmaktadır. Bu durumu Hasan Tahsin Receb de saklamamakta ve sermuharrir olarak 29 Mart 1919 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinde *"Arama bulmayasın!"* başlıklı yazıda tüccarlığı konusunun kabak tadı verdiğini, mallarını yeterli vagon ve koli ile nakletmenin cinayet ve iltimas olmadığını belirttiikten sonra *"Ben kolileri İmalat Şirketi Müdürü Belediye azasından Duygu'nun namzedi Refik ve hempaları, asilzadeler gibi satmadım, bilakis onların kolilerini aldım ve defterlerimi müthiş bir zararla kapadım"* demektedir.¹²⁸ Bir gün sonra 30 Mart 1919 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinde *"Namuslu Haydar Rüştü Bey'e"* adlı yazısında yine vagon koli konusuna değinmekte ve *"İzmir'e ticaret için geldim ve bir ticarethane açtım; bu herkesin malumu.. Fakat nakliyatta zannınız gibi muvaffak olamayarak bana verilmeyen vagon ve kolileri satın almak suretiyle emvalimi nakle başlamıştım. Vagon ve koli ahz ve itasındaki usulden, daha doğrusu usulsüzlükten icap ettikçe şikayette bulunmuş ve bulunmaktan geri kalmamıştım"* demektedir.¹²⁹ İzmir'in tanınmış tüccar ailelerinden Moralılara mensup Nail Morali hatıratında vagon-koli olayına değinmekte, harp yüzünden karaborsada bir vagonun iki, üç bin liraya, bir koli permesinin beşyüz ile bin lira arasında satıldığını, İzmir tüccarlarının dışında ittihatchi korunurlarının da şehre üşüşüğünü, Sadrazam Talat Paşa'nın hışmına uğrayan Müftüzade Şükrü Bey'in (Kaya) Vali Rahmi Bey'in yakın ilgilisi ile Kordon'da kiraladığı eve yerleştiğini, Cemal Paşa Suriye'den İstanbul'a döndüğü sırada Hususi Kalem Müdürü Falih Rıfki'nın (Atay) İzmir'e sık geldiğini, karikatürist Cemil ve Çallı İbrahim'in de koli işinden nasip aldığını belirtir.¹³⁰

Görüldüğü gibi Hasan Tahsin Receb dışında hatırlı başka kişilerin de İzmir'e geldiği anlaşılmaktadır. Hasan Tahsin Receb'in Hatıra Ticaret ve

¹²⁷ Bayar, *Ben De Yazdım-Milli Mücadeleye Giriş*, C. 5, s. 94.

¹²⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 127-128.

¹²⁹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 133.

¹³⁰ Nail Morali, *Mütareke'de İzmir Önceleri ve Sonraları*, Yay. Haz. Erkan Serçe, İzmir, 2002, s. 79-80.

Nakliyat Şirketi'nin 4 Ocak 1919 tarihli Sulh ve Selamet gazetesindeki ilanına göre,

“Bakırcıyan Ferhanesi'nde 47-49 numarolu yazıhanemiz merkez, Servili Han'ında 13 numarolu ve Saman İskelesi'nde 19 numeroda şubelerimiz bulunan ve (Hatıra) unvanıyla şirket teşkil ettiğimizi ve şirketin müdüriyetinde bervech-i zir imzasını nazargah-ı alilerine vaz' ettiğimiz Hasan Tahsin Receb Bey'in bulunduğu arz ile kesb-i şeref eyleriz. Şirket her dürlü nakliyat ve komisyonculukla ve muamelat-ı ticariye ile iştilig edeceğinden hakkında itimad ve tevcihat-ı alilerinin bidirig buyurulması istirham olunur. Hasan Tahsin Receb Bey bu suretle vaz-ı imza edecektir” denilmektedir.¹³¹

12 Şubat 1919 tarihinde Hür Hukuk-u Beşer'e verilen ilanda ise Hatıra Ticaret ve Nakliyat Şirketi'nin Frenk Mahallesi Bakırcıyan Ferhanesi'nin 63 nolu bölümünde olduğu ve telgraf adresinin İzmir'de Hatıra olduğu belirtiliyordu.¹³² Burada görülen numara değişikliği neden oldu bunu anlayamadık. Sulh ve Selamet gazetesinin iki ve müteakip sayılarında görülen başka bir ilan da ise Tüccar ve Komisyoncu Hasan Tahsin Receb Bey'in Servili Han, Numero 13-55'de bulunan şubesini öne çıkardığını görüyoruz. Çünkü telgraf adresi Hatıra olarak gösterilen şubenin yaptığı işleri şöyle sıralanmakta ve *“Her dürlü ithalat ve ihracat ve komisyonculukla iştilig eder. Avrupa ve Amerika'ya da nakliyat ve ihracat muamelatı deruhte eder. Şeraiti rekabet kabul etmez derecede müsaidir”* denilmektedir.¹³³ Hasan Tahsin Receb Bey bastırıldığı kartvizitine ise *“Tahsin “Bokston” Tüccar ve Komisyoncu”* yazdırıldığı görülmektedir.¹³⁴ Kartvizitine Hasan Tahsin Receb yerine neden Tahsin Bokston yazdırdı anlaşılammıştır. Ama gazeteci ve matbaacı olduğu için kartvizit bastırma konusunda mesleki kolaylık denebilir.

21 Aralık 1918 tarihli Köylü gazetesinde yayınlanan *“Hukuk-u Beşer'e”* adlı yazıdan öğrenildiğine göre Mütareke öncesinde Hasan Tahsin Receb'in Batı Anadolu'nun il ve ilçelerinde dolaştığı, Aydın'da mahut konferansta Bolşeviklik propagandası yaptığı belirtiliyordu. Hukuk-u Beşer bu ithamlara karşı çıkmış olmalı ki Köylü gazetesi 24 Aralık 1918 tarihli nüshasında ise *“Çapulculuk mu? Namusunuz Varsa Buyurunuz-Hukuk-u Beşer'cilere Son Söz”* adlı yazısında *“... Rüşvet, alçaklık; hükümetin aylıklı memuru oldukları halde ve*

¹³¹ *Sulh ve Selamet*, 4 Kanunusani 1335/1919, No. 1; Taçalan, Age., s. 116-117; Sorguç, Age., s. 282.

¹³² Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 29, 40.

¹³³ *Sulh ve Selamet*, 5 Kanunusani 1335/1919, No. 2; *Sulh ve Selamet*, 12 Kanunusani 1335/1919, No. 9.

¹³⁴ Mehmetefendioğlu, *Agm.*, s. 35.

mesela Kula, Demirci ve Simav kazalarında dolaştıkları anlarda, köyleri, köylüleri soyup soğana çevirdikten sonra, ceplerine indirdikleri mühim ve bol paralarla, en lazımlı olduğu günlerde vatani ve insani vazifelerini de unutarak işlerini ve mesleklerini değiştiren ve yine bir maksad-ı meçhul-bizce meçhul değil ya- ile tüccarlığa, gazeteciliğe sokulanların kârıdır. Anladınız mı beyler?" demektedir. Eski bir İttihatçı olarak Mehmet Refet Bey'in Köylü gazetesinde Hukuk-u Beşer'cilere "hükümetin aylıklı memuru oldukları halde" derken neyi kastettiğini (Teşkilat-ı Mahsusa üyesi) anlaşılmamaktadır. Bunun üzerine Aydın'da 21. Kolordu Komutanı olarak bulunan (6 Şubat 1916-14 Ekim 1918) Nurettin Paşa, şifreli bir telgrafla İzmir Valisi Rahmi Bey'e Hasan Tahsin Receb'in Aydın'da verdiği konferansta "Bolşeviklik" propagandası yaptığını bildirdi.¹³⁵ Bu yazı üzerine Rahmi Bey, Hasan Tahsin Receb ve konferanslarıyla yakından ilgilenmiş olacak ki 12 Mart 1919 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinde çıkan "İnsan Kıymeti Bilelim" adlı yazısında Hasan Tahsin Receb, "Rahmi'nin İzmir'de dört beş senelik hakimiyet-i mutlakısına, benimle mücadelesini müteakip nihayet verildiği zaman" diyordu.¹³⁶ Çünkü Vali Rahmi Bey'in Mütareke sonrası onunla böyle bir mücadele yapması pek mümkün değildir.

Hasan Tahsin Receb, sermuharrir olarak 6 Kasım 1918 tarihinde Hatırat adlı ticarethanesinin bulunduğu pasajda Frenk Mahallesi Bakırcıyan Ferhanesi No. 47-49'da Hukuk-u Beşer¹³⁷ adlı her gün çıkan bir gazete

¹³⁵ Taçalan, Age. s. 114, 99.

¹³⁶ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 96.

¹³⁷ Dr. İbrahim Temo, Dr. Abdullah Cevdet'in yardımıyla çoğunluğu hukuk talebeleri tarafından 1906-1907 yılında kurulan Selamet-i Umumiye Kulübü'nü fiilen II. Meşrutiyet'in ilanı ile resmen 6 Şubat 1909 tarihinde Osmanlı Demokrat Fırkası'na dönüştürdü. 1910 yılına kadar fırkanın yayın organları arasında Selamet-i Umumiye, Hakimiyet-i Milliye, Hukuk-u Beşer gibi gazete isimleri dikkat çekmektedir. Osmanlı Demokrat Fırkası, 5 Aralık 1911 tarihli kararı ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldığını tamim etmiştir. Bu karara sadece Umumi Katip Bezmi Nusret Bey (Kaygusuz) karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Bezmi Nusret ve arkadaşları ise Osmanlı Sosyalist Fırkası'na katılmışlardır. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. I, İkinci Meşrutiyet Dönemi, 2. bs. , İstanbul, 1988, Hürriyet Vakfı Yayını, s. 171-178, 247-255. Görüldüğü gibi Hukuk-u Beşer adlı bir gazete II. Meşrutiyet devrinin ilk yıllarında bir süre yayınlanmıştır. Hasan Duman'ın kayıtlarından öğrendiğimize göre bu dönemde Hukuk-u Beşer 9 Kanunusani 1326/22 Ocak 1911 tarihinde ilk kez çıkmıştır. Kaç sayı çıktığı belli değildir. Mütareke döneminde 2 Aralık 1918 tarihinde bir başka Hukuk-u Beşer gazetesi yayınlandığı görülmektedir. Çünkü Mütareke döneminde İstanbul'da Divanyolu, Müdafaa-i Milliye karşısında sakin Sermet gazetesi sahibi Matbuat Cemiyeti faal azasından Mevlanzade Rifat Bey'in reisliğinde ve 22 Teşrinievvel 1334/22 Ekim 1918 tarihinde Radikal Avam Fırkası adında bir parti kurulmuştur. Kurucusu olan Mevlanzade Rifat Bey'in koyu bir İttihat ve Terakki muhalifi idi. Kayda değer bir varlık gösteremeyen fırka 1919 yılında yapılan 4. dönem genel seçimlerine katılmamış, aynı yıl Demokrat Fırka ile birleştiğini ilan etmiştir. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, Mütareke Dönemi (1918-1922), 2. bs. , İstanbul, 1986, Hürriyet Vakfı Yayını, s. 85-88. Ama bu dönemde Radikal Avam Fırkası'nın Hukuk-u Beşer adıyla bir

yayınlanmıştır. Mesul Müdürlüğü'nü Dr. Avni Muhiddin Bey'in yaptığı gazetenin alt başlığı “*siyasi, fenni, ilmi, edebi, ictimai, zirai, iktisadi*” unvanını taşır. Gazetenin telgraf adresi ise İzmir Beşer idi.¹³⁸ Zeki Arıkan'a göre Hukuk-u Beşer'in Fransızca'daki ifadesi *Les Droits de l'Homme* idi.¹³⁹ Toplam 155 sayı çıkan Hukuk-u Beşer gazetesinin 34 sayısi mevcuttur. Eldeki ilk sayı beş nolu ve 10 Teşrisani 1334/10 Kasım 1918, son sayı 155 nolu ve 6 Mayıs 1335/1919 tarihlidir. Yani Hasan Tahsin Receb'in şehit edilışinden on gün öncesine aittir. Gazetenin çıktığı adreste Hasan Tahsin Receb gibi Mesul Müdürü Dr. Avni Muhiddin Bey de “*Yeni Köylü Avni Muhiddin*” adıyla komisyonculuk ve ticari muamele yaptığı anlaşılmalıdır.¹⁴⁰ Hasan Tahsin Receb ve Dr. Avni Muhiddin'in ticari faaliyetini ve ilanlarını hem Hukuk-u Beşer, Hür Hukuk-u Beşer hem de Sulh ve Selamet gazetelerinin değişik sayılarında görebiliyoruz. Burada biraz da Dr. Avni Muhiddin hakkında bilgi vermek faydalı olabilir.

Dr. Avni Muhiddin: Hukuk-u Beşer'in Mesul Müdürü olan Dr. Avni Muhiddin Bey, 1318/1902 yılında Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olmuş, bir süre askeri doktorluk yaptıktan sonra muhtemelen malulen emekli olmuştur. Çünkü Mekteb-i Tıbbiye'den mezuniyet yılı göz önüne alınırsa normal şartlarda 11 yıl hizmetten sonra emekli olunamaz. Ama 1913 yılında emekli olarak İstanbul'da yaşadığı öğrenilmektedir. Tıbbiye'den 1318/1902 yılında mezun olanlara bir göz gezdirildiğinde onunla ilgili yazılan “*Avni Muhiddin Efendi, mütekait, Dersaadet'dedir*”¹⁴¹ ibaresi bizi bu hükme vardiıyor. Bazı kaynaklar da Dr. Avni Muhittin Bey'in Kula, Demirci, Simav çevresi eski Hükümet Tabibi olduğunu belirtir.¹⁴² Görüldüğü gibi Dr. Avni Muhiddin de Hasan Tahsin Receb gibi İstanbul'dan İzmir'e gelmiştir. Nurdoğan Taçalan'a

gazete yayınladığı görülmektedir. Gazete verileri biraz karışık olmakla beraber 2 Kanunuevvel 1334-6 Mayıs 1335, 7 Mayıs-17 Kanunusani 1335, 17 Kanunusani-20 Şubat 1335 tarihleri arasında devamlı olmayan farklı numaralarla çıktığı görülmektedir. Ama ilk sayı 22. sayıdan başladığına göre sanki II. Meşrutiyet döneminde çıkan Hukuk-u Beşer gazetesinin 22 sayı çıktığı düşünülebilir. Radikal Avam Fırkası'nın mürevvic-i efkari olan Hukuk-u Beşer gazetesinin İstanbul'da günlük çıktığı ve imtiyaz sahibi Mevlanzade Rıf'at ve Ali Sacid, imtiyaz sahibi ve Mesul Müdürü'nün Muhlis Sabahattin (Ezgi) olduğu görülmektedir. Bu ifadelerden gazetenin üç ortaklı olduğu anlaşılmalıdır. Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri Katalogu (1828-1928)*, Ankara, 2000, C. I, s. 388-389.

¹³⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 13.

¹³⁹ Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Ankara, 1989, s. 7.

¹⁴⁰ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 20; *Sulh ve Selamet*, 4 Kanunusani 1335/1919, N0. 1.

¹⁴¹ Binbaşı Elhaç Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, Eklerle Yay. Aykut Kazancıgil, C. II, İstanbul, 1991, s. 90.

¹⁴² Aksoy, *Age.*, s. 330.

göre Dr. Avni Muhiddin, Hasan Tahsin Receb'in ticari ortağı olup "o da vagon koli yağmasından payını almak için İzmir'e gelenlerdendir."¹⁴³ 9 Şubat 1919 tarihli Hür Huku-u Beşer adlı gazetede H.[ekim] Avni Muhittin, "Vilayet Havadisı" adlı başlıkta verdiği bir ilanda Kostantin Vapuru ve sahibi hakkında mahkemeye başvurduğunu belirtmekte ve "Gümüşiyan Vapur Kumpanyası'nın İzmir'de bulunan Kostantin Vapuru için acentesi ile yaptığımız musaddak mukaveleyi vapur sahibi güya tanımayarak bir başka zatı acente gösterip mal tahmiline başladığını istihbar ettim. Hakk-ı kanunimi istirdat için mahkeme-i aidine müracaatla şimdiden haciz ihtiyatı vazettireceğim. Tüccaran ve alakadaranın zarardan vikaye için ona göre hareket etmelerini tavsiyeyi bir vecibe addederim" demektedir.¹⁴⁴ Sonra 8 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesi Dr. Avni Muhiddin'in Damat Ferit hükümetlerinin aczine işaret olarak "Müdür-ü mesulümüzün yeni kabineye girmem demesine" "Ne Diyelim" köşesinde dikkat çekmektedir.¹⁴⁵

Ama yayınlanmasından kısa bir süre sonra Hukuk-u Beşer gazetesinin Yirmi Birinci Kolordu Kumandanı Nurettin Paşa tarafından kapatıldığını görüyoruz. Çünkü 12 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesi "İnsan Kıymeti Bilelim" başlıklı baş makalesinde Rahmi Bey'den sonra İzmir'de görev yapan valileri konu edinmekte ve bu meyanda mevcut Vali Nurettin Paşa ile ilgili bazı değerlendirmeler yaptıktan sonra "Bu makalenin muharririyle (Hasan Tahsin Receb) Paşa hazretlerinin mesail-i içtimaiye ihtilafından dolayı mücadelesi de olmuşken, gazetemiz Yirmi Birinci Kolordu Kumandanlığı'nın emriyle tatil edilmişken herkesin hakkını teslim etmek mesleğinde olduğumuzdan, Paşa'nın biz icraat-ı vilayet-penahilerinin takdir-hanımız" demektedir.¹⁴⁶ Hukuk-u Beşer gazetesi kapatıldığında İzmir Valisi, Washington Sefareti katiplerinden Beyrut eski valisi Edhem Bey idi.¹⁴⁷ Hukuk-u Beşer gazetesi 2 Aralık 1918 tarihli nüshasının Vilayet Havadisı başlığında Tahsin Bey'in Vükela Meclisi kararıyla azli üzerine yerine sabık Beyrut Valisi Edhem Bey'in tayin edildiğini, onun da bu gün şehrimize teşrif ettiğini belirttikten sonra yeni Vali'nin tercüme-i hali hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca Hukuk-u Beşer gazetesi olarak müşkül bir zamanda Valilik görevini deruhte edecek olan Edhem Bey'e muvaffakiyet temenni edilmekte ve hoş geldiniz

¹⁴³ Taçalan, Age. s. 114.

¹⁴⁴ Gökdemir, Hukuk-u Beşer, s. 39.

¹⁴⁵ Gökdemir, Hukuk-u Beşer, s. 85.

¹⁴⁶ Gökdemir, Hukuk-u Beşer, s. 96-97.

¹⁴⁷ Bezmi Nusret Kaygusuz, Bir Roman Gibi, 2. bs. , İzmir, 2002, s. 138, 141.

denilmektedir.¹⁴⁸ 10 Aralık 1918 tarihli Anadolu gazetesindeki habere göre “Hukuk-u Beşer gazetesi 10 Kanunuevvel 1334 tarih ve 29 numaralı nüshasında hissiyat-ı İslamiyeyi rencide edecek ve binaenaleyh tahdiş-i ezhanı mucip neşriyatta bulunduğundan dolayı, İdare-i Örfiye Kararnamesi’nin 6. maddesine tevfikana bila müddet tatil edilmiştir” denilmektedir. Hukuk-u Beşer gazetesinin 29. sayısı elde olmadığı için inceleme fırsatımız olmadı. Ama Köylü gazetesinin 11 (Taçalan, 17 verir) Aralık 1918 tarihli nüshasında “İttihatçıların Kahramanı Kimdir?” adlı yazıda Hasan Tahsin Receb’in “kadınlarımızın yüzlerini açarak tiyatrolara, eğlencelere gidelim teranesiyle hürriyet-i kelim ve vicdana malikiyetini iddia ederken başkalarının namusuna olsun hürmet etmiş olsaydı, milletinin kalbinde kazanmış olduğu yüksek makamı tarih sayfalarında lekelememiş, kirletmemiş olurdu” diyerek kapanma sebebine açıklık getirilmektedir.¹⁴⁹ Bir süre sonra Hukuk-u Beşer gazetesi Hür Hukuk-u Beşer adıyla yeniden çıkmış olmalıdır. Çünkü elde ki mevcut sayılara göre 45 nolu ve 30 Aralık 1918 tarihli nüshada gazetenin adı Hür Hukuk-u Beşer olmuştur. Her gün çıkar ifadesi de kaldırılmıştır. Ayrıca “Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti’nin Naşir-i Efkarı” olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁰ Yine elde olan 82 nolu ve 7 Şubat 1335/1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinin alt başlığı çıkarılmış, ama “Pazartesi’nden maada her gün çıkar” ibaresi eklenmiştir. Bir de gazetede artık “Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti’nin Naşir-i Efkarı” ifadesinin yer almadığı belirtilebilir.¹⁵¹ Bu durumda kısa bir süre Hür Hukuk-u Beşer gazetesi Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyet’inin sözcülüğünü yaptığı anlaşılmaktadır. Şimdi biraz Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti ve fırkasının üzerinde durmanın faydalı olacağını düşünüyüz.

4. Sulh ve Selamet Cemiyeti/Fırkası ile ilişkisi

Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti/Sulh-ü Selamet Cemiyeti, gayri resmi olarak İttihat ve Terakki muhaliflerinin sürgün yeri olan Ankara’da Brest-Litowsk Anlaşmasını müteakip Keçiören Yolu üzerindeki gizli toplantılardan sonra Satvet Lütfi Bey’in (Tozan) önderliğinde kurulmuştur. Aslında Satvet Lütfi Bey, Prens Sabahattin’in katibi ve en yakın dostudur. Satvet Lütfi Bey, İngiltere ve Fransa ile ayrı ayrı yapılacak barış koşullarını

¹⁴⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 19.

¹⁴⁹ Taçalan, *Age*. s. 117-118; Arıkan, *Age*. , s. 8.

¹⁵⁰ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 25.

¹⁵¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 33.

öğrenmek üzere Prens Sabahattin ile ilişki kurmaya memur edilmiştir. Ama birkaç ay sonra gizli örgüt Samsun'da haber alınmış ve yurt dışına çıkmak üzere olan Satvet Lütfi Bey yakalanıp İstanbul'a getirilmiştir. Böylece gizli örgüt başını ve liderini kaybetmiştir. Ama Mütareke döneminde İstanbul'da Yeni Postane karşısında Vlora Han'da 20 Kasım 1918 tarihinde resmen kurulan Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin kurucularının başında Büyüka'da oturan Sabah gazetesi sermuharriri Ali Kemal Bey bulunmaktadır. İzmir'den ise Türk matbaası sahibi Faik Şemsettin Bey olup, Fener'de oturmaktadır. Siyasi hayatta etkin olamayan cemiyet, önce Selamet-i Amme Heyeti¹⁵² ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile birleşmek istemiştir. Bu teşebbüs başarılı olmayınca Selamet-i Osmaniye Fırkası ile birleşmiş ve Sulh ve Selamet Fırkası'nın kurucusu olmuştur.¹⁵³ Selamet-i Osmaniye Fırkası ise eski Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa başkanlığında kurulmuş, üyelerinden Söz ve Tarik gazetelerinin desteğini almakla beraber bir ay kadar yaşayabilmiştir.¹⁵⁴ Görüldüğü gibi hem Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti hem de Selamet-i Osmaniye Fırkası pek bir varlık gösterememiş olan cemiyet ve fırkalar arasındadır. Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası 14 Ocak 1919 tarihinde İstanbul, Meydancık, Ananyadi Han 9 numaralı dairede kurulmuş ve yöneticileri arasında Ferit Paşa, İsmail Hakkı Paşa, Söz gazetesi müdürü Soysallıoğlu İsmail Suphi, eski Dahiliye Müsteşarı ve Fizan Mebusu Cami Bey ve Osman Nevres Bey'in ismi geçmektedir. Burada Osman Nevres Bey'in adı bu şekliyle ilk defa geçmektedir. Bunlar arasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası Merkez-i Umumi azası¹⁵⁵ ve sonra Maarif ve Dahiliye Nazırı olan Ali Kemal Bey'in adı geçmemekle beraber Osmanlı Sulh ve Selamet

¹⁵² Selamet-i Amme Heyeti, 9 Kasım 1918 tarihinde İstanbul Kınacıyan Han No. 12 kurulmuş olup, kurucu ve yöneticilerinin başında Beyrut eski Valisi Ethem Bey, Konya eski Mebusu Zeynelabidin Efendi ve Darülfünun müderrislerinden Fatim Bey bulunmaktadır. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, s. 89-91. Burada ismi geçen Beyrut eski valisi Ethem Bey'in yakın gelecekte Aydın Valisi (İzmir) olacağını ilave edelim. Bu arada Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin naşir-i efkari olan Sulh ve Selamet gazetesinde 18 Ocak 1919 tarihinde yayınlanan "Nevres Beyefendi" adlı telgraf haberinde "Sulh ve Selamet ve Selamet-i Amme müttehit fırkaları reisi Nevres Beyefendi kabinenin bi'l-umum muhalif fırkalardan mürekkep bir temerküz kabinesi olarak teşkili fikrinde buldukları hakkında beyanatta bulunmuşlardır" denilmektedir. Sulh ve Selamet, 18 Kanunusani 1335, No. 15. Burada ismi geçen Nevres Bey ile Osmanlı Sulh ve Selamet Fırkası yöneticileri arasında ismi geçen Osman Nevres Bey'in ne ilişkisi var. Bunu tespit edemedik.

¹⁵³ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, s. 138-143; İstanbul'dan muhabir-i mahsus tarafından 14 Ocak 1919 tarihinde bildirilen telgrafta "Sulh ve Selamet Cemiyeti memleketde amele ve ecir olanların terakki ve inkişafıyla pek ciddi bir surette meşgul oluyor" denilmektedir. *Sulh ve Selamet*, 15 Kanunusani 1335/1919, No. 12.

¹⁵⁴ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, s. 183-185.

¹⁵⁵ *Sulh ve Selamet*, 14 Kanunusani 1335/1919, No. 11.

Cemiyeti/Fırkası'nın ortak özelliği ittihatçı düşmanlığı, onlardan bir şekilde zarar görenlerin toplandığı yer olmuştur. Bu konuda özel çaba harcadıkları görülmektedir. Yine bu kapsamda Osman Nevres Bey'i de (Hasan Tahsin Receb) Yönetim Kurulu üyeliğine almış olmalıdırlar. Tarik gazetesinin (13 Eylül 1919 ?) haberine göre fırkanın İzmir şubesi Hasan Tahsin (Osman Nevres) tarafından kurulmuştur. Ama bir süre sonra fırkadan Nevres Bey istifa etmiştir.¹⁵⁶ Sulh ve Selamet gazetesinde çıkan 13 Ocak 1919 tarihli telgraf haberinde "*Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin İzmir Heyet-i Merkeziyesinin mümtaz simaların iştirakiyle teşekkülü, cemiyet merkezi umumisince fevkalade ehemmiyetle telakki edildiği*" bildirilmektedir.¹⁵⁷ Ama gazete açık olarak Sulh ve Selamet Cemiyeti İzmir heyet-i Merkeziye üyelerini sayıp dökmemektedir. Ayrıca Hasan Tahsin Receb yukarıda ifade edildiği gibi Hür Hukuk-u Beşer (30 Aralık 1918) gazetesini Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin Naşir-i Efkârı olduğunu ilan etmiştir. Bezmi Nusret Kaygusuz, Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin Ankara ve İstanbul'da kuruluşu hakkında bilgi verdikten sonra İzmir'de cemiyetin naşir-i efkârı olmak üzere Hukuk-u Beşer adlı bir gazete yayımlandığını, gazetenin Mesul Müdürü Dr. Avni Muhiddin, sermuharriri Hasan Tahsin Receb olduğunu, Tahsin Receb'in Türk düşmanı Bokston'u Romanya'da yaralayan ve İzmir'in işgalinde ilk şehit düşen zat olduğunu, gazetenin cemiyeti tamamen Prens Sabahattin'e bağladığını ve onun adına partiye aza kaydettiğini belirtir. Ayrıca Sulh ve Selamet Cemiyeti'ne Prens Sabahattin'in adının karıştırılmasının kendisini ilgilendirdiğini, bu yüzden Dr. Avni Muhiddin ve Hasan Tahsin Receb ile görüşüğünü, cemiyetlerine girmemekle beraber gazetelerine arada sırada yazacağını söylediğini, ilk yazısını da 3 Ocak 1919 tarihinde yazdığını ilave eder.¹⁵⁸ Bu sırada Bezmi Nusret Bey, Vali Ethem Bey zamanında (9 Ocak 1919) vilayetin Maarif Ser Müfettişliği'ne tayin olundu.¹⁵⁹ Sulh ve Selamet gazetesi ise Bezmi Nusret Bey'in İlköğretim Müfettişliği'ne atanmasını "*Darülmuallimin Edebiyat muallimi Bezmi Nusret Bey Tedrisat-ı İbtidaiye Müfettişliği'ne tayin edilmiştir. En münevver ve mütefekkir gençlerimizden bulunan mumaileyhi iş bu tevaccühden dolayı tebrik eder ve muvaffakiyetlerini temenni ederiz*" şeklinde sayfasına taşıyordu.¹⁶⁰ Hür Hukuk-u Beşer gazetesini incelendiğinde ise Bezmi Nusret Bey'in eşi Ragıp Paşa hafidesi Baise Bezmi hanımın "*Say Bir Hazinedir*" adlı

¹⁵⁶ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, s. 237-238.

¹⁵⁷ *Sulh ve Selamet*, 14 Kanunisanı 1335/1919, No. 11.

¹⁵⁸ Kaygusuz, *Age.*, s. 138-139.

¹⁵⁹ Kaygusuz, *Age.*, s. 140.

¹⁶⁰ *Sulh ve Selamet*, 13 Kanunisanı 1335/1919, No. 10.

yazısını 22 Mart 1919 ve Bezmi Nusret Bey'in ise İzmir'de eğitimi konu edinen "Saatin Zembereği Bozuk" adlı başmakaleyi 25 Mart 1919 tarihinde yayınladığı görülmektedir.¹⁶¹ Burada geçen Bezmi Nusret Bey'in Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin naşir-i efkârı olmak üzere Hukuk-u Beşer adlı bir gazete yayınlandı ifadesini adı geçen gazete kapandıktan sonra yeniden Hür Hukuk-u Beşer olarak yayınladığı sırada cemiyetle ilişkilendi şeklinde anlamak daha doğru olabilir. Çünkü Hasan Tahsin Receb'in adı geçen cemiyet ve daha sonra fırka ile bağlantılı olduğu yukarıda belirtildiği gibi açıktır. Ama Hasan Tahsin Receb, belki de yakın gelecekte kabinede Nazır olacak olan Vali Ethem Bey'den (25 Şubat 1919) yeniden yayınlanma iznini alabilmek için gazetesini resmen cemiyetle ilişkilendirmiştir. Ama bu durumun da uzun sürmediğini yukarıda belirtmiştik. Ancak bu sefer de Hasan Tahsin Receb'in 4 Ocak 1919 tarihinde cemiyetin adıyla yani Sulh ve Selamet unvanıyla iki sayfadan oluşan bir gazete yayınladığı görülmektedir. Gazetenin alt başlığında ise "Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin naşir-i efkârı" olduğu belirtilmektedir. Gazetenin sermuharriri Hasan Tahsin Receb, Mesul Müdürü Dr. Avni Muhiddin, Telgraf adresi İzmir'de Selamet, idarehanesi Frenk Mahallesi Bakırcıyan Ferhanesi No. 47-49 olduğu görülmektedir.¹⁶² 10 Ocak 1919 tarihli Köylü gazetesi Sulh ve Selamet gazetesinin çıkışını okuyucularına "İstirahat köşesine çekilen Hukuk-u Beşer yerine Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin mürevvic-i efkârı olan Sulh ve Selamet gazetesi çıkmaya başladı" şeklinde duyuruyordu.¹⁶³ Sulh ve Selamet gazetesi ikinci sayıdan itibaren gazetede sermuharrir olarak Hasan Tahsin Receb'in adı yer almazken önce başlıkta üçüncü sayıdan itibaren ikinci sayfanın sonunda mesul müdür olarak Dr. Avni Muhiddin'in adının yazıldığı müşahede edilmiştir. Sulh ve Selamet gazetesinin ikinci sayısında Vilayet Havadisî başlığı altında yer alan Hukuk-u Beşer abonelerine yönelik açıklamada Hür Hukuk-u Beşer gazetesinin Sulh ve Selamet gazetesine nasıl dönüştüğüne ve abonelerin haklarına açıklık getirilmektedir. Buna göre "Hukuk-u Beşer bir müddetden beri Prens Sabahattin Bey'e mensup Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti naşir-i efkârı olmuşdu. Doğrudan doğruya Cemiyetin ismini alması tekarrür ettiğinden dünden beri (Sulh ve Selamet) namıyla neşr edilmeğe başlanmıştır. Hukuk-u Beşer abonelerine şerait-i sabika üzere Sulh ve Selamet gönderilecektir. Umur-u tahririyeye genç, münevver, ciddi, hürriyetperver zevat iştirak etmişdir" denilmektedir.¹⁶⁴ Ocak ayı boyunca 21 sayı çıkan Sulh ve

¹⁶¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 116, 119-120.

¹⁶² *Sulh ve Selamet*, 4 Kanunusani 1335-1919, No 1.

¹⁶³ Arıkan, *Age.*, s. 8.

¹⁶⁴ *Sulh ve Selamet*, 5 Kanunusani 1335-1919, No 2.

Selamet gazetesinin elimizdeki son sayısının tarihi 24 Ocak 1919 idi.¹⁶⁵ 7 Şubat 1919 tarihli Müsavat gazetesine göre Hür Hukuk-u Beşer gazetesi Sulh ve Selamet gazetesinden sonra 6 Şubat 1919 tarihinde yeniden yayına girdi.¹⁶⁶ Eldeki sayı ise 7 Şubat 1335/1919 No. 82'dir.

Ayrıca 30 Aralık 1918 tarihli Hür Hukuk-u Beşer¹⁶⁷ (ki bu sayı elimizde olan gazetenin kendisini Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin naşir-i efkârı ilan ettiği sayıdır) ile Sulh ve Selamet gazetesinde hemen her gün çıkan ilanda Hür Hukuk-u Beşer ile Sulh ve Selamet gazetesi idarehanesinde üye kaydettikleri ilan edilmekte ve "*Prens Sabahattin Beyefendi'nin, Sulh ve Selamet Cemiyeti İzmir Heyet-i Merkeziyesi teşekkül ederek Hükümetten ruhsat-ı lazimesi istihsal edilmiştir. Kulüp derdest-i küşaddir. Kayıt muamelesi başlamıştır. Muhterem Prensimizin meftun-u kemalat ve efkârı olan zevat, kaydolmak üzere Frenk Mahallesi'nde Ayafotini Kilisesi karşısında Bakırcıyan Ferhanesi'nde 47-49 numaralarda Sulh ve Selamet gazetesi idarehanesine kablezzeval 9'dan12'ye ve badezzeval 2'den 4'e kadar müracaat edebilirler*" denilmektedir.¹⁶⁸ İki gazetedeği ilanın da aynı olduğunu sadece "*Hür Hukuk-u Beşer gazetesi, Sulh ve Selamet gazetesi*" ibaresi farklıdır. Burada Sulh ve Selamet gazetesindeki ilanlardan ilki tercih edildi. Bu ilanlardan hem Bezmi Nusret'in Sulh ve Selamet Cemiyeti'ne Prens Sabahattin adının karıştırılması ifadesinin kanıtı hem de birçok iş yerinin mekânının aynı olduğu öğrenilmektedir.

Prens Sabahattin Bey ve Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti: Hatta Sulh ve Selamet gazetesinin İstanbul özel muhabiri Mithat Bey'in 8 Ocak 1919 tarihli telgrafından öğrenildiğine göre Prens Sabahattin Bey'i ülkeye getirme teşebbüsü olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili özel muhabir telgrafında "*Prens Sabahattin Bey'i getirmek üzere Satvet Lütfi Bey İsviçre'ye hareket üzeredir. Padişahımızın name-i mahsusunu hamildir. Satvet Lütfi Bey Veliht Abdülmecit Efendi'nin huzuruna kabul edilmiştir*" demektedir.¹⁶⁹ Mithat Bey birkaç gün sonra (13 Ocak 1919) İstanbul'dan gönderdiği telgrafında ise "*Prens Sabahattin Beyefendi'nin, sulhî ve Dersaadet'e (İstanbul) avdetini müteakib Hürriyet ve İtilaf Fırkası erkanından bazı zevatın iştirakiyle bir kabine teşekkül edeceğini musirran (ısrarla) rivayet edilmektedir*" demektedir.¹⁷⁰ Sulh ve Selamet gazetesinin Ocak

¹⁶⁵ *Sulh ve Selamet*, 24 Kanunusani 1335, No. 21.

¹⁶⁶ Arıkan, *Age.*, s. 8.

¹⁶⁷ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 28.

¹⁶⁸ *Sulh ve Selamet*, 9 Kanunusani 1335-1919, No.6; Taçalan, *Age.*, s. 116.

¹⁶⁹ *Sulh ve Selamet*, 9 Kanunusani 1335-1919, No.6.

¹⁷⁰ *Sulh ve Selamet*, 14 Kanunusani 1335/1919, No. 11.

ayı nüshaları incelendiğinde özellikle İstanbul menşeli telgraf haberlerinde Prens Sabahattin Bey'in İstanbul'a döneceği, ondan sonra siyasi vaziyetin yeniden şekilleneceği konularının sürekli işlendiği görülmektedir.¹⁷¹ Ayrıca Sultan zade Sabahattin Bey'in Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin reisi ve kurucusu olduğu, onsekiz seneden beri savunduğu Meşrutiyet, teşebbüs-ü şahsi, adem-i merkeziyet, esasat-ı ictimaiye ve siyasini içeren bir programla fırka hayatına girmek üzere olduğu bildirilmektedir.¹⁷² Bu arada Sabahattin Bey'in Avrupa'da ikametini uzatması ile sulh meselesi arasında alaka ve münasebet olduğu şeklinde bir haber gazetede kendine yer buldu.¹⁷³ Sonunda Sabahattin Bey ile Şerif Paşa'nın İstanbul'a dönememesinin gerçek sebebinin İtilaf devletleri olduğu anlaşıldı. Hatta bu konuda İsviçre'de bulunan Türk öğrencilerin Wilson prensipleri çerçevesinde İtilaf devletlerinin siyasi temsilcilerine başvurdukları görülmektedir. İstanbul'da Serkl Doryan ve Tokatlıyan çevrelerinde de Sabahattin Bey, Şerif Paşa ve Reşit Bey'in ülkeye dönmesi durumunda olacak değişiklikler konusunun konuşulduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁴ Bu arada İtilaf devletlerinin Prens Sabahattin Bey'in ülkeye gelmesini engellediği gibi onun Katib-i Umumisi olan Satvet Lütfi Bey'in İstanbul'dan ayrılmasına da izin vermedikleri görülmektedir. Bütün bu gelişmelerden sonra Osmanlı Sulh ve Selamet Fırkası, İsviçre'deki Türk Hürriyetperver Fırkası'na bir telgraf çekerek "*Fırkamızın bütün kuvvetiyle teşebbüsat-ı vatanperveranenize iştirak ve müzahirat edeceğini murahhas Şerif Paşa hazretlerine tebliği mütemennadır*" demiştir.¹⁷⁵ Ocak 1919 tarihi itibarıyla İtilaf devletlerinin engellemesi sonucunda Prens Sabahattin Bey İstanbul'a gelemediği gibi Satvet Lütfi Bey de İsviçre'ye gidemediği görülmektedir. Sonraki gelişmeler göstermiştir ki Sulh ve Selamet Cemiyeti ve sonradaki şekli fırkasıyla resmen ne Prens Sabahattin'in ne de onun katibi olan Saffet Lütfi Bey'in (1917 yılındaki durumu hariç) ilişkisi olmadığını ifade etmek isteriz. Ahmet Bedevi Kuran'a göre Prens Sabahattin Bey'in İstanbul'a gelmesi yılsonunu bulmuştur. Hatta İstanbul'a geldiği 8 Kanunuevvel/Aralık 1919 tarihinde vapurda basına bir mülakat vermiştir.¹⁷⁶

Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde yayınlanan İstanbul çıkışlı 17 Şubat 1919 tarihli telgraftan Sulh ve Selamet Fırkası'nın kabine meselesi hakkında

¹⁷¹ *Sulh ve Selamet*, 18 Kanunusani 1335/1919, No. 15.

¹⁷² *Sulh ve Selamet*, 19 Kanunusani 1335/1919, No. 16.

¹⁷³ *Sulh ve Selamet*, 19 Kanunusani 1335/1919, No. 16.

¹⁷⁴ *Sulh ve Selamet*, 23 Kanunusani 1335/1919, No. 20.

¹⁷⁵ *Sulh ve Selamet*, 24 Kanunusani 1335/1919, No. 21.

¹⁷⁶ Kuran, *Age.*, s. 372.

verdikleri listeyi yalanladıkları, Cenevre’de toplanan Türk mütefekkiri ve ileri gelenlerin hakimiyet ve mukadderatımız hakkında mühim kararlar aldığı ve Şerif Paşa’yı temsilci seçtikleri anlaşılmaktadır.¹⁷⁷ Ayrıca 20 Şubat tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinden Bern Sosyalist Kongresi’nin bakış açısını anlatmak üzere Sulh Konferansı’na bir heyet göndermeyi kararlaştırdığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁸ İstanbul’dan alınan 20 Şubat 1919 tarihli telgraftan Tevfik Paşa tarafından kurulan üçüncü kabinede yurtdışında bulunan Şerif Paşa’nın Hariciye Nezareti’ne getirildiği o gelene kadar bakanlık görevini Posta ve Telgraf Nazırı Ali Kemal Bey’in tedviren yürütüleceği bildirilmektedir. Ayrıca Cenevre’de Türk Kongresi başlıklı yazıdan Cenevre’de Metropol Oteli’nde Prens Sabahattin Bey, Şerif Paşa, Reşit Bey, Cemil Paşa (Topuzlu) ve bir çok Türk zabitanı, gazeteci, memur ve talebenin katıldığı Türk Kongresi toplandığı, kongrede teşebbüste bulunmak üzere Şerif Paşa’ya yetki verildiği, alınan karar ve maddeleri Mösyö Wilson, Fransa, İngiltere ve İtalya Başvekaletleri’ne telgrafla bildirilmesi kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Kongrede alınan yedi maddelik kararın yedinci maddesinde ise *“Türkiye ilan-ı harb etmezden evvel memalik-i ecnebiyede bulunan Türklerin bu kadar senelik vatan-ı mehcur hayatlarından sonra aileleriyle münasebata girmelerini ve Türkiye’ye avdet edebilmelerine muvafakat”* edilmesi istenmektedir.¹⁷⁹ Görüldüğü gibi bu madde tamamen Prens Sabahattin Bey’in ülkeye dönebilmesine matuf olduğu anlaşılmaktadır. Bu toplantılara katılan Cemil Paşa hatıratında *“Cenevre’de bulunduğum sıralarda vatanımızın hukukunu müdafaa için teşekkül eden cemiyetlerde çalışmış ve ezcümle orada neşredilen gazetelerin, İstanbul nüfusuna”* ilişkin verdikleri taraflı ve doğru olmayan rakamları İstanbul Şehreminliği yapmış birisi olarak düzelten yazılar gönderdiğini belirtmektedir.¹⁸⁰

6 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer adlı gazetede ise İzmir’in siyasi hayatı hakkında hürriyetçi bir gazetenin herkesten fazla iltifatıyla İttihada (İttihatçılara) yaklaşmasına, Sulh ve Selamet Fırkası’nın İzmir’de doğmadan ölmesine ne diyelim demektedir.¹⁸¹ Buradan Hasan Tahsin Receb’in kuruculuğunu yaptığı Sulh ve Selamet Fırkası İzmir’de tutunamadığı anlaşılmaktadır. Ancak Le Play Okulu’nun temsilcisi olan Prens Sabahattin’in

¹⁷⁷ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 58.

¹⁷⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 67.

¹⁷⁹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 70-71. (*Hür Hukuk-u Beşer*, 21 Şubat 1919)

¹⁸⁰ Cemil (Topuzlu) Paşa, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Yay. Haz. Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, 3. bs. , İstanbul, 1984, s. 187.

¹⁸¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 78.

kalkınabilmemiz için Anglo-Sakson girişimciliğinin ülkemizde uygulanmasını istediği, yazılarında Prens Sabahattin'in dilinden düşürmediği teşebbüsü şahsi sözcüğünü Hasan Tahsin Receb'in de kullandığı bilinmektedir.¹⁸² Hatta Hasan Tahsin Receb, Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde 22 Mart 1919 tarihinde "Alt Tabaka" adlı yazısında "Medeni memleketlerde, teşebbüsât-ı şahsiyenin yanında (bizdeki) hükümetin teşebbüsleri hiç hükmündedir. Hükümet, teşebbüsât-ı iktisadiyeye karışamaz. Amerika darülfünunlarını, mekteplerini hep ahali idare eder. İsviçre'nin bazı kantonlarında zabıta ahalinin intihabıyla oluyor" demektedir.¹⁸³ 1919 yılı Mart ayı sonu itibarıyla Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası arasındaki Sabahattin Bey anlaşmazlığının bitmediği görülmektedir. Çünkü İstanbul'dan gelen 28 Mart 1919 tarihli telgrafta "Hürriyet ve İtilaf Fırkası heyet-i idaresi ve Sulh ve Selamet arasında Sabahattin Bey meselesi hakkında su-i tefehhümleri izale için devam eden müzakerat daha bir neticeye iktiran etmedi. Sabah gazetesinin (Ali Kemal'in yönetiminde) Sabahattin Bey hakkında taalluk eden makalesi İstanbul efkar-ı umumisinde pek fena bir tesir uyandırmıştır. Sabahattin Bey'in taraftarı efkar-ı münevvere ashabi Sabah'ın ikinci bir makale ile tashih-i keyfiyet etmesinde ısrar ediyor" demektedir.¹⁸⁴

6 Mayıs 1919 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinde Vilayet Havadis köşesinde hususi istihbaratımıza göre Avrupa'dan dönen muhtelif kişiler "Türk Hürriyetperver Fırkası'na kalb olan (dönüşen) Sulh ve Selamet'e teveccühkâr bulunuyorlar, pek karilerimize tebşir ederiz. Yakında Türk Hürriyetperver Grubu vasi programı teşkilatıyla meydan-ı mücadelede atılacaktır. Fırka Sabahattin Bey'in ictimai ve siyasi programıyla hedefini tayin etmiş bulunuyor. Vilayetimiz de hürriyet ve meşrutiyete teşne, efkar-ı cedide ve ciddiye-i ashabının hep bu manzume-i siyasiye etrafında teşrik-i mesai edecekleri bi-iştibahtır" denilmektedir.¹⁸⁵

20 Şubat 1919 tarihli ve 93 numaralı Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde Sulh ve Selamet-i Osmaniye İzmir Heyet-i Merkeziyesi namına H.[ekim] Avni Muhiddin adına yayınlanan bildirgede,

"Dün idarehanemize gönderilmiş Selamet-i Osmaniye Fırkası İzmir murahhasları Zeki, Halil imzalı bir ilan aldık. Bu ilanda Sulh ve Selamet Cemiyeti azaları içtimaa davet ediliyor. Sulh ve Selamet Cemiyeti merkezi umumisinden on gün kadar akdem alınan bir tahriratta Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin Selamet-i

¹⁸² Taçalan, Age. , s. 119.

¹⁸³ Gökdemir, Hukuk-u Beşer, s. 115.

¹⁸⁴ Gökdemir, Hukuk-u Beşer, s. 128-129.

¹⁸⁵ Gökdemir, Hukuk-u Beşer, s. 149.

*Osmaniye Fırkası'yla bi'l-ittihat ... Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası'na kalb edildiği (dönüştürüldüğü) ve bu yeni kitlenin birleştiği ve yeni mühür ve talimatın gönderileceği işar edilmiş idi. Sulh ve Selamet-i Osmaniye İzmir Heyet-i Merkeziyesi'ne edilen maruz tebligat üzerine ayrıca Selamet-i Osmaniye Fırkası namıyla bir fırka mevcut olmadığı beyan olunur” denilmektedir.*¹⁸⁶

Bu ifadelerden öncelikle Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası'nın İzmir teşkilatıyla Hür Hukuk-u Beşer gazetesinin Mesul Müdürü olan H. Avni Muhiddin'in ilgilendiğini anlıyoruz. Bu durum Hasan Tahsin'in görevde olduğu dönemde mi yoksa görevinden istifasından sonra mı oldu tam olarak belli değildir. Bir de Selamet-i Osmaniye Fırkası İzmir temsilcileri ile kısmen yetki sorunu yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu arada İstanbul'dan alınan 10 Mart 1919 tarihli telgrafta Sulh ve Selamet Fırkası azalarından birçok kimsenin kayıtsız şartsız Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılacağı söyleniyor denilmektedir.¹⁸⁷ 12 Mart 1919 tarihli telgraftan da Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası'nın Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın iktidara gelmesi münasebetiyle vatani perişan hale sürükleyen İttihat ve Terakki hükümetinin muhaliflerinden her hangi birisi iktidara gelirse o fırkaya diğer muhaliflerle beraber desteklemeyi ilan ettiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁸

Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile de tam bir uyum sağlayamayan Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası, Katib-i Umumisi Ferit Paşa, Damat Ferit Paşa'nın Harbiye Nazırlığı teklifini kabul etmesinden dolayı İkdam gazetesindeki (30 Haziran 1919) habere göre fırkası ile ilişkisi kesilmiştir. Aynı Ferit Paşa'nın Sulh ve Selamet Fırkası'nın temsilcisi olarak 26 Mayıs 1919 tarihinde Birinci Şura-yı Saltanat'ta konuşma yaptığını görüyoruz. Ferit Paşa buradaki konuşmasında “*Fırkaların programlarından bir şey çıkmaz. Bunlara aldırmayalım. Hükümet, milletin iradesinde doğmuş bir hükümet olsun, seçilsin ...*” demiştir. İzmir'de çıkan Sulh ve Selamet/Sulh-ü Selamet ve Hür Hukuk-u Beşer gazeteleri fırkanın yayın organı olmuştur. Gazeteci üyelerin istifası ile sesini duyurmada sıkıntı yaşamıştır. Son Mebus seçimine ittihatçıların (Müdafaa-i Hukuk) baskısı yüzünden katılamayacağını açıklamıştır.¹⁸⁹ Çünkü (Kara) Vasıf Bey, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın şifresiyle 6 Kasım 1919 tarihinde Sivas'ta 3. Kolordu Komutanlığı aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta önce İstanbul'un siyasi durumundan bahsettikten sonra “*Japon Rıza*

¹⁸⁶ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 64.

¹⁸⁷ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 94.

¹⁸⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 102.

¹⁸⁹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, s. 238-241.

*Bey ile pek yakında iyi haberler ile size mülaki olacağım. Rauf Bey isterse Haşim Bey'i de alayım. Sulh ve Selameti tamamen kazandık demektir. Milli Türk keza bizim. Milli Ahrar'ı yıkıyoruz. Milli Kongre yola gelecek" demektedir.*¹⁹⁰ 1919 seçimlerinden sonra fırkanın siyasi tabanı çökmüştür. İstanbul'un işgali üzerine bazı şubeleri Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır. Bunun üzerine yayınlanan fırka reisinin bildirisi etkisiz kalmıştır.¹⁹¹

22 Mart 1919 tarih ve 118 sayılı Hür Hukuk-u Beşer adlı nüshada bulunan Vilayet Havadisı başlıklı haberde İzmir Mevkii Kumandanlığı'ndan yapılan duyuruda "*Mukaddema bila-müddet tatil edilmiş olan Hukuk-u Beşer gazetesinin evvelki namıyla neşrine müsaade edilmiştir*" denilmektedir. Söz konusu gazete mevcut 120. sayıdan (25 Mart 1919) itibaren ilk çıktığı gibi Hukuk-u Beşer adıyla çıkmaya başlamıştır.¹⁹² İstanbul'dan gelen 14 Mart 1919 tarihli telgraf haberine göre "*İzmir Valiliği'nden infisal (ayrılma, yerini bırakma) eden İzmir ve Havalisi Kumandanı Nureddin Paşa kumandanlıktan dahi afoolunmuşdur*" denildiğine göre bu işlemi Nurettin Paşa yapmamıştır. Nurettin Paşa'dan sonra İzmir Valiliği'ne İzzet Bey tayin olduğu gibi İzmir ve Havalisi Kumandanlığı'na Miralay Şükrü Ali Bey'in tayini irade-i seniyyeye iktiran (ulaşmak, erişmek) eylemiştir.¹⁹³ Telgraf haberine mugayir olarak İzmir'de 17. Kolordu Komutanlığına Ali Nadir Paşa'nın atandığı bilinmektedir.¹⁹⁴ Hukuk-u Beşer gazetesine bu izni de Ali Nadir Paşa vermiş olmalıdır.

Yunus Nadi Bey'in Anadolu'da Yenigün adlı gazetesi işgalin üçüncü yılında 15 Mayıs 1922 tarihli nüshasında İzmir'in işgalini işlemiş ve Tahsin Receb Bey'in gazetenin deyimiyle "*kendini nezd-i mevlaya*" attığında Yeni Şark adlı gazetenin sahibi olduğunu bildirmiştir.¹⁹⁵ Hasan Tahsin Receb'in Yeni Şark gazetesi sahipliği onun basın hayatı için yeni bir bilgidir. Ama bu dönemde İzmir'de Halil Zeki Bey'in sahip ve sermuharrirliğinde Şark adlı bir gazete yayımlandığı bilinmektedir.¹⁹⁶ Hasan Tahsin Receb Bey gazetesi kapatılınca Şark gazetesinden ayrı olarak Yeni Şark adında bir gazete yayınlamış mıdır o şimdilik bilinmemektedir. Ama İstanbul'da akşamları

¹⁹⁰ Kemal Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, Ankara, 1991, Vesika: 183, s. 832-833.

¹⁹¹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, s. 241.

¹⁹² Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 118-119.

¹⁹³ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 109.

¹⁹⁴ Bayar, *Ben De Yazdım*, C. 5, s. 154.

¹⁹⁵ Mehmet Kadri Vural, "Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve "İlk Kurşun" Meselesine Yeniden Bakmak", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 100, Güz 2019, s. 400-401.

¹⁹⁶ *Şark*, 28 Mart 1338, No. 1052-Şark, 7 Şubat 1339, No. 1348.

neşrolunan mesul müdürü ve sermuharriri Rauf Ahmet (Hotinli) olan Yeni Şark adlı bir gazetenin 3 Teşrinievvel 1337/3 Ekim 1921-6 Şubat 1339/1923 tarihleri arasında yayınlandığı bilinmektedir.¹⁹⁷ Hasan Tahsin Receb, Rauf Ahmet Bey'in akşam gazetesi olan Yeni Şark adlı gazeteyi aynı adla sabahları yayınlandı mı bu da belli değildir. Çünkü arşivlerde Hasan Tahsin Receb Bey'in çıkardığı Yeni Şark adlı bir gazeteye rastlanılmamıştır.

5. İttihatçılara Bakışı

5.a. İttihatçılara Genel Olarak Bakışı

Hasan Tahsin Receb'in İttihat ve Terakki Fırkası'na bakış açısını anlamak için öncelikle Mütareke döneminin siyasi havasına bir göz atmakta yarar vardır. Hasan Tahsin Receb, yukarda söz edildiği gibi İsviçre hayatından itibaren kendisini şahsen tanımasa da Prens Sabahattin'in düşünceleriyle tanıştığı bilinmektedir. Mahmut Celal Bey'in söylemlerine rağmen İzmir'e gelmesinden sonra yaşadıkları ve vagon -koli ticaretinden umduğunu bulamadığı veya istediği desteği alamadığı da bir gerçektir. Bu arada üyesi olduğu ve ilk eğitiminden itibaren hayatında önemli bir yer teşkil eden İttihat ve Terakki Fırkası iktidardan çekilmek zorunda kaldı. Onların yerine gelen Ahmet İzzet Paşa hükümeti Harb-i Umumi'yi bitiren Mondros Mütarekesi'ni imzalarken Hasan Tahsin Receb Bey, Hukuk-u Beşer adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Önde gelenleri yurt dışına kaçarken İttihat ve Terakki Fırkası, 1-5 Kasım 1918 tarihinde son kongresini Musul Mebusu Şair (Hacı) Mehmet Emin Bey'in divan reisliğinde yaparak Teceddüt Fırkası'na dönüşmüştür.¹⁹⁸ Resmi kayıtlara göre ise Teceddüt Fırkası Ayandan Hüseyin Hüsnü Paşa'nın başkanlığında ve eski ittihatçıların etkin olduğu liste ile 9 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur.¹⁹⁹ Teceddüt Fırkası'nın da İzmir Katib-i Mesullüğü görevini Mahmut Celal Bey'in yaptığını, idari mekan olarak da İttihat ve Terakki Kulübü binasını kullandığını görülmektedir.²⁰⁰ O şehri terk etmek zorunda kalınca da Anadolu gazetesi sahibi ve sermuharriri Haydar Rüştü Bey, Katib-i Mesul vekili olarak görev yapmıştır.²⁰¹ Ahmet İzzet Paşa hükümeti sırasında Aydın'da bulunan Nurettin Paşa İzmir'de

¹⁹⁷ Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C. 2, Ankara, 2000, s. 947.

¹⁹⁸ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, s. 51-52.

¹⁹⁹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler* C. II, s. 92-93.

²⁰⁰ Bayar, *Ben De Yazdım*, C. 5, s. 83.

²⁰¹ Haydar Rüştü Öktem, *Age.*, s. 63.

Kolordu Komutanı ve Vali Vekili olarak, eski Şam Valisi Tahsin Bey yirmi gün kadar asil Vali olarak görev yaptı. Tevfik Paşa kabinesi sırasında ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın adamı olarak eski Beyrut Valisi Ehem Bey Aydın Valiliğine atandı. 14 Ocak 1919 tarihinde ise bu sefer Nurettin Paşa asil Vali, [On] Yedinci Kolordu ve İzmir Havalisi Kumandanı olarak İzmir'e atandığı görüldü.²⁰²

Bu arada İttihat ve Terakki Fırkası'ndan muzdarip olarak kaçak veya sürgün olan insanlar yavaş yavaş İstanbul'a gelmeye başladılar. Bu da Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeniden kurulmasını sağladı. 1910 yılında Paris'te öğrenci iken aynı evde kaldığı arkadaşı Dr. Mazlum Boysan'a göre o zamanki adıyla Nevres Recep (Hasan Tahsin) orada bulunan Ali Kemal ile konuşmak bir yana ona dostluk gösteren Türklerle bile arkadaşlığını kesmekteydi.²⁰³ Ama Mondros Mütarekesi'nden sonra ise Ali Kemal'in kuruculuğunu yaptığı Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin İzmir'de kuruculuğunu yapıyor, gazetesini cemiyetin naşir-i efkarı yapabiliyordu. Bu değişimi Hasan Tahsin Receb hangi düşünceyle yaşamıştır bunun üzerinde durulabilir. Ayrıca cemiyet fırkaya dönüştüğü zaman Osmanlı Sulh ve Selamet Fırkası'nın yöneticileri arasında ismi görülmektedir. Yukarda belirtildiği üzere 4 Kanunusani 1335/4 Ocak 1919 tarihinde bir de cemiyetin adıyla yani Sulh ve Selamet gazetesini çıkarmıştır. Gazeteyi yayınlayan Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti, Mesul Müdürü Dr. Avni Muhiddin, sermuharriri Hasan Tahsin Receb idi. Günlük çıkan gazetenin 21 sayı çıktığı görülmektedir. Eldeki son sayı 24 Ocak 1919 tarihlidir.²⁰⁴ Sulh ve Selamet gazetesinin adresi ve kadrosu Hukuk-u Beşer gazetesi ile aynıdır.

Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti/Fırkası kuruluşu ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın faaliyete geçirilişinde aktif olarak çalışan Refik Halit Bey'den (Karay) ayrıntısı öğrenileceği gibi söz konusu fırkalar muhaliflerin toplanma noktası olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki Refik Halit ve Ali Kemal gibi isimler Sulh ve Selamet Fırkası'nı bırakıp Hürriyet ve İtilaf Fırkası oluşumunun içinde yer

²⁰² Bayar, *Ben De Yazdım*, C. 5, s. 79-82. 15 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'dan alınan bir telgrafta "Tevfik Paşa, Sulh ve Selamet ve Selamet-i Osmaniye cemiyetlerinin de iştiraki takdirinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na istinad edeceği şayiadır" denilmektedir. *Sulh ve Selamet*, 17 Kanunusani 1335/1919, No. 14.

²⁰³ Sorguç, *Age*, s. 284.

²⁰⁴ Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri Katalogu (1828-1928)*, C. II, s. 764. Sayın Hasan Duman Sulh ve Selamet gazetesinin 3 Kanunusani 1335/3 Ocak 1919 tarihinde yayımlandığını kaydetmiştir.

almışlardır.²⁰⁵ Çünkü Bab-ı Ali baskınından kısa bir süre önce Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın reisi Fuat Paşa başta olmak üzere İdare Heyeti'nin istifa etmesiyle²⁰⁶ fırka dağılma sürecine girmişti. Şimdi fırka uzun yıllardan sonra yeniden kurulma sürecine girmişti. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Müşir Nuri Paşa'nın başkanlığında Osmanlı Sulh ve Selamet Fırkası ile aynı gün 14 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'da Şehzadebaşı Fevziye Caddesi No. 9'da kurulmuştur.²⁰⁷ Sanki iki fırka mensuplarının içten içe bir süre rekabet ettikleri seziliyor. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kadroları arasında Müşir Zeki Paşa (Ali Kemal'in kayınpederi), müverrih Ahmet Refik, Filozof Rıza Tevfik gibi ünlüler bulunuyordu. Ortak özellikleri İttihat ve Terakki Fırkası mağduru olmalarından dolayı ittihatçı düşmanlığı yapmaktan başka bir şey yapamamalarıdır.²⁰⁸ Bundan sonra Tevfik Paşa kabineleri kısmen Damat Ferit Paşa hükümetleri ise tamamen Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın etkisinde kurulduğu rahatlıkla söylenebilir. Mütareke'nin ilk aylarında Hasan Tahsin Receb Bey'in ılımlı bir politika izlediği, Sulh ve Selamet çevrelerine girmesiyle beraber ittihatçılara karşı tavır almaya başladığı görülmektedir. Bu arada Sulh ve Selamet Cemiyeti/Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası sürekli olarak birleşmeye çalışmakta, ama bir türlü olumlu sonuç alınamadığı da görülmektedir. Ama siyasi arenada Sulh ve Selamet taraftarlarının Hürriyet ve İtilaf adaylarını desteklediği de kesindir. Çünkü Hasan Tahsin Receb'in sermuharrirliğini yaptığı Sulh ve Selamet gazetesi 1919 yılı Ocak ayında yapılan Belediye seçimleri sırasında İzmir'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın tadil edilmiş Belediye azası adaylarının isimlerini Osman-zade Hacı Hacı Hasan, Halim Ağa-zade Halil Bey, Kapani-zade Tahir Bey, Keresteci İbrahim Bey, Yemişci-zade Mehmet Bey, Seli Mirzahi Efendi olarak sütunlarında yayınlamakta ve Selamet olarak adı geçenlerin namzetliklerini "*biz de muvafik gördüğümüzden halkımızın bilhassa nazar-ı dikkatlerine vaz' etmeği bir vecibe-i vataniyeden ad eyleriz*" demekteydi.²⁰⁹ 13 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesi ise "*Vilayet Havadisı*" başlığı altında İzmir Belediye azası seçimi neticesinde Hacı Hasan Paşa, Kapani-zade Tahir, Uşaki-zade Muammer, sabık Mektupçu Kamil, Emirler Hancısı Refik Bey'ler ile Şükrü Tevfik

²⁰⁵ Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab-1918 Mütarekesi Devrinde Olan Biten İşlere ve Gelip Geçen İnsanlara Dair Bildiklerim*, İstanbul, 1964, s. 57-60.

²⁰⁶ Birinci, *Age.*, 217.

²⁰⁷ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, s. 264-265.

²⁰⁸ Kaygusuz, *Age.*, s. 141. Bezmi Nusret Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeniden ortaya çıkış tarihi olarak 10 Kanunusani 1335/10 Ocak 1919 tarihini verir.

²⁰⁹ *Sulh ve Selamet*, 19 Kanunusani 1335/1919, No. 16; *Sulh ve Selamet*, 24 Kanunusani 1335/1919, No. 21.

Paşa'nın çoğunluğu aldığını belirtmektedir.²¹⁰ Hür Hukuk-u Beşer gazetesini bir gün sonra ait 14 Şubat 1919 tarihli nüshasında ise Musavat gazetesinin Belediye seçimi sonrası Hacı Hasan ve Tefik Paşa'lar ile Uşaki-zade Muammer, Kapani-zade Tahir, sabık Mektupçu Kamil, Emirler Hancısı Refik Bey'lerin çoğunluğu aldığını yazdığını bildirmiş ve şu yorumu yapmıştır. Belediye seçiminde mutlaka varlık göstermek isteyen İttihat ve Terakki'nin halefleri (Teceddüd Fırkası) sabık Mektupçu Kamil ve Emirler Hancısı-zade Refik Bey'lerin aday gösterilmesi şartıyla Hürriyet ve İtilaf'ın göstereceği adayları desteleyeceklerini belirtmişlerdi. Mektupçu Kamil Bey'in adaylığı münevver, vatanperver ve tarafsız olduğu için kabul edilmekle beraber tam bir İttihat ve Terakki bağımlısı olan ve Büyük Bulvar Şirketi'nin müdürü olduğundan adı geçen şirket kontrol etmek hakkına haiz olan Belediye Heyeti'nde bulunması caiz olmayan Refik Bey'in adaylığı kabul edilmemiştir. Ama İttihat ve Terakki halefleri varlıklarını kanıtlamak için Hacı Hasan Paşa ile Kapani-zade Tahir Bey gibi Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İzmir'de kurucuları olanları kendilerine mal edip bir seçim manevrası ile Refik Bey'i de aralarına sıkıştırmıştır. Bizce Refik Bey'in ehil ve ehliyesiz olduğu burada mevzubahis değildir. İngiltere ve müttefikleri İttihat ve Terakki'nin nüfuz ettiği bir memleketi Türkiye hâkimiyetine bırakmamaya azmetmişlerdir. Haberde Teceddüd gibi yeni bir isimle eski faaliyetlerine devam etmelerini, İttihatçıların Belediye Seçimini bahane ederek varlıklarını kanıtlamaya girişmelerini ayrıca kaleme alacaklarını belirtmektedir.²¹¹ Hür Hukuk-u Beşer gazetesinin yukarıda sözünü ettiğini seçimi mevzu ettiği bir yazıyı kaleme alıp almadığını mevcut sayılardan tespit edilememiştir. Ama belediye seçimini eski ittihatçı yeni Teceddüt Fırkası adayları kazanmış olmalı ki İzmir ve Bursa'daki Belediye seçimlerindeki başarının fırkaca kutlandığı görülmektedir.²¹²

Hür Hukuk-u Beşer gazetesinin 18 Şubat 1919 tarihli nüshasında Fırka Katibi Vasıf Alp'in verdiği ilanda "*Hürriyet ve İtilaf Fırkası İzmir Şube-i Merkeziyesi Heyet-i İdare azalarının bugün zevali saat birde Cevya-Cûya ? Hanı'ndaki daire-i mahsusaya behemehal teşrifleri rica olunur*" denilmektedir.²¹³ Bu ilandan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın katibinin adı, İzmir'de merkezinin nerede olduğu öğrenilmektedir. Toplantını mevzu açık olarak

²¹⁰ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 46.

²¹¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 50.

²¹² Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, s. 97.

²¹³ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 59.

belirtilmemekle beraber Belediye azası seçiminin sonuçları değerlendirilmiştir diye düşünülebilir. Ayrıca Sulh ve Selamet gazetesi Üsküb'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın eski naşir-i efkarı olan Mücadele-i Milliye gazetesi müdürü Salih Zeki Bey'e sayfalarını açıyordu.²¹⁴ 9 Şubat 1919 tarihli ve 83 nolu Hür Hukuk-u Beşer gazetesinden anlaşıldığına göre Salih Zeki Bey, Hasan Tahsin Receb'in gazetesinde sonra da yazmaya devam etmiştir.²¹⁵

Osmanlı Sulh ve Selamet Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulma sürecine girince muhalifler seslerini yükseltmeye başlamıştır. Örneğin 10 Kasım 1918 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinde yayımlanan İstanbul kaynaklı telgraflardan öğrenildiğine göre Ali Kemal'in başmuharrir olduğu Sabah gazetesi, İzzet Paşa kabinesinin İttihatçılara taraftar olduğunu ve değişimin tam manasıyla hayırlı olduğunu yazıyordu. Ayrıca Sabah gazetesi Türkiye'yi bu hale sokanın İttihat ve Terakki olduğunu, yapılan fenalıkların hesabının mutlaka sorulması gerektiğini ilave ediyordu. Ama Hukukçu Celal Nuri Bey'in (İleri) Ati gazetesi ise Kanun-i Esasi'yi tefsir ederek yazdığı makalede kabine değişikliğinin kanuna aykırı bir hareket olduğunu belirtiyordu. Bir başka telgraf haberinde ise Meclis-i Mebusan'da Cavid, Nesimi ve Şükrü Beylerin sorgulamalarının icra edildiği bildiriliyordu.²¹⁶ 24 Kasım 1918 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinde Hasan Tahsin Recep isimsiz olarak yayınladığı "Fethi Beğ ve Fırkası" adlı başmakalede Ali Fethi Bey'in Sofya Sefaretinden sonra İstanbul Mebusluğu ile Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nde Dahiliye Nazırı olması hakkında bilgi verdikten sonra onun siyasi duruşu ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın önde gelenlerinin ülkeden kaçışındaki rolüne ilişkin "Herkes kendisinden mühim ve pek mühim ba'zı işler bekliyordu. O da fi'l-hakika vazifesini ifada müsamaha etmedi. Eski silah arkadaşlarını buldukları vahim ve buhranlı mevki'den, milletin kin ve intikamından, müdhiş savletinden kurtardı. Onların firarlarını ihzar ve teshil etti. Fethi, Tal'at-Enver-Cemal'in firarını bi'z-zat tertip eden zatdır. O İttihad'ın ric'atını te'min etti. Eğer Tal'at-Enver-Cemal el-yeom nezdimizde bulunsalardı memlekete ne büyük bir hizmet eyleyecekti. Tarihin bize atf ettiği, etmekte olduğu cinayetlerin faili bu dört kişi ve avanesi olduğuna göre onların cezalanmaları herhalde harice karşı pek iyi bir te'sir yapacak, memleketde de silah ve namus devrinin küşadına hayırlı bir vesile teşkil edecektir"²¹⁷ 2 Aralık

²¹⁴ Sulh ve Selamet, 19 Kanunusani 1335/1919, No. 16; Salih Zeki Bey'in "Hepmi Ateş, Kan?" başlıklı başmakalesi için bakınız: Sulh ve Selamet, 24 Kanunusani 1335/1919, No. 21.

²¹⁵ Gökdemir, Hukuk-u Beşer, s. 37.

²¹⁶ Gökdemir, Hukuk-u Beşer, s. 15-16.

²¹⁷ Sevinçli, Aqm., s. 13.

1918 tarihinde Hukuk-u Beşer gazetesinde Paris'te yayınlanan Jurnal Zevdeba-Zödeba? gazetesinde çıkan Genç Türkler ile İhtiyar Türkler'i mukayese eden bir yazıyı "Genç Türkler İhtiyar Türkler" başlığıyla yayınlanmıştır. Bu yazıda on seneden beri o kadar herc-ü mercler geçiren Türkiye'nin ne olacağını bilmek büyük bir mesele olduğu, Genç Türklerin ortadan kalkıp yerine ihtiyar Türklerin kaim olacağını, Genç Türkler ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin birbirine karıştırılmaması gerektiğini belirttiikten sonra "..... İttihat ve Terakki Fırkası bir Pantürkizm yapmak istiyor idi. Abdülhamid'in usullerini ve efkarını kendisine mal etti. Almanlar, Talat, Enver, Doktor Nazım kendilerini büyük adam olmuş zannedenlerin diğer rüesanın kulübünü celbe muvaffak oldular" denilmektedir.²¹⁸ Hukuk-u Beşer'in İstanbul hususi muhabiri Mithat'ın 10 Aralık 1918 tarihinde bildirdiği telgrafından Adliye zabıta memurlarının İttihat ve Terakki Fırkası Merkez-i Umumi binasında arama yaptıkları ve kıtaller ile tehcire ilişkin dosyaların aşırıldığı görüldüğü, önde gelen zevatından Mithat Şükrü Bey'in sorgulandığını, fırkanın hesabının tetkik edildiğini ve Enver Paşa'nın dört senede 320 senedi hakani aldığı tespit edildiği öğrenilmektedir.²¹⁹ Hasan Tahsin Receb, 30 Aralık 1918 tarihinde Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde kaleme aldığı "Hükümetin Nazar-ı Dikkatine" adlı yazısında İttihat ve Terakki'nin emval ve emlakının yeni Teceddüt Fırkası'na devredildiğini, İttihat ve Terakki eski Katib-i Mesulü Celal Bey'in Manisa ve havalisinde devirler yaptığını ve gazetelerin kendisinden İttihat ve Terakki Katib-i Mesulü diye bahsettiklerini belirtiyor. Ayrıca son İttihat kongresinde Talat Paşa, İttihat ve Terakki Fırkası'nın paydos borusunu çalmamış mıydı diye soruyordu. Başmuharrir "Yağma Değil Hak Yerini Buluyor" adlı yazısında ise

*"Bazı gazeteler hükümetin İttihad ve Terakki emval ve emlakini mahlulattan addedip vaz-ı yed edeceğini bir yağmagirlik gibi gösteriyor. Bizce hükümet bu icraatıyla ilk defa hak ve mantika müstenit mühim bir iş görüyor. Hükümet esasen mefsuh bir cemiyetin emlak ve emvalinin diğer yeni bir cemiyet tarafından tevarüsüne müsaade ederse ahmaklıkla ruh-u kanuna adem-i vukufunu ispattan başka bir şey yapmayacaktı ki Yalnız İttihat ve Terakki değil daha o cemiyetin yetiştirmelerinin tesis ettikleri diğer cemiyetler de sıkı bir teftiş-i maliye ihtiyaç-derkardır" demektedir.*²²⁰

²¹⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 18.

²¹⁹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 23.

²²⁰ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 26.

Hasan Tahsin Receb'in gazetesinde hususi muhabir Mithat Bey'in telgraf haberi olarak Boğazlıyan Kaymakamı mevkuf Kemal'in isticvabına (sorgulanmasına) başlandığı bildiriliyordu.²²¹ Bir süre sonra ise İttihat ve Terakki kadrolarından suçlanan kişiler hakkında oluşturulan Divan-ı Harb'in faaliyete devam ettiği, söz konusu mahkemenin en önemli faaliyetinin Reşit ve Muammer Beylere ait tahkikatın teşkil ettiği duyuruluyordu.²²² İstanbul'dan gelen 13 Ocak 1919 tarihli telgrafta ise firarilerden Cemal, Dr. Bahaeddin Şakir, Bedri, Azmi, Dr. Nazım Beylerin Almanya'da tutuklandığını, Enver'in nerede olduğunun meçhul olduğunu bildirmektedir.²²³ Bir gün sonraki telgraf haberinde ise eski vali Rahmi Bey'in Tedkik-i Ziyaat Komisyonu karşısında sorulan sorulara cevap vermekte acizlik gösterdiğinin şaya olduğu bildirilmektedir.²²⁴ Sulh ve Selamet gazetesinin Vilayet Havadisi başlıklı kısmından anladığımıza göre iki üç gün evvel şehirdeki gazetelerin birisinde Alaiyeli Mahmut Bey'den üç bin, Ali Fikri Bey'den beş yüz lira talep edildiği yazılmıştı. Yazan gazetenin adı açık olarak yazılmamakla beraber Sulh ve Selamet gazetesinin ima edildiği belirtilmektedir.²²⁵ Burada ismi geçen Alaiyeli Mahmut Bey'in İttihat ve Terakki Fırkası'nın önemli bir adamı olduğunu daha sonra da göreceğiz. Bir gün sonra bu haberin Köylü gazetesi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Sulh ve Selamet gazetesi Köylü'ye hitaben yayınladığı yazıda "Mahmut Bey'den bir maksadımız için 3000 lirayı kim istemiş?" diye soruyordu. Ayrıca yazıda "Ali Fikri Bey hakkında yazılan makalat ve vesaike müstendiddir. Ali Fikri Bey'den beş yüz lirayı (Sulh ve Selamet) heyet-i tahririyesinden kim talep etmiş? Mübhem ve muğlak cümlelerle erbab-ı namus mücahedeye hakikatperver bir gazeteye lisan-ı tariz ve iftirayı uzatanlara biraz hıceb, biraz haddini bilmeyi tavsiye ederiz" denmektedir. Yazının devamında ise beş yüz lira meselesinin Ali Fikri Bey ile çalışanı olan Kemal Bey arasında bir mesele olduğu, konunun mahkemeye yansıdığı ve miktarında beş yüz lira değil bin beş yüz lira olduğunu ilave edilmektedir.²²⁶ Bu arada İstanbul'dan alınan 15 Ocak 1919 tarihli telgrafa göre tehcir ve katl-i nüfus meselelerinde alakadar olan şahıslar ve teşkilata mensup efradın sosyal statüsüne bakılmaksızın cezalandırılmaları hükümetçe kararlaştırılmıştır. Bu konuda süratle hareket edileceği

²²¹ Sulh ve Selamet, 9 Kanunusani 1335/1919, No. 6.

²²² Sulh ve Selamet, 12 Kanunusani 1335/1919, No. 9.

²²³ Sulh ve Selamet, 14 Kanunusani 1335/1919, No. 11.

²²⁴ Sulh ve Selamet, 15 Kanunusani 1335/1919, No. 12.

²²⁵ Sulh ve Selamet, 15 Kanunusani 1335/1919, No. 12.

²²⁶ Sulh ve Selamet, 16 Kanunusani 1335/1919, No. 13.

bildirilmektedir.²²⁷ Bir süre sonra İstanbul'dan gelen 7 Şubat 1919 tarihli bir telgrafta harp senelerinde türlü dolaplarla halkın sırtından zengin olan muhtekirlerin hesaplarını incelemek için fevkalade bir komisyon kurulduğunu öğrenilmektedir.²²⁸

İstanbul kaynaklı 15 Ocak 1919 tarihli bir telgraf haberinde İttihat ve Terakki gazetelerinin hükümeti tenkit ettiği bildirilirken bir başka telgrafta ise Milli şirketlerin muhakemesi konu edilmekte ve şöyle denilmektedir: “*Bu gün Milli şirketlerin muhakemesi icra edilecektir. Hin-i teşekküllerinde menafi-i milliyenin bilhassa nazar-ı dikkate alınacağı ehemmiyetle mevzu ettikleri ve ayn-ı vecihle de hareket ettikleri cihetle, hükümetce kendileri hakkında şayan-ı itham bir şey elde edilemeyeceği fikrindedirler.*”²²⁹ Yine 18 Ocak 1919 tarihli telgraf haberinde Hasan Tahsin Receb Bey'in İzmir'de kuruculuğunu yaptığı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin yakında kabinede yapılacak bir tadilat ile en nafiz azalarından bir kaçıyla dahil olacağı bildirilmektedir. Ayrıca bir başka telgraf haberinde ise “*Enver'in Almanya'da tebdil-i nam ederek şehirden şehre serseri dolaştığı haber alınmıştır*” denilmektedir.²³⁰ 21 Ocak 1919 tarihli telgraf haberinde İstanbul'un her tarafında ittihatçılar aleyhine hararetli ve gürültülü nümayişler icra edildiği, Aydın eski valisi Rahmi Bey'in yakında tevkif edileceğine İstanbul'da kesin gözüyle bakıldığını belirtmektedir. Ayrıca İzmir Valiliği'ne Hüdavendigâr (Bursa) Valisi ve rical-i devletten Hazım Beyefendi'nin tayin buyrulduğu²³¹ bildirilmişse de bu haber doğru değildir. Çünkü bir gün sonra gelen telgrafta (22 Ocak 1919) “*Vilayetimiz valiliğine Nurettin Paşa'nın tayini rivayet edildiyse de bunun bir şayiadan ibaret olduğu tahmin edilmektedir*”²³² denilse de bu haberin doğru çıkacağı sonradan anlaşılmıştır. Çünkü 22 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'dan çekilen telgrafta “*Aydın Valiliği'ne Nurettin Paşa tayin edilmiştir*” denilmektedir.²³³ Ayrıca Celal Bayar İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kast ederek Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu Ethem Bey'den sonra Nurettin Paşa'nın ikinci defa valiliği'nde cemiyet meydana çıktı demesi yukarıda ki atama haberini perçinlemektedir.²³⁴ Bu arada 22 Ocak 1919 tarihli bir başka telgrafta Ermeni tehcirine müdahildar bulunan Sacid ve Azmi

²²⁷ *Sulh ve Selamet*, 16 Kanunusani 1335/1919, No. 13.

²²⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 35.

²²⁹ *Sulh ve Selamet*, 17 Kanunusani 1335/1919, No. 14.

²³⁰ *Sulh ve Selamet*, 19 Kanunusani 1335/1919, No. 16.

²³¹ *Sulh ve Selamet*, 22 Kanunusani 1335/1919, No. 19.

²³² *Sulh ve Selamet*, 23 Kanunusani 1335/1919, No. 20.

²³³ *Sulh ve Selamet*, 24 Kanunusani 1335/1919, No. 21.

²³⁴ Bayar, *Ben De Yazdım*, C. 5, s. 140.

Beyler isticvab (sorgulama) edilerek Azmi Bey'in tevkifine karar verildiği belirtilmektedir.²³⁵ Bu arada 22 Ocak 1919 tarihli İstanbul kaynaklı telgraftan eski Sadrazam Talat Paşa'nın konağının tahliye edilerek Şehremaneti tahlilhanesi (Belediye Laboratuvarı) ittihaz edildiği anlaşılmaktadır.²³⁶ Ayrıca 14 Mart 1919 tarihinde İstanbul'dan gelen telgrafta Talat Paşa'nın rütbe ve nişanlarının Padişah emri ile kaldırıldığı belirtiyordu.²³⁷

Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde yer alan 8 Şubat 1919 tarihli telgraflardan firari Dr. Reşit Bey'in cenazesinin akraba ve taallukatının katılımıyla defnedildiğini, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumi binasının mütekait Fuat Paşa'nın başkanlığında kurulan Divan-ı Harbe tahsis edildiğini, eski Aydın Valisi Rahmi Bey'in icraatlarını tetkik ve ikmal etmek üzere Müfettiş Hüsnü Bey'in İzmir'e hareket ettiğini öğrenilmektedir.²³⁸ Ayrıca aynı tarihli gazetenin Dereden Tepeden köşesinden ise Ben rumuzlu birisi tarafından "*Enver Paşa Bolşevik olmuş! Gerçi bu havadis biraz manidar ama hiç de hayret etmedim*" dendiğini öğreniyoruz.²³⁹ 14 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde ise İttihat ve Terakki mensuplarının bankalardaki paralarının hükümetçe taht-ı tenhire alındığı öğrenilmektedir.²⁴⁰ 15 Şubat 1919 tarihli telgraflardan, Lö Jurnal Doryan gazetesinin hükümetin tutuklu olan İttihat ve Terakki mensuplarının bankalardaki hesaplarını müsadere edeceğini yazdığı öğrenilmektedir. Ayrıca Polis Müdüriyeti binasının üst katında bulunan tutukluların Bekir Ağa Bölüğü'ne nakillerinin henüz kararlaştırılmadığını ve tutuklu olan İttihat ve Terakki mensuplarının Cumartesi günü muhakemelerinin başlayacağı bildirilmektedir.²⁴¹ 18 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer adlı gazetenin Vilayet Havadisi başlıklı kısmından Divan-ı Harb-i Örfi Tahkik Heyeti tarafından Ermeni tehcirinde işkencede medhaldar=yardımcı olmak cürmüyle sanık Polis Komiseri Ekrem ve eski Taharri Komiseri Salih Zeki Efendilerin tutuklandığını, Dr. Saim Bey'in vilayet makamında Dahiliye Nezareti'nin emri üzerine tutuklandığı, tutuklanma gerekçesinin Samsun'da Ermeni tehciriyle alakalı olduğu anlaşılmıştır. 17 Şubat 1919 tarihli telgraflardan da harpte gayr-i meşru servet kazananların nakit ve mallarının müsaderesi hakkında Meclis-i Vükela

²³⁵ *Sulh ve Selamet*, 23 Kanunusani 1335/1919, No. 20.

²³⁶ *Sulh ve Selamet*, 24 Kanunusani 1335/1919, No. 21.

²³⁷ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 109.

²³⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 38-39.

²³⁹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 37.

²⁴⁰ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 51.

²⁴¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 54.

kararının yakında çıkacağı ve Muhafızlık'ta mevkuf bulunan Enver Paşa'nın biraderi Nuri Paşa'nın tahliye edildiği anlaşılmaktadır.²⁴² Hür Hukuk-u Beşer adlı gazetede yer alan 18 Şubat 1919 tarihli telgraflarda Enver Paşa'nın biraderi Nuri Paşa ile tutuklu Diyarbakir eski Mebusu Zülfü Bey'in İtilafçılara teslim edildiği bildirilmektedir. Bir başka telgrafta da hükümeti müşkülata sokmak amacıyla Balıkesir ve havalisinde İttihatçı çeteler teşekkül ettiği ve bunların yakında hükümet kuvvetleri tarafından tepeleneceği bildirilmektedir.²⁴³ Hasan Tahsin Receb, Ne Diyelim köşesinde "*Hürriyetçi bir gazetenin herkesten fazla itilafıyla İttihada takarrübüne (yaklaşma)*" biraz hayretle değinmektedir.²⁴⁴

7 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde A. Vecihi tarafından kaleme alınan "*Yeni Kabine Hürriyet ve İtilaf Fırkası*" adlı başmakalede İttihatçılar için, "*On senelik bir mazi-i meş'umun safahat-ı idari ve siyasi şöylece düşünülürse güya Meşrutî şekilde tasvir-i umur edilmiş bir hükümet diye kabul etmekte insani bir parça teenni eder. ... Bu dakayı an-kasd anlamak istemeyen mefsuh İttihat ve Terakki Fırkası, vezai-fî kanunîyesini şöylece bir tarafa bırakarak yine aza-yı milletten müterekkib Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na reva görmedik hakaret, tatbik etmedik eza ve ceza bırakmamış idi*" demektedir.²⁴⁵ Hasan Tahsin Receb, 9 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer adlı gazetesinde "*İzmir'de Türk Ocağı*" adıyla yayınladığı başmakalesinde adından anlaşılacağı gibi Türk Ocağı'nın İzmir'de faaliyete geçmesini konu edinmekte ve

"... *Türk Ocağı her ne kadar hayata, Kütahya Mebus-u sabıkı Ferit Bey gibi namuslu ve muhalif simaların himmetiyle temeli atılmış ise de öteden beri bu Ocağın İttihat ve Terakki amaline alet olduğu hakkında rivayetler deveran ediyordu. Hele Merkez-i Umumi azalarından birçoğunun Ocak'ta en nafiz bir rol oynamaları halkta umumiyetle bu şüpheyi takviye etmiştir. Yeniden mevki-i mücadelede çıkan Türk Ocağı'ndan biz mensup bir azası gibi değil fakat milletin, milliyetin tekamül ve terakkisini ruh ve kalpten temenni eder bir ihtilalci "tekamül-ü seri taraftarı" bir gazeteci, bir sosyalist sıfatıyla temenni ediyorum. ... Fakat dediğim gibi Ocağın kapısından girmekle şoven, mutaassıp tereddi taraftarı İttihatçı olmak icap edecekse o Ocağın batmasını, yaşamasına bir kere tercih ederim*" demektedir.²⁴⁶

²⁴² Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 58.

²⁴³ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 62.

²⁴⁴ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 78.

²⁴⁵ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 80.

²⁴⁶ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 88.

Hasan Tahsin Receb'in yazısında kendisini sosyalist olarak nitelemesinin başka örneklerinin de olduğunu görüyoruz. Çünkü 7 Mart 1919 tarihli Hür hukuk-u Beşer adlı gazetesinde "Ne Diyelim" köşesinde "Sermuharririmizin Sosyalist olduğu halde bazı taraflarca kendisine Bolşeviklik isnatlarına" ne diyelim denilmektedir.²⁴⁷ Bu arada 12 Mart 1919 tarihinde İstanbul'dan gelen telgraftan eski Sadrazam Sait Hali Paşa, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, İttihat ve Terakki'ye mensup eski nazırlardan bazıları, Ayan Başkanlığı Atı, Vakıf, İstiklal gazeteleri muharrirlerinin tutuklandığı anlaşılmaktadır.²⁴⁸ Yine Hür Hukuk-u Beşer adlı gazetenin 14 Mart 1919 tarihli nüshasında

"Tevkifat Etrafında" adlı yazıda hükümetin İttihat ricalini tevkif ettiği belirtiliyor ve "Mesele pek kanuni bir surette cereyan ediyor. Tevkif müzekkereleri isdar edilerek hapse atılanların ve bütün milletin, kanun-şinas hükümetin, Divan-ı Harplerin adilane icraat ve mukarreratına intizar etmeleri ve beyhude telaş etmemeleri en muvafıktır. ... Herkes hissesine isabet edecek mesuliyete ve onun neticesi tabiyesi olan cezaya razı olmalı. Biz kanunu şiar ahlaki bilen Ferit Paşa Hazretlerinin riyeset-i celilesinde bulunan kabineden adaletten başka bir şey beklemediğimizi bu vesile ile tekrarı bir vazife biliriz" demektedir.²⁴⁹

14 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde son tutuklananlar arasında Cezir Yahya ile Celal Nuri'nin adları bulunduğu haber veriliyordu.²⁵⁰ 15 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer adlı gazete isim yazmadan kaleme aldığı "Tasfiye Siyaseti" adlı başmakalede Hasan Tahsin Receb, Tevfik Paşa hükümetinin tutuklamaları ikmal etmekte olduğu, meşhur ve eski ittihatçıların hapse atıldığını, bir kısmının tutuklanmasına devam edildiğini belirttikten sonra

"Mahkemeler, Divan- Harpler bu eşhasın memleketin sükut ve felaketinden derece-i mesuliyet ve hisselerini ispat edecek. Ve kendilerini cezalandıracaktır. Bu bir adalet meselesidir. Adaletin kestiği parmak acımaz. Hükümet bu noktadan hareket ederek bir sürat-i fevkalade ile İttihatçıların bakiye-i süyufunu pençe-i adalete teslim etti. Evet; bu memlekette Türk ve gayri Müslim pek çok sefiller, milletin gözyaşlarıyla, kanlarıyla, sefalet ve hastalıklarıyla evet, ekseriyetle mezarı, adem-i ihsan ederek zengin, milyoner oldular. Her biri bir prens, kral tavrı takınarak açlıktan dilenen binlerce halkı, nefsi taaffün etmiş, zavallı dilenci sürüsünü lastikli araba ile

²⁴⁷ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 81.

²⁴⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 102.

²⁴⁹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 105.

²⁵⁰ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 106.

*yakıp geçtiler. kazandıkları milyonlardan kendilerine hisse-i menfaat vermek cihetine yanaşmadıkları İhtiyat Zabıtları o zavallı Darülfünun Mekatib-i Aliye ve Sultaniye nevzatları, ilim ve irfan güneşleri biner biner süngü ve bombalarla kırıldığı zaman kulüplerde hususi mahfelerde garden partilerde şampanyalar içilir, türediler, hırsız, ahlaksız, meş'um zenginler, sefil altınlarıyla fukaranın namusuna varıncaya kadar satın almak sevdasıyla iffet ve ismet-i umumiye ile istihzar eden hudud-u ahlakiyeyi tecavüzden yüzleri kızarmayan tehlikeli ejderler bunlar da bugün hesap verecekler" demektedir.*²⁵¹

14 Mart 1919 tarihinde İstanbul'dan gelen telgrafta Tanin gazetesi ve idarehanesinin Maliyeye devredildiği bildiriliyordu.²⁵² İttihatçıların yayın organı Şura-yı Ümmet gazetesi olmakla beraber 2 Ağustos 1908 tarihinde yayınlanan Tanin gazetesinin adı çıkaranlardan Hüseyin Cahit Bey'in (Yalçın) adı ile özdeşleşmiştir.²⁵³ Tanin gazetesi de İttihatçı gazete olarak bilindiğinden fırkanın kaderini o da paylaşmıştır. 25 Mart 1919 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinde Vilayet Havadisı başlığı altında İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi azası Talat Bey'in biraderi olup İzmir Kolordusu Sertababeti'nde bulunan koyu İttihatçılardan Dr. Vasfi Bey'in görevini kötüye kullandığı gerekçesi ile vazifesinden çıkarıldığı işitilmiş, fakat zimmet edip etmediği anlaşılmamıştır. Adı geçenden adil hükümetimizin hesap sormasını okuyucularımızdan aldığımız bir yazıya binaen temenni ederiz denilmektedir.²⁵⁴ Aynı gazetede yayınlanan İstanbul kaynaklı 24 Mart 1919 tarihli telgrafa göre de memleketi felakete sürükleyenler arasında bulunan Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti Valisi Hazım Bey'in azledildiği bildirilmektedir.²⁵⁵ 26 Mart 1919 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinde Çelikzade adlı birisi "Aydın Valisi İzzet Beyefendi Hazretlerine Arıza-i Merfun" adlı bir başmakale kaleme almış ve

"... Hiçbir devr-i tarihimizde ... rahmet okutan son altı senelik mezalim, sevgili Osman ilinin han-ı giryanı üzerinde yaşamamıştır. Yaşamamıştır diyorum; çünkü hukuk-u ferdiye, haysiyet-i beşeriye son altı senelik devr-i fazahatte olduğu kadar hiçbir an-ı tarihide çiğnenmemiş, ezilmemiştir! ... birkaç yadigarın, beş on türedinin elinde kalmıştı! birçok gençleri menfalara, darağaçlarına gönderiyorlardı. Zamanın tarihini yazacak her müverrih bu feciaları kaydederken titreyecek,

²⁵¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 107.

²⁵² Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 109.

²⁵³ Topuz, *Age.*, s. 83.

²⁵⁴ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 120.

²⁵⁵ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 122.

ağlayacaktır! Bu sefil vatan hainlerine ahlaf daima lanethan olacak ve bunları kal'ı def edenleri de daima hayır ile yad edecektir. Beyefendi hazretleri, İzmir'de şu saf ve bakir muhitte bu ruh-u habisin hala yaşadığını, yaşamak için bocaladığını zat-ı devletlerine arz eylersem mucib-i istiğrab olmaz zanederim!" demiştir.²⁵⁶

Ayrıca aynı nüshada "Valimiz Beyefendi Hazretlerine İttihatçılar Savaşmanın Yolunu Buluyorlar" başlıklı yazısında "Harb-i Umumi felaketine sokulmazdan pek az evvel bu vilayette tehcir münasebetiyle yağma, garat, gasb vesaire fecialarını hep ittihat ve Terakki çetesi vücuda getirdi. İşte o çetenin azaları burada bütün faaliyetiyle çalışıyor" dedikten sonra bunu örnek olarak Sanayi Mektebi Müdürü Sezai Bey'i gösteriyordu. Konuyu Sanayi Mektebi'nin arabasına getiriyor ve konuyla ilgili birkaç gün önce Mülkiye Müfettişi Fahrettin Bey'in dikkatini çektiğini ilave ediyordu. Söz konusu arabanın Foti adında birisine dört yüz liraya satıldığını ilave ediyordu. Ayrıca Sanayi Mektebi Sezai Bey'in bir ay izin ile Bursa'ya gitmesi ile İstanbul'daki Topal İsmail Hakkı Paşa'nın raporla şehirden çıkması konusundaki benzerliğe dikkat çekmektedir. 24 Mart 1919 tarihli telgraf haberlerinde ise Hüdavendigâr Valisi Hazım Bey'in Divan-ı Harbe verildiği, Aydın Valisi İzzet Bey'in İzmir'e hareket ettiği bildirilmektedir. Ayrıca İttihat Terakki'nin önde gelenlerinden Cemal Paşa'nın yaveri Nesim Roso ve arkadaşları tutuklanmıştır.²⁵⁷ İstanbul'dan hususi muhabir Avni'nin 28 Mart 1919 tarihli telgrafından anlaşıldığına göre tutuklanan İttihatçılardan başka muhtekirlerinde hapse atılmaları bekleniyor. İhracat vesikası satanlarla, İsmail Hakkı Paşa'nın yetiştirmeleri bu gün yarın tutuklanacaktır. Ayrıca İttihatçılardan bazı harp zenginleri aracılığıyla Bolşevik propagandasına yardım etmeleri şiddetle takip edilecektir. Yine aynı tarihli telgrafa göre dün Tiflis Üsera Komisyonu Reisi Abdülbaki, Kars Projektör Sermemuru Rıza, tüccardan Fazıl, Altıncı Ordu Sıhhiye Reisi (Dr.) Abdülkadir, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi azasından Talat, İhracat Gümrüğü Muayene memuru Ahmet, Paket Gümrüğü Muayene Müfettişi Remzi, tüccardan Ahmet Halim Efendilerle Göz Tabibi Esat Paşa tevkif edilmiştir. Vilayet Havadisî başlıklı haberde ise tüccardan Müştak Lütfi Bey ile eski Muhacirin Müdürü Şükrü Bey'in tehcir meselesinden dolayı tutuklandığı belirtilmektedir. Ayrıca 26 Mart 1919 tarihli kararname mucibince tehcir, ihtikar vesaire gibi cürümleri işleyenler müstesna diğer cürümlerden dolayı mevkuf ve mahkûmen mahpus olanların tahliyesine

²⁵⁶ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 123-124.

²⁵⁷ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 124-126.

başlanmıştır.²⁵⁸ 28 Mart 1919 tarihli telgrafa göre ise İzmir çevrelerinde ittihatçı ve muhtekirlerin tevkif edilmesi siyasi yerlerde fena tesir uyandırmıştır. Yeni Vali İzzet Bey'in mühim icraatları bekleniyor. Ayrıca Divan-ı Harbe sevk edilen Bursa eski Valisi Hazım Bey'in tutukluğu kaldırılmıştır.²⁵⁹ 3 Mayıs 1919 tarihinde Hukuk-u Beşer gazetesinde yayınlanan Manisa'dan Said Ali'nin "Manisa Bağcılar Bankası" adlı yazısına göre Kontrol Heyeti'nden olan eski Katib-i Mesul Avni Bey, tutuklu olarak Dersaadet'e sevk olunacağı sırada mührünü burada bırakmış ve eski Mebus Haydar Bey'e de mahpus olduğu ve yakalanıp gönderileceği sırada raporlar mühürlenmiştir.²⁶⁰ 4 Mayıs 1919 tarihinde Hukuk-u Beşer'de Istrumcalı Salih Zeki Bey "Kabahat Kimde? Yine Bizdedir" başlıklı yazdığı makalede

"İttihat ve Terakki hükümetinin seyriyat-ı sabikasını tadat ederken en mütefekkir geçinenlerimiz bile bütün tehacümlerini, bütün tenkitlerini bir veya birkaç şahsa inhisar ettiriyorlar ki ben buna karşı bütün mevcudiyetimle ibraz-ı muhalefet etmek isterim. Şimdi rica ederim Talat'ı, Enver'i, bilmem daha kimi bu vatanda ika' ettikleri cinayat-ı azimenin faali-i hakikisi olarak kabul ettiğimiz dakikalarda hiç hatırıma getirmiyoruz. ... İşte bu gün biz Türkler on senelik bir idareyi ikbalperestliğin kurbanı olmuş icra-yı mütemmeme-i vatandan madud olan pek çok kıymetli memleketler kaybetmişiz. Milyonlarca milyarlarca (?) dolarlarımızı rezil bir siyasetin uğruna feda etmiş, tab ve takatten mahrum bir hale gelmişizdir" demektedir.²⁶¹

5.b. Vatan-Millet ve Damat Ferit Paşa'ya Bakışı

Hasan Tahsin Receb Bey Mütareke'nin başında ılımlı bir politika izlediği vatan, millet ve cemiyet konularına yazılarında yer verdiği görülmektedir. Sonra giderek İttihatçılar karşıtı, Sulh ve Selamet ile Hürriyet ve itilaf Fırkası taraftarı olduğu görülmektedir. Örneğin Hasan Tahsin Receb Bey, 2 Aralık 1918 tarihinde Hukuk-u Beşer gazetesinde yazdığı "Vatan Cemiyetleri" adlı yazıda adil Wilson'un müzaheretiyile hakkın yerini bulacağını, bizim emelimiz, hayat hakkı ve mevcudiyetimiz teminat altına alınacaktır dedikten sonra İzmir'de Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin de bu maksatla teşekkül ettiğini matbuattan öğrendiklerini

²⁵⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 129-130.

²⁵⁹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 129-132.

²⁶⁰ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 129-137.

²⁶¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 142-143.

kaydeder. İlaveten “İşte dün programını neşrettiğimiz Sulh ve Selamet Cemiyeti, iki gün evvel de teşekkülünü telgraf havadisi olarak bildirdiğimiz Vatan Cemiyeti bunlar hep Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye fikri etrafında az çok farklarla vatanın temin-i selamet ve istiklali endişesiyle teşekkül etmiş müessisat-ı milliyemizden” olduğunu belirtir. Hukuk-u Beşer gazetesi muhterem ve mukaddes gaye etrafında oluşan cemiyetleri takdirle alkışlamakla beraber böyle buhranlı zamanlarla milletin mesaisinin dağılmasını büyük bir tehlike olarak telakki ettiklerini belirttikten sonra “bütün bu cemiyetler erkânının aynı kutb-u emel etrafında, aynı programla amel olarak, daha mütecanis ve müstesna bir sima ve hüviyetle ve daha metin, daha vasi bir teşkilat ve kudretle meydan-ı mücadeleye atılmalarını temenni ediyor” demektedir.²⁶² Hasan Tahsin Receb, Mütareke döneminin başında bu yazısında birlikten ve millicilikten bahsetmesine karşın daha çok müstakil davrandığı anlaşılmaktadır. Çünkü Nail Morali konuya ilişkin iki hatıratından 1976 yılında yayınladığı *Mütareke’de İzmir Önceleri ve Sonraları* adlı hatıratında Mondros Mütarekesi’nin akdinin yedinci günü gayri resmi iki kardeş ve bazı İzmirli (Hasan Tahsin Receb’in adı yok) ile İzmir Müdafaa-ı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti’ni kurduklarını, Hasan Tahsin’in (Selanikli Nevres, Bokston Tahsin) İzmir’e harp için geldiğini, onların Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışmalarına pek katılmadığını, Kordon’da matbuat aleminde onu sık gördüğünü, ateşli, ele avuca sığmaz bir genç olduğunu, gazetesinde milli davayı savunduğunu, ama kendi aleminde bir yazar olduğunu, Tahsin’in büyük bir tabanca koleksiyonu olduğunu ve mukavemetin şehir dışında yapılması gerektiğini kendisinden rica ettiklerini belirtmektedir.²⁶³

12 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde yayınlanan “Dikkat Edelim Tehlike Yaklaşıyor” adlı baş makalesinde

“Görülüyor ki on bir sene bu memleketi felaketten felakete sürükleyenler bu bedbaht milleti sefaletin o bütün nur-u teselli ve şifadan mahrum-u levs-i alud derinliklerine yuvarlayanlar hayatı, hissiyatı, mefkureleri tevana (güçlü, kuvvetli)

²⁶² Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 17-18.

²⁶³ Morali, *Age.*, 104, 150; Nail Morali, 1973 yılında Türk Tarik Kurumu tarafından basılan *Mütareke’de İzmir Olayları* adlı diğer hatırasında ise benzer ifadeler kullandığı görülmektedir. Morali, Hasan Tahsin (Nevres)’in “Bokston” lakabı ile tanındığını, Büyük Harp içinde gazeteci olan bu çocuğun siyasi durumunun belli olmadığını, kendisini sevdiklerini, Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti çalışmalarına pek katılmadığını belirttikten sonra “Selanikli Hasan Tahsin bize yakın olmakla beraber gazetesinde milli hisleri ile diğer bozguncu ve yozgun meslektaşlarından uzak, tehlikeyi gören, savunan yazılılarıyla yalnız başına, serazat çalışmayı tercih ediyordu, kanaatindeyim” demektedir. Morali, *Age.*, s. 170; Arıkan, *Age.*, s. 8.

vücut-u evlatlarımızı kanlı, çamurlu, seylablarda, Ummanlarda boğanlar, yetim, öksüz kalan bi-vayelerin ah ve matemini musiki-i safa edinenler, uzun seneler emilen kanlarımızla sermest ve bi-huşt yaşayan caniler sanki onlar değilmiş gibi hala gözlerimiz önünde o katillğin en iğrenç, en feci vaziyetiyle duruyor. ... aklıktan Kafkas'ın karlı ve fırtınalı şaikalarına namus ve şeref-i millisini korumak için bi-muhaba koşan babayiğit dilaverlerinizi o katillerin şerefrazı, haydutların en vicdansız olan Enver'in haris ve kudurmuş acemi emirleriyle Moskof çizmeleri altında Ermeni bombaları, düşman süngüleri arasında hak-ı helake süren o caniler ki ona İttihat ve Terakki diyorlar. bu bedbaht memleketimizin, bu şirin vatanımızın inkıraz ve izmihlalini kendi yavrularımızla, kendi silahımızla, kendi süngülerimizle ihzar ettiren ve bizi bu feci olduğu kadar da maksatsız ateşler arasında boğduran, öldüren, mahveden bunlar, bu menhus İttihat ve Terakki o caniler ocağı ki hala bacasından savurduğu zehr-âgın dumanlarla sema-yı ismetimizi karartıyor. ... bu beliyeye-i uzmayı başımıza getirenler haşa ne Enver, ne Talat, ne Cemal hayır, hayır!" demektedir.²⁶⁴

18 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde kaleme aldığı "Anasır-ı Gayr-i Müslime El El Yürüse!" adlı baş makalesinde ise "... Müslüman ve Türk istibdadı diye ortaya atılan koca hezeyanda biz Müslüman ve Türk kuvve-i hayatiyesi, anasır-ı iktisadiyesini boğmayı, ezmeyi, onu demirbaş bir eşya menzelesine indirmeyi görüyoruz" demektedir.²⁶⁵ 19 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer adlı gazetede kaleme aldığı "Namus Uğrunda!" adlı baş makalesinde Türk tarihi, Yunan işgali ve payitahtın merkezi İstanbul'a dikkat çekmekte ve

"Evet, ey nasiye-i gurur ve haşmetinde altı yüz senelik bir tarihin hatıra-ı celadet ve hamasetini taşıyan Türkler! Osmanoğulları! Fatihleri, Yavuzları, Süleymanları yetiştirmekle tarihlerin olgun sahifelerini canlandıran, asar ve edvar-ı maziyenin afak-ı devr-i edvarına ikil-i şan ve şeref konduran asil Kayı hanlıların temiz kanlı, pak alınlı evladları! ... Yunanlılar ki uhuvvet-i beşeriyeden ziyade kendi hasis ve aç gözlü menfaatleri uğruna karıştıkları harpte ... Halife'yi İstanbul'dan o bütün cibilliyet-i ahlakiyesiyle Konya'nın ıssız, izbe sahralarına koymak istiyorlar. Hüsrân ve vedd-i bahtına ağlayan bizleri sürmek, ademin bi-payan derinliklerine, çirk-abelerine yuvarlamak arzu ediyorlar. Uyan ey Türk oğlu uyan! Uyan ey vahdaniyet-i ilahiyeye mu'tekid, İslamlığın ateşin kalbi, ruhu pür-heyacan olan Müslüman Türk uyan!" demektedir.²⁶⁶

²⁶⁴ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 40.

²⁶⁵ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 56.

²⁶⁶ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 60.

Hasan Tahsin Receb, 20 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer adlı nüshada kaleme aldığı “Ajans İstefani’nin Tebliği ve Mantık-ı Hadisat” adlı baş makalesinde Roma’dan telsiz telgrafla alınan malumatı paylaşmakta ve “İtalya’nın Dalmaçya, İper (Epir) ve Asya-yı Suğra hakkındaki nikat-ı nazarını değiştirmedigini ve değiştirdiğine dair deveren eden şayianın asılsız olduğunu ilan eder” demektedir. Ayrıca Ajans İstefani’nin baladaki tebliğde bulunduğunu, bizde de çoktan beri böyle mühim bir tebliği bekliyorduk diyordu. Ayrıca “İtalya’nın Adriyatik meselesinde Epir’i Yunanistan’a feda ederek ilan-ı iflas etmesi adalarla alaka-i amelîyesini kat’ ederek Bahr-i Sefid’e kendi zararlarına tehlikeli bir surette muvazeneyi ihlale müsaade etmesi hele Garbi Anadolu bahsinde elleri ayakları bağlı Yunan amaline hizmet etmesi bizi hayretlere düşürüyordu” demektedir.²⁶⁷ 21 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer adlı gazetesinde Kozmos, Amelîtiya, Estiya, Patris vasıtasıyla Umum Rum Matbuatı’na hitaben “Hakimiyet-i Hükümet Şerait Tahtındadır” başlıklı bir başyazı kaleme almış ve

“Buna bütün varlığımızla inanalım ki her hangi bir milletin hakkı verilmez, inkar olunursa o millet gördüğü zulüm, maruz kaldığı tazyik nispetinde infilak eder. Kendisini devirmek isteyen her hangi bir kuvvetin ihtirasına parçalamak hissine ayrı-ı hayır(la) daha büyük bir saldırıyla mukabele eder, karşılık verir ve yaşar. ... Hak el-insaf düşünelim sizin, Yunanistan’ın İzmir hakkındaki mutalebatı da bu yolda bir iddia-yı batıl değil midir? Şu memleketin birkaç kilometre sahillerinden başka sizinle yakın Yunanlığın mevcudiyetiyle alakadar ne gösterebilirsiniz? Sırf hayal-i şaibe-i ihtiras, fikr-i tarafgiri ve milliyetle iddia ettiğiniz nüfus kesafeti mi? Alman diplomatı Bismark’ın 1870 nazariyesi mucibince hakk-ı fethiniz mi var? ... Gerçi komşumuzsunuz şefaate ihtiyacımız var. Fakat şu hasta dediğiniz Türk milleti terk-i hayat eder. Sizin gibilerin ihtirasatı yüzünden memleket kan ve kemik olarak kalır. O zaman şefaate edersiniz, bu günkü adaleti tahkim ve takrir etmek isteyen büyük muhakemelerden bila-ıştibah ruy-ı kabul görüp iktisab-ı hukuk ediniz” demektedir.²⁶⁸

2 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde “İzmir’de Hilal-i Ahmer?!” başlıklı başmakalesinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Osmanlı’da kuruluşu, Dr. Besim Ömer Paşa ile Celal Muhtar gibi kişilerin Hilal-i Ahmer çalışmalarındaki etkisine değindikten sonra sözü cemiyetin İzmir şubesine getirmiş ve kuruluşunda siyasetin aksi istikamette seyretmesiyle şimdi hapse giren Vali Rahmi Bey’in büyük hissesi olduğunu belirtmiştir. Sonra da

²⁶⁷ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 64.

²⁶⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 68-69.

sözlerine “*Rahmi, Şarl Krabobr (Caharles Krabbe?) Bey gibi Janti (...) faal ve cidden gayretli ve insaniyet-i perver bir gencin muzaheret-i ve diğer birçok hayırlı zevatın muavenetiyle ekseriya hudud-u salahiyet ve kavanini tecavüz ederek Hilal-i Ahmer’i pek kuvvetli bir surette besliyor. Muvaffakiyetini temin ediyordu. ... Bir şeyler oldu. Hilal-i Ahmer merkezinde istifalar oldu fakat öyle zannediyorum ki Hilal-i Ahmer hastalandı ve tedaviye muhtaçtır*” şeklinde devam ediyordu. Hasan Tahsin Receb burada daha önce Vali Rahmi hakkında birçok yazı yazmakla beraber Hila-i Ahmer konusunda hakkını teslim ettiği görülmektedir. Zaten makalesinin girişinde “*Mesleğimiz Sezar’inkini Sezar’a vermek, herkesin hakkını teslim etmek olduğundan*” bahisle tarafsız ve hakkaniyetli davranacağını ifade etmekteydi.²⁶⁹ Başmuharriri yazın hayatında İttihatçılara karşı bu çizgiye gelmesinde Hilal-i Ahmer’in içine düştüğü acıklı durum ile yaklaşan işgal tehlikesi getirmiş olmalıdır. Hasan Tahsin Receb, 6 Mart 1919 tarihinde Hür Hukuk-u Beşer adlı gazetesinde yayınladığı ve gazetenin iki sayfasını aşan bir hacim kaplamakta olan “*Vahdet-i Milliye*” adlı uzun başmakalesinde şöyle dediği görülmektedir. Sermuharrir burada Milli Kongre, Milli Bölük heyetleri ile Mütareke dönemi kabinelerini değerlendirmekte ve

“İstanbul’dan gelen rüfekamızda vahdet-i milliyeyi tarsin için zevat-ı malumeden müteşekkil Milli Bölük Heyeti’nin esas ve tarz-ı teşekkülü hakkında nizamnamesinin tanzim edilerek Heyet-i Umumiye, Meclis-i Ayan içtima ile ifa-yı vazifeye mübaderet edeceklerini gördük. Bundan evvel de bir de Milli Kongre teşekkül etmiş ve bazı mukarrerat ittihaz eylemişti. Bu Milli Kongre heyetini teşkil eden zevatın bir kısmına Milli Bölük’te de tesadüf ediyoruz. Mütarekenin akdinden sonra güzeran eden bu uzun müddette acz-i bi-payan içinde çırpınıp durduk. Bu müddet zarfında idare-i hükümeti ele alan iki İzzet Paşa ve üç Tevfik Paşa kabinelerinin icraat namıyla meydana getirdikleri asarın hiçten başka bir şey olmadığını bizimle beraber Dünya gördü ve anladı. İki istihale devri geçirdikten sonra teşekkül eden bu üçüncü Tevfik Paşa kabinesinin de heyet-i umumiyesi itibariyle payidar olamayacağı bedihi. ... Vahdet-i Milliye için payitahta toplanan birkaç zatın vücuda getireceği bir bölük de milleti temsil edemez ve edemeyecektir. Ahali ve ezcümle taşra ahalişi şu on senelik Meşrutî devirde hep merkezde toplanan eşhas ve zevatın keyif ve arzularıyla mutlakiyet-i idarede düçar olmadıkları zararların pek müthişlerine maruz kaldıklarından böyle üç beş şahıs ve zatın hususuyla aralarında eski İttihat kuvvasına mensup olanlar da bulunduğu görünce alelumum milleti temsil etmelerini nazarı itimatla bakmamakta pek haklıdırlar. Tevfik Paşa’nın teşkil ettiği bu üçüncü

²⁶⁹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 72.

kabinenin de bitaraf zevattan mürekkep bulunduğunu İstanbul rüfekamızın muhabirlerinin neşrettikleri mülakatlardan anlaşıldı" demektedir.²⁷⁰

Hasan Tahsin Receb, 6 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde "Hürriyet ve İtilaf Kabinesi" adlı yazısında dünkü "Korkuluk" adlı makalesinde Tevfik Paşa'nın acizlik ve zaafını, kabinesinin renksizliğini, adaletini şiddetle tenkit ettiğini belirttikten sonra bugün Damat Ferit Paşa'nın başkanlığında bir Hürriyet ve İtilaf Fırkası kabinesi oluşturulduğunu bildiren telgrafi sevinçle okuduklarını ifade etmektedir. Ayrıca Damat Ferit Paşa ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası hakkında şu övücü sözleri savurduğu görülmektedir:

"Damat Ferit Paşa Meclis-i Ayan'da mümtaz bir sima, yüksek bir şahsiyettir. Bazı ufak tefek gaflarından sarf-ı nazar cidden mesail-i aliye-i siyasiyeye vukufu vardır. Devrin icabat ve ihtiyacatını takdir edecek bir hüviyettir. Tevfik Paşa'nın üç aydan fazla memlekette teşevvüş ve tereddüt içinde, kıymetli vakitlerimizi ısraf edişi, cidden büyük bir ziya'dır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nun böyle buhranlı zamanlarda cesaret-i medeniye gösterip bar-ı mesuliyeti omuzlarına almasını biz şayan-ı tebrik ve takdir görüyoruz. ... On sene evvel teşekkül eden ve ilk intihap mücadelelerine oldukça mücehhez dahil olan ve fakat Meclis-i Mebusan'nda olsun, alem-i matbuatta olsun, hep bu yanlış zann-ü zehaplarla Hürriyet ve itilaf'ın şaşaladığını, icraat namına pek az bir eseri meydana çıkardığını görmüş ve teessüf etmiştik."²⁷¹

Hasan Tahsin Receb, Damat Ferit Paşa hakkında bu övücü sözleri sarf ederken, devrin Sadrazamlarından Ahmet İzzet Paşa ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu, Şura-yı Devlet Reisi Filozof Rıza Tevfik Bey'in farklı düşündüğü görülmektedir. Çünkü Padişah VI. Mehmet Vahidettin ile Sadrazam Ahmet İzzet Paşa arasında Mondros Mütarekesi'ni imzalamaya gidecek olan delegeler konusu görüşülürken, Padişah'ın "Ben Ferit Paşa'nın gönderilmesini düşünüyorum" buyurmaları üzerine Sadrazam; " Bu zat, uzun zamandan beri devlet memuriyetinde bulunmamış ve adeta deli gibidir. Böylesi önemli görev ve devletin hayati meseleleri kendisine havale edilemez" diyordu.²⁷² Öte yandan Mayıs 1919 tarihinde Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik Bey ile Keçecizade ailesine mensup Şişman Reşat Bey arasında Sadrazam Damat Ferit Paşa hakkında şu konuşma geçiyordu. Filozof, Damat Ferit Paşa

²⁷⁰ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 76-77.

²⁷¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 78.

²⁷² Ahmet İzzet Paşa, *İstiklal Harbi'nin Gerçekleri-Feryadım*, C. 2, 2. bs., Yay. Haz. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, İstanbul, 2017, s. 27-28.

hakkında “Paşa her şeyden ziyade teşrifata ehemmiyet veriyor” demesi üzerine Reşat Bey, “.... Onun öyle asaleti, kibarlığı falan yoktur. Vakıa sefil bir aileden de değildir. Ferit Paşa, Sultan Efendi'nin ilk zevcinin katibi olarak Balta Limanı Sarayı'na gelmişti” demiştir. Rıza Tevfik Bey, sözlerine devamla Paşa kim “redingotunun göğsünü ilikleyip huzuruna çıkar ve adap ile lakırdı söylerse, onu mutlaka herkese tercih eder. ... bizim gibi nadir redingot giyenler ve dik yakalı gömlek kullananlar, laubali kısa bir ceketle kendisi ile konuşursa Paşa'nın teveccühünü celb edemezlerdi. Daima dalkavukları etrafında toplamış oldu”²⁷³ diyerek onun adam tanımadığını, dış görünüşe göre hareket ettiğini ve dalkavuklara aldandığını belirtmektedir. Mustafa Kemal Paşa, 20 Şubat 1920 tarihinde Berlin'de bulunan Talat Paşa'ya yazdığı cevabi mektubunda Kuva-yı Milliye, Heyet-i Temsiliye'nin durumunu, iç ve dış siyaset konusundaki görüşleri ile son Meclis-i Mebusan'da yaşananları uzunca değerlendirdikten sonra konuyu İstanbul'a ve Ferit Paşa'ya getirmekte ve “....İstanbul'da 30-40 bin İngiliz ve aynı miktarda Fransız kuvveti vardır. Polis ve Jandarmamız dahi ecanibin aletidir. Ali Kemal, Refi Cevat ve hempaları gibi alçaklar, Ferit Paşa ve tevabii gibi ahmaklar kendilerini düşman mevcudiyetinden istifade ederek emin görüyorlar ve teşebbüsat-ı mel'anelerinde serbest bulunuyorlar” demektedir.²⁷⁴

5.c. İzmir'de Önde Gelen İttihatçılar: Rahmi Bey-Alaiyeli zade Mahmut Bey

Hasan Tahsin Receb kendisi de bir ittihatçı ve Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olmasına rağmen İttihatçılarla Mütareke döneminde nedense pek anlaşamamıştır. Bunlar arasında Köylü gazetesi sahibi Mehmet Refet ile Anadolu ve Duygu gazeteleri sahibi Haydar Rüştü Bey hemen öne çıkmaktadır. Gerçi Köylü gazetesi İttihat ve Terakki'nin yayın organı değildi ama cemiyetin fikirlerini savunmaktan geri kalmıyordu. İttihat ve Terakki'nin İzmir'de açtığı klüpler ve orada düzenlenen sosyal ve kültürel etkinlikler Köylü gazetesi tarafından sürekli destekleniyordu.²⁷⁵ Hasan Tahsin'in Köylü gazetesi ve sahibi Mehmet Refet ile yaşadığı sürtüşmeleri yukarıda özellikle İzmir'e gelmesi ve Sulh ve Selamet Cemiyeti başlığında birçok kez değinildi. Köylü gazetesi sahibi Mehmet Refet Bey ile nasıl sürtüşmeler ki öncelikle

²⁷³ Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım*, Yay. Haz. Abdullah Uçman, 3. bs. , İstanbul, 2013, s. 107-108.

²⁷⁴ Tekeli-İlkin, *Agm.*, s. 325.

²⁷⁵ Zeki Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, İzmir, 2006, s. 84.

Hasan Tahsin Receb'in ticari ortağı ve gazetelerinin mesul müdürü Dr. Avni Muhiddin Bey, Yeni Köylü adıyla bir ticarethane işlettiği görülmektedir. İki gazete sahibinin arasındaki sürtüşmelerin temelini Köylü adını taklit ederek Yeni Köylü isminde bir yer işletmelerinden başladığını tahmin etmek hiç de zor değildir. Bunun dışında ikisi de başta İttihatçı taraftarı idi. Hasan Tahsin Receb ilaveten Teşkilat-ı Mahsusa üyesi idi. Köylücü Mehmet Refet ise sonradan gazetesini Beyler Sokağı'ndan Birinci Kordon'a taşıyarak Yunan taraftarı oldu.²⁷⁶ Zeki Arıkan'a göre Köylü gazetesi on bir yıllık yayın politikasını Nisan 1919 tarihinden itibaren değiştirmeye başlamıştır. Bu yüzden işgal boyunca Yunan çıkarlarının savunucusu oldu.²⁷⁷ Çünkü Mehmet Refet Bey (Menekşelioğlu), Köylü'ye arkadaş olarak çıkardığı Alsancak gazetesinin (1327/1911) alt başlığında "*Alsancağın şan ve şerefini müdafaa eder, mavi beyaz emellerini ezer, Yunan fikirli kafaları kırar öz Osmanlı gazetesidir*"²⁷⁸ derken işgal sonrası büyük bir değişim yaşadığı görülüyor. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı ağır saldırılarda bulunan Mehmet Refet, "*pash tüfeklerle, kırık süngülerle*" başarıya ulaşamayacağını savunuyordu.²⁷⁹ Ama Mustafa Kemal Paşa'nın komutasındaki Türk milleti ve ordusu Ali Kemal gibi Köylü gazetesi sahibi Mehmet Refet'i de hüsrana uğrattı. Bu yüzden Mehmet Refet de Yüzellilik Liste'nin 109. sırasında yerini aldı. Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Arşiv Belgelerinde Yüzelliliklerin Listesi üç liste şeklinde düzenlendiği görülmekte olup, 3527 Sayılı Af Kanunu Neşri Üzerine Yurda Dönen 150'lik Eşhasa Ait Liste'de Köylü Refet'in (İzmir) adı görülmektedir.²⁸⁰ O da bu durumu tahmin ettiği için İzmir'in kurtuluşundan birkaç gün önce Midilli Adası'na kaçtı. 30 Ağustos 1927 tarihli Anadolu gazetesinden öğrenildiğine göre M. Refet'in eşi, üvey evlatlığı ve üvey kızının Türkiye'ye dönmesi için Dahiliye Vekaleti tarafından özel izin vermiştir. Onlarda İzmir Karşıyaka'ya yerleşmişlerdir.²⁸¹ Ayrıca Hasan Tahsin Receb'in sürtüştüğü isimlere Vali Rahmi (Arslan) Bey, tüccardan Alaiyeli Mahmut Bey ile Ali Fikri Bey de rahatça eklenebilir.

²⁷⁶ Öktem, *Age.*, s. 46, 50.

²⁷⁷ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, s. 7.

²⁷⁸ Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, s. 82.

²⁷⁹ Arıkan, *Agm.*, s. 146; Zeki Arıkan, "Köylü Gazetesi ve İşgal", *Atatürk Yolu*, S. 2, 1988, s. 187-200.

²⁸⁰ Osman Öndeş, *Vahideddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor-Millî Mücadele ve Sürgün Yılları*, İstanbul, 2012, s. 368-374.

²⁸¹ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, s. 7.

Vali Rahmi Bey: 1913 yılının sonundan itibaren İzmir’de beş yılı aşkın valilik yapan Rahmi Bey, Mondros Mütarekesi öncesi barış girişimleri sonuçsuz kalınca Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından “*muhalif-i kanun*” davranışlarından dolayı 24 Ekim 1918 tarihinde görevine son verilmiştir.²⁸² Hasan Tahsin Receb’in 11 Aralık 1918 tarihinde Hukuk-u Beşer gazetesinde “*Esbak Aydın Valisi Rahmi Bey*” adlı uzun bir yazı yayınlandığı görülmektedir. Burada Hasan Tahsin Receb Bey “*Güya İslamlar arasında fikr-i iktisadi uyandırarak Müslüman tüccar yetiştireceğini ötede beride tefahürle söyleyen Rahmi Bey’in sa’y, kendi mensubini ve mültezimi beş altı kişiye münhasır kalıp bunların arkalarında asıl sermayedarlar Hıristiyan’dır*” demekte ve buradaki (İzmir kast ediliyor) hususi şeriklerden başka İstanbul’da da ticari münasebette bulunduğu adamlar olduğunu ilave etmektedir. Bunlardan birisi olan Dava Vekili Emanuel Karasu Efendi (Selanik ve İstanbul Mebusu) ile Rahmi Bey’in ilişkisi üzerinde durmuştur. Hatta bu kişinin Ordu Levazım Reisi Topal İsmail Hakkı Paşa ile Rahmi Bey’i barıştırdığını ve aralarında husumeti bitirdiğini belirtir. Ayrıca İzmir’deki hususi şirketler ile Bulvar Şirketi’nde mühim hissedarlar arasında olduğu halk arasında söylendiği gibi adı geçen şirketlerin hissedarlarının bazıları tarafından da yakınlarda bu durum açıklandığını belirtmektedir. Ama her yerde mağlubiyet ortaya çıkınca ve müttefiklerimiz de sulh dilenmeğe başlayınca Rahmi Bey’in tavır değiştirdiğini, halkın hükümete karşı bağırmasına az zaman kala da “*İngiliz ve Fransızlara karşı olan muamelat ve etvar-ı nazikanesini bir kat daha arttırdı. Ve hatta Bornova İngiliz Kulübü’nden düvel-i mutelifi tebaasına pek müşfikane bulunarak her zaman himaye ve tesahüb ettiğine dair bir arz-ı mazhar imzalatmaya teşebbüs ettiğini*” belirtir. Ayrıca Rahmi Bey’in bir iki kez İstanbul’a gittiğini, eski Umur-u Hukukiye Müdürü Karabiber Efendi ile bir İngiliz’i sulh ve mütareke için Bahr-i Sefid’e gönderdiğini ve sonra da merkezi hükümeti haberdar ettiğini belirtir. İzmir’de kurulmaya başlayan dağlarda ve vilayet dahilinde gerekli tedbirleri almak için memurlar gönderen bir komite kendisine ihbar edildiğinde azaların hepsini bildiği halde sadece bir şahsı çağırarak iltifat eder tarza davrandığını ilave eder.²⁸³

Hasan Tahsin Receb yönetimindeki Sulh ve Selamet gazetesi, 21 Ocak 1919 tarihli telgraf haberinde İstanbul’un her tarafında ittihatçılar aleyhine hararetli ve gürültülü nümayişler yapıldığını, Aydın eski valisi Rahmi Bey’in

²⁸² Ahmet Mehmetefendioğlu, “Yeni Belgelerle İzmir Valisi Rahmi Bey’in Oğlunun Kaçırılması”, *Tarih ve Toplum*, C. 15, S. 88, Nisan 1991, s. 32.

²⁸³ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 22.

yakında tevkif edileceğine İstanbul'da kesin gözüyle bakıldığını belirtmektedir.²⁸⁴ Bir süre sonra da 12 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde “*Vilayet Havadisı*” köşesinde Nurettin Paşa'nın Valiliği zamanında Aydın Eski Valisi Rahmi Bey'in tutuklu olarak İzmir'e gönderilmesi için hazır etme müzekkeresi yazılarak İstanbul'a telgrafla bildirildiği haber alınmıştır denilmektedir.²⁸⁵ Bu haberler üzerine Rahmi Bey'in tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'nde habs edildiği anlaşılmaktadır. Rahmi Bey'in tutukluğunun ilk dönemlerinde oğlunun başına elim bir hadise gelmiştir. Çünkü 13 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde başlarında laz serpuşu olan iki kişinin Bornova İngiliz Kulübü önünde oynayan eski Vali Rahmi Bey'in oğlu Alparslan Bey'i kucaklayarak kaçırdığını, kaçırılanların Rahmi Bey'in gadir ve zulmüne uğrayanlar olduğu belirtilmekte ve “*Rahmi Bey gerçi seyiyat ve cinayatiyle muhitimizi karartmış, parçalamış şahsiyetlerden olmakla beraber memleketin asayiş ve inzibatı namına bu cüretkarane teşebbüse teessüf ettik*” denilmektedir. Bu konudaki geniş bilgiyi yarınki gazetemizde bildireceğiz demelerine rağmen²⁸⁶ 14 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesi nüshasında konuya ilişkin tek satır malumat olmadığı görülmektedir. Ahmet Mehmetefendioğlu konuya ilişkin önemli çalışmasında Manyaslı Şevket, Manyaslı Mahmut ve Çerkez Ethem tarafından Nif (Kemalpaşa) istikametine kaçırılan Rahmi Bey'in oğlu Alparslan'ın (aile arasında Alp denilmektedir) nerede olduğu belirtilmemekle beraber Teşkilat-ı Mahsusa'nın önde gelenlerinden Kuşçubaşı Eşref'in (Çerkez Eşref) evine götürüldüğünü yazar.²⁸⁷ Görüldüğü gibi bu kaçırılma olayı baştan sonra bir Çerkez organizasyonu olarak zuhur etmiştir. Hür Hukuk-u Beşer gazetesinin 18 Şubat 1919 tarihli nüshasında yer alan “*Dereden Tepeden Ne Diyelim*” köşesinde Alparslan Bey hakkında gazetemizde hükümet için yazılan yazıda muharririn fahiş hatasına değinilmekle beraber bu hatanın ne olduğunu mevcut sayılardan tespit edilemedi.²⁸⁸ Bu arada Türk basınında ilk “*Dereden Tepeden*” köşesini Tanin gazetesinde Mehmet Asım Bey'in (Us) yazdığını ilave edelim. Hasan Tahsin Receb Bey eski bir İttihatçı olarak fırkanın yayın organı olan Tanin gazetesindeki uygulamayı önce aynı şekilde gazetesinde uyguladığını (7 Şubat 1919) sonra sözü geçen ifadenin sonuna “*Ne Diyelim*” ifadesini

²⁸⁴ *Sulh ve Selamet*, 22 Kanunusani 1335/1919, No. 19.

²⁸⁵ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 42.

²⁸⁶ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 46.

²⁸⁷ Mehmetefendioğlu, *Yeni Belgelerle İzmir Valisi Rahmi Bey'in Kaçırılması*, s. 33.

²⁸⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 57.

eklediğini (12 Şubat 1919) belirtmek gerekir.²⁸⁹ Hasan Tahsin Receb, 7 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer nüshasının “İftiralara Cevap” köşesinde “Tahsin” imzasıyla “Rahmi Bey’in çocuğu meselesinde benim meşgul olduğumu, alakadar bulunduğumu iddia edenlere sefil, habis ve namert derim. Ben fikri isyanımı kalemimle tamim edenlerdenim” demektedir.²⁹⁰ Hasan Tahsin Receb, Musavat gazetesinin Salihli’deki özel muhabirinden aldığı telgraf çerçevesinde 8 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde “Her Şeyden İbret Alalım!” adlı başmakale eski Vali Rahmi Bey’in oğlu Alparslan’ın kaçırılması konusunu enine boyuna değerlendirmekte ve

“Bugün bir ser-güzeşt bitti. Alparslan, yalçın kayalardan, Çerkez otağından harim-i ailesine, ağuş-i madere avdet etmiş bulunuyor.... Çocuğu istasyonda altın işlemeli musanna Çerkez kamasıyla, revolvériyle, Çerkez kemeriyle, pür-azamet görenler bu yavrunun istikbalde bir sergerde, bir sahib-i kıran olmasa da namzed bulunduğunu iddia ediyorlardı. Alparslan hakikaten Çerkez asileriyle birlikte geçirdiği günleri... pederinin kabahat ve hatiatını daha iyice tetkik ve tamik sevodasına düşecektir. Bornova hadisesinden maksat tazminat, fidye-i necat almak değil, benim ve memleketim aleyhinde istimal edilecek ve binlerce şehit oğullarının haklarından terekkiüp etmiş tabii pek gayri meşru bir surette toplanmış olan Rahmi’nin milyonlarını azaltmaktır. ... Çerkez Ethem Bey ve rüfekası Rahmi’nin bükülmez kolu, milyonlarca altınıyla İttihat ve Terakki’nin her zaman için Vatan ve İtilaf Heyet-i Düveliyesine tehlike olduğunu nazar-ı dikkate alarak bu müthiş kuvveti, Rahmi’nin İttihat ve Terakki teşkilatı uğruna istimal edeceği bu altın bombayı elinden alarak fezasız, arızasız bir surette bu biçare vatanın temin-i selamet ve terakkisine vüs’ve iktidarı dahilinde hizmeti düşünmüşlerdir. ... Şimdi Burunova vakası tavazzuh etmiş bulunuyor. Meselede endişe-i vatan gayesiyle müthiş bir teşkilatın ruhu olan bir uzva maddi ve manevi bir darbe indirmek ve sonra da el’an İttihat ve Terakki illetiyle musab birçok halkımızın ve hele Düvel-i İtilafiye’nin murahhaslarının nazar-ı dikkatlerini teşkilatın gizli kuvvetleri, manevraları üzerine celp etmektir” demektedir.

Ayrıca Hasan Tahsin Receb Bey yazısında Çerkez Ethem’in Alparslan’ın validesine son derecede nazik bir lisanla yazılmış bir mektup gönderdiğini haber aldıklarını ama mektubun içeriği hakkında malumatlarının olmadığını belirtmektedir. Bunun dışında Sapançalı Baki Bey ile Çerkez Ethem ve arkadaşları arasında Rahmi Bey’in oğlunun kurtulması için samimi mektuplaşmalar olduğu anlaşılmaktadır. Kardeşim Baki Bey

²⁸⁹ Topuz, Age. , s. 105.

²⁹⁰ Gökdemir, Hukuk-u Beşer, s. 81.

hitabıyla yazılan mektup, Baki ihtiram mirim şeklinde bitmekte ve “*Rahmi Bey’le olan samimiyetinizi ispat etmek suretiyle ikidir pek muhikk olan teşebbüsâtında mani olduk. Natamam bıraktık. Birinci teşebbüsâtında maksat, hayata tecavüz olduğu için bir derece haklı idik*” denilmektedir.²⁹¹ Yıllar sonra Alparslan Bey ile yapılan röportajda istenen parayı Alanyalı zade Mahmut Bey, Nazmi Topçuoğlu ve Henry Giraud’un arasında paylaşarak ödediğini belirttiikten sonra kurtuluşunu şöyle hikaye etmektedir. “*Paranın ödenmesinden sonra beni bir çiftliğe götürdüler. Oradan Salihli’ye geldim. Miktar 53 bin liraydı. Yarısı altın yarısı kağıt. Ve bana da bir tabancayla bir kılıç hediye ettiler. Bir Çerkez kaması hala duruyor. Salihli’de Sapançalızade Baki Bey beni karşıladı. Bir marşandiz treniyle Basmane’ye geldik. Oradan da bir vagon bir lokomotif beni Bornova’ya götürdü*” demektedir.²⁹² Vali Rahmi Bey’in oğlunun kaçırılması hadisesi Çerkez Ethem’e ikinci idam cezasının (ilkini 9 Mayıs 1921 tarihinde Ankara İstiklal Mahkemesi) verilmesine sebep oldu. Mahkeme kararına göre Çerkez Ethem, Rahmi Bey’den intikam almak için oğlu Alparslan Bey’i dağa kaldırarak ellüç bin adet yüzlük evrak-ı nakdiye fidye-ü necat ahz eylediği gerekçesiyle İzmir’de giyaben yargılandı ve 22 Temmuz 1339/1923 tarihinde Manyaslı Şevket’le beraber idam cezasına mahkûm edildi. Olaya karışan diğer sanıklar kardeşi Çerkez Reşit, Kozma ve Atanas adlı kişiler ise tevkif olunacakları tarihten itibaren onar sene müddetle kürek cezasına çarptırıldılar. Ama Çerkez Ethem yakalanamadığı için söz konusu idam cezaları uygulanamadı.²⁹³

30 Mart 1919 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinin “*Vilayet Havadisî*” sütünü altında verdiği haberde eski Vali Rahmi Bey’in keyfi muamelesinden dolayı görevinden azledilen Müftü Rahmetullah Efendi’nin Vilayetimiz müftülüğüne tayin olunmuştur denilmektedir.²⁹⁴ Böylece Rahmi Bey tarafından görevden alınanların geri dönmeye başladığı görülmektedir.

İzmir Ticaret Odası heyetinin süresi dolduğundan 2 Şubat 1330/15 Şubat 1914 tarihinde Vali Rahmi Bey’e vekâleten Defterdar Tevfik Bey’in nezaretinde hükümet binasında 14 tüccarın katılımıyla seçim yapılmış ve Oda İdare Heyeti’ne altı aza seçilmiştir. İdare Heyeti azalarının aralarında yaptığı iş bölümüne göre Alaiyeli Mahmut Bey Birinci Reisliğe getirilmiştir. İkinci

²⁹¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 84-86.

²⁹² Taçalan, *Age.*, s. 130.

²⁹³ Mehmetefendioğlu, *Yeni Belgelerle İzmir Valisi Rahmi Bey’in Kaçırılması*, s. 36.

²⁹⁴ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 135.

Reisliğe ise Masrob Simonyan seçilmiştir.²⁹⁵ Böylece İzmir Ticaret Odası reisliğine ilk defa bir Müslüman seçilmiş oldu. Ama Nurdoğan Taçalan Türklerin fazla ticaretle uğraşmaması yüzünden İzmir'in ticari dünyasında pek fazla etkisi olmadığını belirtir.²⁹⁶ İttihat ve Terakki döneminde İzmir Ticaret Odası Başkanı olarak görev yapan Alaiyeli Mahmut Bey hakkında 22 Mart 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinin "*Vilayet Havadisı*" köşesinde "*Muhtekirlerden Alaiyeli Mahmut Bey tevkif edilmiştir. Hukuk-u Beşer: Darısı diğerlerinin başına!*" demektedir.²⁹⁷ Hukuk-u Beşer gazetesinin sırf İttihatçı olduğu için sayfalarına taşıdığı Alaiyeli zade Mahmut Bey'i Gediz temsilcisi olarak 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihinde yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde Heyet-i Umumiye Reis Vekili, Ticaret Grubu Reisi ve Mazbata Encümeni'nde Ticaret grubu üyesi olarak görev aldığı bilinmektedir. Hatta Ticaret Grubu Reisi olarak kongreye açılışta hitap ettiği görülmektedir.²⁹⁸

5.d. Haydar Rüştü (Öktem) Bey ile Sürtüşmesi

Hasan Tahsin Receb, 11 Kanunuevvel 1918 tarihinde Hukuk-u Beşer gazetesinde "*İttihadçı Gazeteler El'an İntişar Ediyor!*" başlıklı başmakalesinde "*İttihat ve Terakki naşir-i efkari, hükümet-i sabikanın İzmir'de lisan-ı mütekellimi gazeteler el'an aramızda zi-hayat, zi-nüfuz .. Efkar-ı tahakkümde! İzmir'de İttihad'ı müdafaada sebat ve metanet gösteren bu iki dümdarcı gazete neden Tanin'i, büyük ağabeylerini takliden devrin tahayyülü ve hadisattaki inkılabat neticesinde vazifelerinin hitam bulduğunu idrak etmiyorlar ve kundaklıklarında devam ediyorlar*" dedikten sonra mevcut hükümeti tenkit edecek pek çok şey olabilir, mevcut görevlilerin icraatlarını mütereddit görüyoruz diye ekliyordu. Burada ifade edilen iki dümdarcı gazete ise başyazının yayınlandığı tarih göz önüne alınarak Mehmet Refet'in Köylü gazetesi ile Haydar Rüştü Bey'in Anadolu ve Duygu gazeteleri olduğu söylenebilir. Sonra da "*İttihad'ın bakiyet'üs-süyüfu evrak-ı havadis mensup oldukları sabık teşkilatın memleketi kan ve sefalet içinde puyan bıraktığını, ekser münevveranı tam ve yarım şehit yaparak ailelerin fevk-i re'sine siyah bir tül gerdiğini, en sonra adı hırsızlar gibi mühim bir serveti hamilen bir semt-i meçhule def olup gittiğini hatırlasalar ve sussalar. ... Artık İttihadçı matbuata Tanin'in seng-i mezarı yanında birer çukur doldurmaları ve zairden Fatıha*

²⁹⁵ Sabri Sürgevil, *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir, 2009, s. 180.

²⁹⁶ Taçalan, *Age.*, s. 81.

²⁹⁷ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 117.

²⁹⁸ A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, 2. bs., Ankara, 1989, s. 55, 84.

*dilenmeleri kalıyor” diye ilave ediyordu.*²⁹⁹ 7 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinin “*Şehrimiz Gazeteleri*” başlığı altında Musavat, Köylü, Duygu, Anadolu ve Kozmos gazetelerinden aktarmalar yaptığı görülüyordu. Bunlardan Duygu gazetesinin “*Türkler ve Rumlar*” başlıklı yazısında Rum matbuatı tarafından Türklere karşı kullanılan teveccühkâr lisandan dolayı teşekkür edildiğini ve bu hareketin sözde değil fiilen de uygulanması lüzumundan bahsedildiğini aktarıyordu. Anadolu gazetesinde ise Vilayet İstatistik Müdüriyeti’nin neşrettiği istatistiğe göre Türklerin diğer unsurlardan nüfusça fazla olduğunu, İslam nüfusunun sair milletler nüfusunun cümlesinden 971486 nüfus fazla olduğu belirtilmektedir.³⁰⁰ 9 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde Kozmos gazetesinden yapılan alıntıda

*“Hukuk-u Beşer gazetesi Venizelos’u “Hakikaten Avrupa’nın en meşhur zatlarından olup Türkiye’nin dostudur” yazmasına mukabil Anadolu gazetesi muharriri bu yazının Rumca gazetelerinden alınmış olduğunu Türk gazetesinde bu gibi yazılar yazmanın doğru olmadığından bahisle arkadaşına müracaat ederek hak kazanmak için Girit cinayetinin müsebbibi Venizelos olduğunu iddia etmiştir. ... Ciddi hürriyetperver olan Hasan Tahsin Bey’in Venizelos’a karşı hüsn-ü niyetlerinden memnun ve eminiz. Venizelos’un İslamiyet’e karşı göstermiş olduğu dostluk açıktır. Bu hususta yakında İkdam gazetesinde Ferid Bey tarafından uzun uzadıya yazılmıştı” denilmektedir.*³⁰¹

Bu yazıdan Hukuk-u Beşer gazetesi sermuharriri Hasan Tahsin Receb Bey ile İkdam gazetesinden Ferid Bey’in Venizelos taraftarı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu nevi yazılar 24 Aralık 1918 tarihinde Leon Torpidosu ile İzmir’e gelen Mihail Rodas gibi Yunan gazetecilerin şehirde yaptığı faaliyetler sonrası ortaya çıkmış olmalıdır.³⁰²

Sulh ve Selamet gazetesinde yer alan Vilayet Havadisi başlığı altındaki sütunda “*Milli Ajans*” konusu işlenmiş ve şöyle denilmiştir.

“..... İzmir’de Milli Ajans telgraflarını ancak Anadolu ve Duygu’da görebiliyoruz. Biliyoruz ki ittihatçı Haydar Rüştü Bey, Milli Ajans’ın İzmir muhabiridir. Bu mühim meokî’e sahib olan zatın Milli Ajans’ı istediği gibi istimal ve sui istimal etmesine umumi kaydsızlığımız, hükümetimizin ihmalciliği, matbuatın

²⁹⁹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 21.

³⁰⁰ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 34.

³⁰¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 38.

³⁰² Arıkan, *Agm.*, s. 147-148.

neme lazım politikası müsaide ediyor. Fakat öyle zan ederiz ki artık Milli Ajans'ın İzmir'de müftedar ve ittihatçı olmayan bir muhabire hem maddeten hem de manen büyük menfaatler temin edebilir. ... Hülasa "Milli Ajans" muhabirliği akik bir zata verilmesi, Milli Ajans'dan bütün matbuat istifade etmeli, o, bir gazeteye münhasır kalmamalıdır. Hükümetimizin nazar-ı dikkatini bu meseleye ehemmiyetle celb ile icraat-ı devr-i endişanesine intizar ederiz"³⁰³

Görüldüğü gibi Hasan Tahsin Receb Bey'in idaresindeki Sulh ve Selamet gazetesi Haydar Rüştü Bey'in Milli Ajans'ın İzmir muhabirliğini istememekte ve görevin bir başkasına verilmesini hükümetten beklemektedir. Bir gün sonra Hasan Tahsin Receb'in Sulh ve Selamet gazetesinde yer alan Milaşlı Hasekyâ Franko'nun "*Beyan-ı Hakikat*" adlı yazıda Duygu ve Anadolu adlı gazeteleri İttihat ve Terakki'nin öteden beri mümessil ve mürevvici olarak nitelenmekte ve söz konusu gazetelerin yayın politikaları eleştirilmektedir. H. Franko yazısında Duygu gazetesinin bir mezar taşı işinden bir asar-ı atika meselesi çıkardığını ve gazetenin üç sütununu bu konu için ayırdığını belirttikten sonra

"... eski Valimiz Rahmî Bey'in zaman-ı tahakküm-ü nişanesinden Musevî Mezarlığı'nın (Maşatlık demeliydi) tahribi esnasında takriben üç asır evvel vefat etmiş ve Musevîlerce izzet mertebesine çıkarılmış bir zat-ı mübeccelin kabri de yıkılmış. Senin (onun olmalı) mezarı da birçok mermerler meyanında Sultani Mektebi'ne kaldırılmıştı. Herkes gibi o sırada ref'i şikayet edemeyen Musevî milleti de ve naçar muhafaza-i sükuta mecbur olmuş, kalbi kan ağlamakta bulunmuşken bu defa hükümetin adaleti siyasesinde mezkur mezar taşını istirdada ve makber-i mahsusuna vaz' ile vazife-i diniyesini ifaya muvaffak oldu" demektedir.

Yazısına devam eden H. Franko bu durumu hazmedemeyen Duygu gazetesinin "*Bu mermerin ikinci asr-ı miladiye ait asar-ı atikadan madud olduğunu ve hafriyat esnasında bulunmuş olan bu gibi asar-ı atikanın kanunen devlete aidiyetini ileri sürerek istirdada hakkımız olmadığını iddiaya ve muamele-i vakiadan dolayı makam-ı vilayeti kanunsuzlukla ithama kadar ileri varıyor*" dediği görülmektedir. Sonra da

"muhterem Duygu acaba bütün kanun ve vicdanların ayak altına alınarak makber-i mekabir-i mukaddesimiz tahrib ve tezlil edilirken, mezarlarımızın mermerleri babalarının malı imiş gibi gasb edilerek İttihat ve Terakki Cemiyeti mübeccelesi namına rekz edilen mekteb, veladedhane, sinema gibi hinlerde

³⁰³ Sulh ve Selamet, 22 Kanunusani 1335/1919, No. 19.

kullanılırken, o mukaddes mezar taşları da orada ayak yollarında telviyet edilirken hiç müteessir olmamışlar mı idi? Ol vakitler irtikab edilen nice kanunsuzluklar, zulümler önünde hiç de müteessir olmamış, sükutu muhafazayı vazife bilmiş olan ve şimdi ise bu derece asar-ı telaş gösteren Duygu kendine has olan hassasiyet-i nazarkanesinden dolayı bilhassa şayia-i tebrikdir” demektedir.

Ayrıca evvelki akşam Kalonaridi gazinosunda bazı bayraklarla beraber Siyonist bayrağı da çekilmiş, marşlar arasında siyonist marşı da çalınmış olmasından bahseden Anadolu gazetesi bu nümayişin sesiz kurtları diye tavsifine hasarat-ı himmet olduğu Museviler tarafından mürettib bulunduğu iddia ediyor demekte ve Duygu ve Anadolu gazeteleri hakkında şöyle bir yorum yapmaktadır: *“Bu ikiz gazeteler bilmelidir ki sessiz kurdlar her halde nur ve hidayeti bütün aleme neşr ve ilan eden Museviler arasında bulunmaz. Sesli ve sessiz kurdların ne tarafta bulunabileceğini kendilerine öğretmeğe asla hacet görmem.”*³⁰⁴

Görüldüğü gibi hem hükümette hem de vilayette tam geçiş döneminde Hasan Tahsin Receb’in başyazarlığını yaptığı gazete İttihat ve Terakki karşıtlarının sesini duyurduğu gazete olmuştur. İzmir yaşanan asar-ı atika ve mezar taşı tartışmasının bir ay sonra Posta ve Telgraf Nazırı olacak olan Ethem Bey’in valiliği sırasında yaşandığı anlaşılmaktadır.³⁰⁵ 7 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinin *“Vilayet Havadisi-Makam-ı Vilayetten”* başlıklı kısmından İzmir’de Beyler Sokağı’nda bulunan İttihat ve Terakki Mektebi’nin maarife devredildiğini, bunun İzmir İkinci İdadi Mektebi adı altında faaliyet göstereceğini kararlaştırıldığını, gece ve gündüz talebesinin eskisi gibi mektebe devam etmelerinin ilan yoluyla duyurulduğu anlaşılmaktadır.³⁰⁶ 19 Şubat 1919 tarihli Hür Hukuk-u Beşer gazetesinden öğrendiğimize göre talebe babalarının idadiye çevrilen İttihat ve Terakki Mektebi’nin açılışının tehir edildiğinden şikayet edildiği, bir an evvel kadrosunun tamamlanarak senenin büyük kısmını tahsilsiz geçiren çocukların eğitiminin teminini ait olduğu makamdan rica ederiz denilmektedir.³⁰⁷

4 Mayıs 1919 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinin *“Vilayet Havadisi”* kısmından anladığımızı göre H. Franko’nun mevzu ettiği Musevi Mezarlığı’nda tesis ve inşa edilen İttihat ve Terakki Mektebi’nin adı Şehzade

³⁰⁴ *Sulh ve Selamet*, 23 Kanunusani 1335/1919, No. 20.

³⁰⁵ Kaygusuz, *Age.*, s. 142.

³⁰⁶ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 35.

³⁰⁷ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 62.

Abdurrahim Efendi'nin Heyet-i Nasiha reisi olarak İzmir'i ziyareti anısına Şehzade Abdurrahim Efendi Mektebi namıyla adlandırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca adı geçen müessesenin resmi mekteplerden birisine tahsis olunacağı ve inşaatın tamamlanması için icap eden tedbirlere başvurulacağı ve yakında inşaatın bitirileceği güvenilir kaynaklardan haber alınmıştır denilmektedir.³⁰⁸ Burada ismi geçen mektep, Beyler Sokağı'nda inşa edilen mektepten ayrı olmalıdır. Bu bina kızlar için idadi mektebi olabilir. Ama bu tasavvur İzmir'in işgali üzerine gerçekleşmemiştir. Günümüzde İzmir Kız Lisesi olarak faaliyet gösteren mektep işgal döneminde Yunanlılar tarafından bir Yunan Üniversitesi kurulması için tahsis edilmişti. Hatta kurucu Rektörlük görevine de Yunanlı Matematikçi Konstantinos Karatheodoris atanmıştı.³⁰⁹ Hukuk-u Beşer gazetesi 29 Mart 1919 tarihli nüshasında Hasan Tahsin Receb *"Arama Bulmayasın! Haydar Rüştü yalnız İttihatçı değil, muğalatacıdır da"* başlıklı baş yazısında Duygu gazetesinde yazılan bir yazıda kendisi, Musavat, Islahat, İbn-i Hazım Ferid, Emin Süreyya ile vatan ve millete hezeyanlar, itiraflar ve mühim efsaneler olduğunu gördü. Kaleme aldığı yazıda Haydar Rüştü Bey'i ittihatçı gazeteci olarak nitelemekte, İttihat ve Terakki'nin hükümetinden, merkez-i umumisine kadar hepsinin maharet ve mümarese sahibi olduklarını bildiğini, ancak İzmir kıyılarında değerli şakirtler ve tilmizler yetiştirildiğini bilmiyorduk demektedir. Anadolu gazetesinin tabi bir evladı olan Duygu gazetesi sermuharririn fırkasına ve cemiyetine olan hücumu dağıtmak için namuslu insanlara taarruz ettiklerini, Rum, Ermeni ve Araplara hakaret, yeni valiye imalı makaleler yazdıklarını, *"... Hülasa İttihatçı ruhu, çeteci ağzı, tehlikeli bir cereyan ile milleti oyalamak, bocalamak, şaşırtmak ve nihayet intihabat tekarrüb eder etmez yeni bir maske ile yeni bir dolabla, meydan-ı hud'aya atılmak ve iş görmek, işte hedefleri... İşte maksadları..."* demektedir. Islahat ve Musavat gazeteleri ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kendilerine düşen cevapları vereceklerini vurguladıktan sonra

"... bugün de memleketimin, insaniyetin menfaatini ittihat ve Terakki 'nin katiyen ezilmesinde, mahvında o teşkilat namına söz söyleyecek, baş kaldıracak, hareket edecek her kuvveti, her şahsiyeti mahv ve ifnada gördüğümünden bu hususta da el'anda İttihat ve Terakki dedim! fakat İttihat ve Terakki teşkilatını, onun taraftarlarını imhaya çalışacağımız, memleketi izmihlale sürükleyen bütün kainatı zavallı İslamiyet'e, bedbaht Türklük'e, biçare Osmanlı tacına düşman kılan meş'um,

³⁰⁸ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 144.

³⁰⁹ Bülent Şenocak, *Levant'ın Yıldızı İzmir-Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler*, 3. bs. , İzmir, 2008, s. 116-118, 126.

katl hünriz, sefil, cabbar, hırsız, haydut ... ruhlu şetan tıynetli, hain ve alçak İttihat ve Terakki'nin " diye yazmaktadır.

Ayrıca İttihat ve Terakki'nin bugün mevcudiyetinden bahsetmenin, ona mensubiyetini bildirmenin alçaklık, ihanet ve sefalet olduğunu belirttikten sonra Haydar Rüştü Bey hakkında şunları yazmaktadır:

"Anadolu sahibi fena Duygu babası zatın, "İttihat ve Terakki'denim" demesini hükümet-i mahalliyenin nazar-ı dikkate almasını, Müdde-i Umumiliğin not etmesini bilhassa taovsiye ederim. Bu sefil ruhlara Divan-ı Harpler değil darağaçları bile azdır. ... Haydar Rüştü namuslu bir adam ise ittihadçılığını inkar edecek. Aksi fikirde bulundukça nazarımızda mahkumdur. Ve bu mahkumiyet ipe kadar, ölüme kadar olsa kendisine merhametsiz olmayacağız. ... Hükümetten atalet görürsek Allah kerim! Elbette hukuk-u nası, hukuku-u milleti müdafaa için bir çare bulacağız. İttihat ve Terakki'yi kökünden kazımanın yolunu keşfedeceğiz. Bükreş'te saray kralı karşısında titremeden, tereddüt etmeden bir alay askerinin arasında vatanın siyanet-i hukuku, gençliğin tercüman-ı heyecan ve isyanı olan Tahsin'in vücudu, kabiliyeti ve mahiyeti hakkında şüphesi olanlar tashih-i keyfiyet ve zehap ederler. Hükümetlere kavuk sallamak, temellük meselesine gelince onu Duygu Ağa'ya reddederiz. Münakaşa ve mücadelede nezaket meselesini de Duygu'dan öğrenecek değiliz. Biz şaşıya şaşı, köre kör deriz. Zalim, hunhar, hain teşkilattan; İttihat ve Terakki'den bahsederken bilmem ki abdest mi almalı radiyallahu anh (Allah ondan razı olsun) mu demeliyiz? " demektedir.³¹⁰

Hasan Tahsin Receb, 30 Mart 1919 tarihli Hukuk-u Beşer adlı gazete "Ablar Galib Gelince Döndüler Dolablar" adlı başyazıda önce Duygu gazetesinin Sanayi Mektebi Müdürü Sezai Bey'i yakında görevinden uzaklaştıracağından bahisle onun savunmasını sayfasına taşıdığını belirtmiştir. Sonra ondan evvel sertac-ı ibtihadı (çok sevilen, baş tacı olan) olan Celal Bey'i (Bayar) müdafaa etmek gerekti, zavallıyı niye tevkif ediyorlar feryadıyla yazı yazmak gerektiğini bildiriyordu. Arkadaşlık, ocak gayreti, uzun seneler karışık, çapraşık, girintili, çıkıntılı yollarda beraberce yürümenin hatırı bunu gerektirirdi diye ilave ediyordu. 24 Mart 1919 tarihinde Sanayi Müdürü Sezai Bey'in evinde gece yarılara kadar gizli müzakere yapıldığını, katılanların isimlerini bildiklerini, Duygu sahibi Haydar Rüştü Bey'in toplantı sabahı arkadaşıyla Sanayi Mektebi'ne gittiğini, mektebin kırmızı odasında bir müddet çocukları aldatmak için beklediklerini yazıyordu. Ayrıca vilayetin en büyük memuru olan Mektubcu Vasfi Bey'in Sanayi Müdürü Sezai Bey'in

³¹⁰ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 127-128.

azledilmemesi konusunda yardımcı olacağını kendisine vaat ettiği bilinmektedir. Duygucu Bey olarak nitelediği Haydar Rüştü'ye hitaben evvelki günkü nüshanızda Vasfi Bey'in Sezai Bey'e izin verdiği yazılı idi. Tarafsız olan Mektupcu Bey, Sanayi Mektebi Müdürü'ne bir ay izin vermiştir demektir. Öyle vatanperver, kahraman Avustralya, Cava ve Çin Sanayi-i Aliye-i Darülfünunlarından diplomalı, bilhassa Beyler Sokağı Çetesi diye bilinen bir siyasi fırka mensubuna izin vermek tarafsızlığını ihlal etmez. Kaldı ki arabayı satmışlar, şimdi Bursa'ya ihtiyaç vardır. Ayrıca Hasan Tahsin Receb, *"Duygucu Bey, sizin bütün feryadınıza rağmen haksızlık eden başlar, mutlaka kırılacak ve ezilecektir. Celal Bey hakkında ne için müdafaaatta bulunmadığının esbabını yazarak ikinci dolabınıza va'z eyleyeceğiz"* demektir.³¹¹ Hasan Tahsin Receb'in burada sözünü ettiği araba daha önce de *"Mülkiye Müfettişi Fahri Beyefendiye Saltanat Arabası Satılıyor"* başlığıyla 22 Mart'ta Hür Hukuk-u Beşer gazetesinde kendisine yer bulmuştur. Burada Hasan Tahsin Receb, *"İttihat ve Terakki'nin bi-yaman yardakçılarından ve memleketi mahv ve perişan eden sefillerin İzmir merkezi azalarından Sanayi Mektebi Müdürü Sezai Bey ismindeki türedinin bir zamanlar hemen her gün debdebe ve ihtişamını temin eden, hatta evdeki kadınları hamamlara, tiyatrolara mektebin resmi arabacılarıyla taşıyan saltanat arabası satılığa çıkarılmıştır. Zat-ı alinizden rica ederiz. Tahkik-i keyfiyet buyurunuz. Bu araba ya mektebindir veya değildir"* dediği görülmektedir. Ayrıca arabanın ederinin beş yüz lira olduğu ilave ediliyordu.³¹² Hasan Tahsin Receb, *"Namuslu Haydar Rüştü Bey'e"* başlıklı yazısında İzmir'e ticaret için geldiğini, bir ticarethane açtığını, vagon ve koli tahsisinden çok zarar gördüğünü belirttikten sonra konuyu Anadolu gazetesi ve Haydar Rüştü Bey'e getirdiği görülmektedir. Sonra Azizim Haydar Rüştü Bey, bu memleketi iyi bilen öz İzmirli koli yağmasından acaba Anadolu hiç istifade etmedi mi diye soruyor. Etmedi ise sizin haftada iki üç gününüzü saatlerce Ali Hikmet Bey'e tahsis etmenizi umumun çıkarına mı yoksa ticarete mi matuf idi diye ekliyordu. Ayrıca Basmahane İstasyonu'nda asılan listelerde Anadolu Müdürü adına çıkmış pek çok koliden söz ediliyordu. İlaveten İzmir'e İsmail Hakkı Paşa geldiğinde gazetenizde yapılan şikâyetlerin halkın çıkarı yerine yardakçılarımızın hususi menfaati olduğu bildiriliyordu. Vagon ve koli yolsuzluğundan Haydar Rüştü Bey'in İzmir Bidayet Ceza Mahkemesi'ndeki şahadetini de yazısına taşıdığı görülmüyordu. Ceza Reisi Osman Bey davada Ali Hikmet Bey'in İşletme Müdürlüğü

³¹¹ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 131.

³¹² Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 116-117.

sırasında vagon ve kolilerin dağıtımını, ticaretle meşgul olmayan ehliyetsizlere verilmesini ve tüccarların şikayetini sorgulamıştır. Haydar Rüştü Bey'in Avukatı Mustafa Enver Bey yaptığı savunmada kendisi gazetecidir, gazeteleriyle daima şikayette bulunmuştur şeklinde savunma yapmıştır. Hatta Mustafa Enver Bey, İsmail Hakkı Paşa'nın İzmir'e geldiği sırada vagon ve koli ile ilgili yazdığı makaleden dolayı Haydar Rüştü Bey'in gazetesinin kapatıldığını ve kendisinin Divan-ı Harbe verildiğini ilave etti.³¹³

3 Mayıs 1919 tarihli Hukuk-u Beşer gazetesinde Mehdi adlı bir yazar İttihat ve Terakki hakkında "İspat Ediniz Nasıl Zengin Oldunuz?" adlı bir başmakale kaleme aldığı görülmektedir. Mehdi'nin kim olduğu bilinmemekle beraber yazış şekli ve konuya hâkimiyeti göz önünde tutulursa Hasan Tahsin Receb olma ihtimali vardır. Muhtemelen müstear isim olan Mehdi söz konusu yazısında "... kiminiz memur, kiminiz mazul, kiminiz katip, kiminiz zabıt, kiminiz mütekit, kiminiz esnaftı. Maaşlarınızla geçinemezken, karınlarınızı doyuramazken, ailelerinizi besleyemezken nasıl oldu da bugün binlerce lira sermaye ile komandit şirketler teşkil ediyorsunuz?" diye sorduktan sonra "İspat ediniz nasıl zengin oldunuz? İştiyoruz ki zengin olmak için ambarları soymuşsunuz. Vagonları satmışsınız ... uğuşmuşsunuz (yarışmışsınız). Tüccarlarla görüşmüşsünüz. Duyuyoruz ki tehcirlerde alakanız, emval-i metrukede zimmetiniz, huku-u millette gözünüz varmış" diye ilave ettiği görülmektedir.³¹⁴ Aynı gün (3 Mayıs 1919) Hukuk-u Beşer gazetesinde "Rumca Gazetelerinin Neşriyatı-Türkiye'nin Katilleri İçin" başlıklı yazıda Kozmos gazetesinin "Çıldırıldık m?" başlıklı yazısına Anadolu gazetesi tarafından cevap verildiği belirtildikten sonra Yunan gazetesinin cevabi yazısı aktarılıyordu. Burada Yunanlılara ait her şeye taarruz eden ve İttihat ve Terakki programını alkışlayan Anadolu gazetesi bu Yunan gazetesine hücum etmekten vazgeçmemiştir denilmektedir. Daha sonra

"... İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mürevvic-i efkârı olan Anadolu gibi gazetelerin neşriyat-ı muzırası (kopmuş okunmuyor) Gazete Yunanlığa karşı his eylediği kin ve garaz ilcasıyla sırf aile-i milliyemize ait bulunup su-i tefsiri icap ettirecek bir şey bulunmayan bir makalemizden istifade ederek Heyet-i Nasiha'yı ve bilhassa riyasetinde bulunan Şehzade-i hükümdariyi tahkir etmek istediğimizi enzar-ı ammeye vaz etmek istiyor. ... Anadolu gazetesi anasır-ı muhtelif arasında tohum-ı şikak ekmek için her vakit bu gibi neşriyatta bulunulduğunu ve İttihat ve Terakki'nin

³¹³ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 133.

³¹⁴ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 136.

*programını henüz takip eylediğinden kendisinin değil, belki Anadolu muharririnin huduttan dışarı çıkarılmasının icap eyleyeceğini yazıyor” demektedir.*³¹⁵

Burada Kozmos gazetesinin boy hedefi olan muharrir kimdir, bu kesin olarak tespit edilemedi, ama Haydar Rüştü Bey olmalıdır. Böylece boy hedefi yapılan Haydar Rüştü Bey’in Anadolu ve Duygu adlı gazeteleri 14 Mayıs’tan dört gün evvel Müttelik Sansür Heyeti tarafından kapatılmıştır.³¹⁶ Çünkü bu sırada Nurettin Paşa’nın yerine 14 Mart 1919 tarihinde ise Dahiliye Nazırı Vekili İzzet Bey İzmir Valiliği’ne, Divan-ı Harp üyelerinden Ali Nadir Paşa da Onyedinci Kolordu Komutanlığı’na atanmıştı.³¹⁷ Ama Haydar Rüştü Bey’i İzmir’den atmak öyle kolay olmamıştır. Çünkü o Yunan işgalinden sonra bile üç ay kadar tebdil-i kıyafet ile şehirde yaşamaya devam etmiştir.³¹⁸ Tam bu sırada I. Damat Ferit Paşa kabinesi 5 Mayıs 1919 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Teceddüt Fırkası ile Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkasını feshetti. Kararda her iki fırkanın yönetim kurulu üyelerinin tümünün İttihat ve Terakki Fırkası’nın eski üyesi olması, bir bölümünün de sanık ve tutuklu bulunmaları kapatma gerekçesi olarak gösteriliyordu. Ayrıca kararda bundan sonra İttihat ve Terakki dönüşeni olarak kurulacak fırkalara izin verilmemesi hususu Dahiliye Nezareti’ne bildirilmiştir.³¹⁹

Musavat gazetesi 18 Mart 1919 tarihli nüshasında yayınladığı “Memleketin Kurtulması İttihat ve Terakki Ruhunun Türkiye’de Artık Payidar Olmadığını ve Olamayacağını İspat ile Mümkündür” başlıklı yazıda İttihatçılar kast edilerek “bu gibi zevatin hukuk-u Osmaniye ile münasebetleri aradan seneler geçip de islah-ı hal eyledikleri anlaşıldığı surette mevzubahs olunabilir” denildikten sonra kendilerine eski günahlarından arınmak için tövbe ve istiğfar ile meşgul olmaları tavsiye edilmektedir. Ayrıca Gazi Muhtar Paşa gibi hamiyeti ve haysiyeti bütün Dünyaca bilinen bir zat “Ben Sadaretimde İttihatçılara muavenet ettim, bundan dolayı huzur-u ilahiye ma’siyetkâr olarak gidiyorum. Siz bu hususta müsamaha etmeyiniz” mealinde Tevfik Paşa kabinesine vasiyette bulunmuştur.³²⁰

³¹⁵ Gökdemir, *Hukuk-u Beşer*, s. 137-138.

³¹⁶ Öktem, *Age.*, s. 65.

³¹⁷ Bayar, *Ben De Yazdım*, C. 5, s. 154.

³¹⁸ Öktem, *Age.*, s. 58.

³¹⁹ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. II, s. 101-102.

³²⁰ Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, s. 223-224.

Sonuç

Öncelikle Tahsin Efendi/Hasan Tahsin'in eğitimi, Mustafa Kemal Paşa ile Harbiye Mektebi'nden sınıf arkadaşı olması, Selanik'te Silah gazetesini çıkarması, İstanbul'a gelmesi, Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılması, Sofya'da mektep arkadaşı Mustafa Kemal Bey ile buluşması, izinsiz olarak İstanbul'a dönmesi ve Teşkilat-ı Mahsusa tarafından nizamname hükümlerine uymadığı gerekçesi ile boğulmak suretiyle öldürülmesi (1914 yılı ortaları) üzerinde durulmuştur. Sonra Nevres Bey/Osman Nevres Bey'in Selanik'te Fevziye Mektebi'nde tahsili, İstanbul'a gelmesi ve Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılması, Fransa'ya tahsile gönderilmesi, Hasan Tahsin kimliğiyle Bükreş'te Balkan Komitesi üyelerine suikast yapması, Bükreş Hapishanesi'nde tutukluluk devri, 1916 yılının sonlarına doğru nakil sırasında kaçması ve kısa bir İstanbul ikametinden sonra İsviçre'ye gitmesi hakkında bilgi verilmiştir. İsviçre'de kendisini tanınamakla beraber Prens Sabahattin Bey'in fikir çevresinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

1918 yılının ilk aylarında İstanbul'a gelen Hasan Tahsin Receb, Talat Paşa'nın tavsiyesi ile İzmir'e ticaret yapmaya gitmiştir. İzmir'de kendisi Vali Rahmi ile Katib-i Mesul Mahmut Celal Bey'in korumasına verilmiş ve Frenk Mahallesi'nde Bakırcıyan Ferhanesi'nde Hatıra adıyla ticarethane işletmeye başlamıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra 6 Kasım 1918 tarihinde aynı adreste Hukuk-u Beşer adlı bir gazete yayınladı. Gazetenin mesul Müdürlüğünü kendisi gibi İstanbul'dan gelen mütekit Dr. Avni Muhiddin Bey yapıyordu. Dr. Avni Muhiddin de aynı adreste Yeni Köylü adlı başka bir ticarethane işletiyordu. Dr. Avni Muhiddin Bey isim tercihi yaparken Mehmet Refet'in Köylü adlı gazete ve ticarethanesini gölgelemeyi hedeflemiş olmalıdır. Burada ilk kez Dr. Avni Muhiddin Bey hakkında bilgi verildiğini belirtmek gerekir. Sulh ve Selamet Cemiyeti/Fırkası'nın İzmir'de kuruculuğunu yapan Hasan Tahsin Receb, önce gazetesini Hür Hukuk-u Beşer adıyla onların naşir-i efkarı yapmış sonra Sulh ve Selamet adıyla gazete çıkarmıştır. Arkasında yeniden Hukuk-u Beşer adıyla aynı adreste gazete çıkarmaya devam etmiştir. Gazetelerinin hepsinin Mesul Müdürü ise Dr. Avni Muhiddin olduğu görülmektedir.

14 Ocak 1919 tarihinde Hürriyet ve itilaf Fırkası'nın yeniden kurulması ve hükümet kurmaları üzerine Hasan Tahsin Receb, İttihat ve Terakki aleyhine yazılar yazmaya başladığı veya bu tür yazılara gazetesinde yer verdiği görülmektedir. Damat Ferit hükümetleri ile İzmir'e Vali olarak atanan

İzzet Bey'i her fırsatta överken, İttihatçılar hakkında çeşitli yazılar yazmaya devam etmiştir. Bu yazılarında ve söylemlerinde ileri gittiği söylenebilir. Özellikle Anadolu ve Duygu gazeteleri sahibi Haydar Rüştü, Sanayi Müdürü Sezai Bey, Vali Rahmi Bey, Alaiyeli Mahmut Bey hakkında çeşitli haber yazıları, makaleler yazdığı görülmektedir. Necdet Öklem'e göre içlerinde velinimetini Cavit Bey'in de bulunduğu İttihat ve Terakki erkânına "*meş'um, katil, kan dökücü, sefil, cebbar hırsız, haydut, Neron ruhlu, şeytan tıynetli, hain ve alçak*" diyecek kadar işi ileri götürmüştür.³²¹

³²¹ Sorguç, *Age.* , s. 281.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Hukuk-u Beşer, 1918, 1919.

Hür Hukuk-u Beşer, 1918, 1919.

Silah, 1325-1327/1909-1912.

Sulh ve Selamet, 1919.

Şark, 28 Mart 1338, No. 1052.

Şark, 7 Şubat 1339, No. 1348.

II. Basılı Eserler

AFETİNAN, Ayşe, *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Ankara, 1991, 2. bs.

AFETİNAN, A. , *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, 2. bs. , Ankara, 1989.

Ahmet İzzet Paşa, *İstiklal Harbi'nin Gerçekleri-Feryadım*, C. 2, 2. bs., Yay. Haz. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, İstanbul, 2017.

AKSOY, Yaşar, *Hasan Tahsin Yüreklar Selanik ve İşgal İzmir'inden Hatıralar*, 2. bs. , İstanbul, 2019, Kırmızı Kedi Yayınevi.

AKYÜZ SİZGEN, Berna, "Silahçı Tahsin'in Girid Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 59, Erzurum, 2017.

Ali Kemal, *Ömrüm*, Yay. Haz. Zeki Kunalalp, İstanbul, 1985.

ARIKAN, Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Ankara, 1989.

ARIKAN, Zeki, "Mihail Rodas'ın Anıları", *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, S. 6, Mart 2003.

ARIKAN, Zeki, "Köylü Gazetesi ve İşgal", *Atatürk Yolu*, S. 2, 1988.

ARIKAN, Zeki, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, İzmir, 2006.

ATATÜRK, Kemal, *Nutuk Vesikalar*, Ankara, 1991, Vesika: 183.

Atatürk'ün Not Defterleri I, Ankara, 2004.

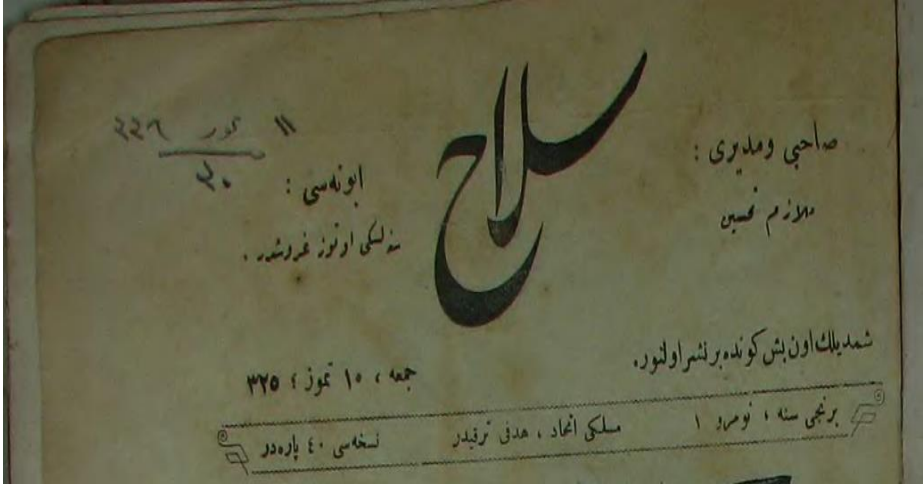
ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, bty.

- AYAZ, Hakan, *II. Meşrutiyet Döneminde Hasan Tahsin ve Gazeteciliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2014.
- BARDAKÇI, Murat, *Enver*, 6. bs. , İstanbul, 2021.
- BAYAR, Celal, *Ben De Yazdım-Milli Mücadeleye Giriş*, İstanbul, 1997, C. 5, Sabah Kitapları 52.
- BAYAR, Celal, *Ben De Yazdım-Milli Mücadeleye Giriş*, İstanbul, 1997, C. 6, Sabah Kitapları 52.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Atatürk Hayatı ve Eserleri I-Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar*, Ankara, 1997, Tıpkı Basım.
- Berlin'den Türkler Geçti 1871-1945*, Yayımlayanlar: Ingeborg Böer, Ruth Haerkötter, Petra Kappert, Giriş: Sabine Adatepe, Çev. Can Uralcan, İstanbul, 2012.
- Binbaşı Elhaç Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, Eklerle Yay. Aykut Kazancıgil, C. II, İstanbul, 1991.
- BİRİNCİ, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul, 1990, Dergah yayınları.
- BUXTON, Noel, *Travels and Reflections*, London, 1924.
- ÇALIŞLAR, İpek, *Latife Hanım*, 11. bs. , İstanbul, 2006.
- DİNAMO, Hasan İzzet, *Kutsal İsyan*, C. I, May Yayınları, İstanbul, 1966.
- Dr. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C. I, Yay. Haz. Abdurrahman Dilipak, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.
- DUMAN, Hasan, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C. 2, Ankara, 2000.
- DUMAN, Hasan, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri Katalogu (1828-1928)*, C. I, Ankara, 2000.
- ELMACI, Mehmet Emin, *Kurtuluşun Lideri ve Gazetecisi Mustafa Kemal Atatürk ve Yunus Nadi*, İstanbul, 2021, Cumhuriyet Kitapları.
- ERKİN, Behiç, *Hatırat (1876-1958)*, Haz. Ali Birinci, 2. bs. , Ankara, 2019.
- Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Katalogu*, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları, C. I, Ankara, 1987.
- GÖKDEMİR, Oktay (Yay. Haz.), *Hukuk-u Beşer*, İzmir, 2011.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Ankara, 2014.
- İNAL, Buğra, "Bir İngiliz Subayın Gözünden İzmir'in İşgali ve Yaşananlar", *Büyük Taarruz'un 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele Sempozyumu*, Uşak, 2-4 Ekim 2012, C. II, Yay. Haz. Arzu Güvenç-Murat Saygın, Ankara, 2014.
- İzmir Fecayii*, Yay. Haz. Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi, İzmir, 2020, İzmir Büyükşehir Belediyesi İzelman A.Ş.Yayını, No: 47904.
- HRİSTODULU, Hristos K., *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, Çev. Burcu Yamansavaşçılar, İstanbul, 2008.

- KARAY, Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab-1918 Mütarekesi Devrinde Olan Biten İşlere ve Gelip Geçen İnsanlara Dair Bildiklerim*, İstanbul, 1964.
- KAYA, Murat, *Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2018.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, 2. bs. , İzmir, 2002.
- KOCATÜRK, Utkan, "Celal Bayar'la Bir Konuşma", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. II, S. 5, Mart 1986.
- KURAN, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.
- MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet, "Teşkilatın İki Elemanı Silahçı Hasan Tahsin'den Osman Nevres'e İki Hasan Tahsin", *Toplumsal Tarih*, S. 185, Mayıs 2009.
- MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet, "Yeni Belgelerle İzmir Valisi Rahmi Bey'in Oğlunun Kaçırılması", *Tarih ve Toplum*, C. 15, S. 88, Nisan 1991.
- MORALI, Nail, *Mütareke'de İzmir Önceleri ve Sonraları*, Yay. Haz. Erkan Serçe, İzmir, 2002.
- Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları*, Giriş: İsmail Yazar, İstanbul, 1986, Hürriyet Vakfı Yayınları.
- ÖKTEM, Haydar Rüştü, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz. Zeki Arıkan, Ankara, 1991.
- ÖNDEŞ, Osman, *Vahideddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor-Millî Mücadele ve Sürgün Yılları*, İstanbul, 2012.
- ÖZEĞE, Seyfettin, *Bağış Kitapları Kataloğu, Kitap Adına Göre*, C. 1-2, A-K, Haz. Ali Bayram-M. Şadi Çöğenli, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Yayınları, No. 4, Erzurum, 1978.
- ÖZVERİM, Melda, *Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü*, 2. bs. İstanbul, 1998.
- PEKMEN, Mahir Said, *31 Mart Hatıraları-İşyan Günlerinde Bir Muhalif*, Haz. Hasan Babacan-Servet Avşar, 2. bs. , Ankara, 2018.
- RENDA, M. Abdülhalik, *Hatırat*, Yay. Haz. Aytac Demirci-Sabri Sayarı, İstanbul, 2018.
- Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım*, Yay. Haz. Abdullah Uçman, 3. bs. , İstanbul, 2013.
- Salih Zeki, "Hep mi Ateş, Kan?", *Sulh ve Selamet*, 24 Kanunusani 1335/1919, No. 21.
- SEVİNÇLİ, Efdal, "Hukuk-u Beşer'in 106 Yıldır Kayıp Sayısı", *9 Eylül İzmir Gazetesi*, 18 Haziran 2022.
- SORGUÇ, Erdoğan, *19 Aralık 1918-19 Aralık 2018 "İlk Kurşun"un 100. Yılına Armağan*, İzmir, 2018.
- SORGUÇ, Erdoğan, *İzmir'in İşgali ve Sözdde İlk Kurşun*, Cinius yayınları, İstanbul, 2019.
- SÜRGEVİL, Sabri, *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir, 2009.
- ŞENOCAK, Bülent, *Levant'ın Yıldızı İzmir-Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler*, 3. bs. , İzmir, 2008.
- ŞİMŞEK, Nurettin, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey (Hayatı, Siyasi ve Askeri Faaliyetleri)*, İstanbul, 2008.
- TAÇALAN, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1981.

- Tahsin, *Girid*, Milli Tiyatro, Beş Perde, Üç Tablo, Selanik, Asır Matbaası, 1326-Temmuz.
- TEKELİ, İlhan-İLKİN; Selim, “Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal’in Mektuplaşmaları”, *Belleten*, S. 174, Nisan 1980.
- TETİK, Ahmet, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi*, C. I, 1914-1916, 6. bs. , İstanbul, 2021.
- TETİK, Ahmet, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi*, C. II, 1917, 2. bs. , İstanbul, 2020, s. 68 vd.
- TOKGÖZ, Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım (1888-1914)*, Haz. Necati Tonga, Ankara, 2020.
- TOPUZ, Hıfzı, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul, 2003.
- TOPUZLU, Cemil Paşa, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Yay. Haz. Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, 3. bs. , İstanbul, 1984.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. I, İkinci Meşrutiyet Dönemi, 2. bs. , İstanbul, 1988, Hürriyet Vakfı Yayını.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. II, Mütareke Dönemi (1918-1922), 2. bs. , İstanbul, 1986, Hürriyet Vakfı Yayını.
- VURAL, Mehmet Kadri, “Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve “İlk Kurşun” Meselesine Yeniden Bakmak”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 100, Güz 2019.
- Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebi Portreler*, İstanbul, 2018, 6. bs.

EKLER

Ek-1: Hasan Tahsin'in (Mülazım Tahsin, Tahsin, Silahçı Tahsin) Silah Gazetesinin İlk Sayısı (10 Temmuz 325/23 Temmuz 1909)

Ek- 2: Hasan Tahsin Recep'in İstanbul Üsküdar Bülbülderesi Mezarlığı'nda Bulunan Temsili Mezar Taşı (Foto: Dr. Şerafettin Yaltkaya)